

KARAMANOĞLU MEHMETBEY ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

NEO-REALİST YAKLAŞIMLAR ÇERÇEVESİNDE TÜRK DIŞ POLİTİKASININ
DÖNÜŞÜMÜ: TSK OPERASYONLARI ÜZERİNE BİR İNCELEME

SİYASET BİLİMİ VE ULUSLARARASI İLİŞKİLER ANA BİLİM DALI
YÜKSEK LİSANS TEZİ

HAZIRLAYAN

SEDA UÇAR

DANIŞMAN

DOÇ. DR. LEVENT YİĞİTTEPE

Karaman-2021

ENSTİTÜ TEZ ONAY FORMU

Doküman No	FR-285
İlk Yayın Tarihi	05.02.2018
Revizyon Tarihi	27.10.2020
Revizyon No	01
Sayfa No	1/1

NEO-REALİST YAKLAŞIMLAR ÇERÇEVESİNDE TÜRK DIŞ POLİTİKASININ DÖNÜŞÜMÜ: TSK OPERASYONLARI ÜZERİNE BİR İNCELEME

Tezin Kabul Ediliş Tarihi: 25.08.2021

Bu tez, Karamanoğlu Mehmetbey Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yönetim Kurulunun 12.08.2021 tarih ve 30/757 sayılı oturumunda belirlenen jüri tarafından kabul edilmiştir.

Hazırlayan

Kalite Sistem Onayı

ÖNSÖZ

“Neo-Realist Yaklaşımlar Çerçevesinde Türk Dış Politikasının Dönüşümü: TSK Operasyonları Üzerine Bir İnceleme” adlı çalışmada çeşitli kaynaklardan araştırmalar yapılmış olup Türk Dış Politikasında (TDP) yaşanan dönüşümler teorik çerçevede yorumlanmıştır. Özellikle çalışmada realist yaklaşımlar ön plana çıkarılmış ve verilen örneklerle sahada icra edilen operasyonların ve faaliyetlerin TDP’nin güvenlik perspektifinde zaman içerisinde nasıl bir evrime uğrattığı ortaya konulmuştur. Öncelikle yüksek lisans tezimin ortaya çıkmasında gece gündüz demeden vaktini ayıran ve tezimi başından sonuna kadar inceleyen ve yöneten tez danışmanım çok değerli Doç. Dr. Levent Yiğittepe’ye çok teşekkür ediyorum. Ayrıca Siyaset Bilimi ve Uluslararası İlişkiler Bölüm Başkanımız Sayın Prof. Dr. Ali Ayata’ya, yüksek lisans eğitimi sırasında katkılarını ve desteklerini hiçbir zaman esirgemeyen çok değerli hocalarım Dr. Öğretim Üyesi Orhan Battır ve Doç. Dr. Yiğit Anıl Güzelipek’e ve uluslararası ilişkileri hayatımın bir parçası haline getiren diğer tüm hocalarıma teşekkürlerimi sunarım. Ayrıca tezime çok değerli fikirleri ile katkıda bulunan çok kıymetli Doç. Dr. Yusuf Sayın hocama teşekkürlerimi ve saygılarımı sunarım. Beni yetiştiren, eğitim hayatım ve tez süresince yanımda olan, maddi ve manevi hiçbir desteği esirgemeyen, bana güvenen ve inancını hiç kaybetmeyen canım aileme özellikle de sevgili anne ve babama teşekkürü bir borç bilirim. Anlayışı ile çalışmama destek olan sevgili eşime ve en çok ihtiyacı olduğu bu dönemde zaman zaman ihmal ettiğim canım kızım Yağmur’a teşekkür ederim.

Seda UÇAR

Karaman, 2021

ÖZET

Realizm, Uluslararası İlişkilerin en temel sorusu olan savaşın sebebini insan doğası, güç ve çıkar kavramları ile açıklarken neorealizm ise sistem yapısı üzerinden açıklamıştır. Realist ve neorealist yaklaşımlar arasındaki en temel fark olan güç, klasik realistler için amaç iken yapısal realistler için bir araçtır. Soğuk Savaş sonrası güvenlik algısı, birey güvenliğinin ön plana çıkması, ulus devletin zayıflaması ve askeri güvenliğin öneminin azalması sonucu köklü değişimlere uğramış olsa da realist ve neorealist yaklaşımların öne sürdüğü fikrîsel çerçevenin günümüzde devam ettiği görülmüştür. Klasik realizmin gerçeklikle ilgilenmesi, analiz düzeyi olarak devleti merkezi konuma alması, gücü vurgulaması ve dünya siyasetini anlamayı kolaylaştırması gibi sebeplerle gerçekçi bir teori haline gelmiştir. Ancak iki kutuplu dünya düzeninin başlaması ile Kenneth Waltz öncülüğünde sistem yapısına odaklanan yapısal realizm ortaya çıkmıştır. Bu gelişmeler çerçevesinde realizm, bilimsel bir hal almış ve uluslararası ilişkilerin baskın teorisi haline gelmiştir. Bu çalışmada Cumhuriyet döneminden başlanılarak son dönemi de kapsayacak şekilde TDP, motivasyonları ve dış politika davranışları realist ve yapısal realist çerçevesinde incelenmiştir. Çalışmada Türkiye'nin son dönemde ulusal güvenliğinin bir gereği olarak gerçekleştirdiği Türk Silahlı Kuvvetleri (TSK) operasyonlarıyla değişen dış politika algısı ve sonrasında bunun ulusal güvenliğe yansımaları incelenmiş olup, bir taraftan dış politikada statüko devam ettirilirken diğer taraftan değişen güvenlik sorunları karşısında savunmacı bir dış politikadan saldırgan bir dış politikaya nasıl evirildiği analiz edilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Neorealizm, Realizm, Savunmacı-Saldırgan Realizm, TSK Operasyonları, TDP, Türkiye.

ABSTRACT

While realism explains the cause of war, which is the most fundamental question of International Relations, with the concepts of human nature, power and interest, neorealism explains the system structure. The main difference between realist and neorealist approaches is power, while it is the aim for classical realists, it is a tool for structural realists. Although the perception of security after the Cold War has undergone radical changes as a result of the emergence of individual security, the weakening of the nation state and the decrease in the importance of military security, it has been observed that the mental framework put forward by realist and neo-realist approaches continues today. Classical realism has become a realistic theory for reasons such as its interest in reality, its centralization of the state as a level of analysis, its emphasis on power, and it makes it easier to understand world politics. However, with the start of the bipolar world order, structural realism that focused on system structure emerged under the leadership of Kenneth Waltz. Within the framework of these developments, realism has become scientific and has become the dominant theory of international relations. In this study, the Turkish foreign policy, motivations and foreign policy behaviors in the last period since the Atatürk period have been evaluated within the framework of structural realist. Turkey carried out for security purposes have been examined in the last period of TAF operations, while trying to maintain the status quo, it has been shown to follow an aggressive soft security issues in terms of changing policy.

Keywords: Neorealism, Realism, Defensive-Offensive Realism, TAF Operations, Turkish Foreign Policy, Turkey.

İÇİNDEKİLER

ÖNSÖZ.....	i
ÖZET.....	ii
ABSTRACT	iii
KISALTMALAR	vii
GİRİŞ	1

BİRİNCİ BÖLÜM

ULUSLARARASI İLİŞKİLERDE REALİST YAKLAŞIM VE NEOREALİSTİK DÖNÜŞÜMÜ: KÖKENİ VE KAPSAMI

1.1. Uluslararası İlişkilerin Gerçekçi Teorisi: Realizmi Tanımlamak	7
1.1.1. Realizmin Temel Unsurları ve Kökeni.....	10
1.1.2. Realizmde Güç-Güvenlik İlişkisi.....	13
1.1.3. Güvenlik Üzerine Realist Görüşler.....	14
1.1.4. Realizm Bağlamında Soğuk Savaş Sonrası Güvenlik Anlayışı.....	14
1.2. Dış Politika ve Güvenliği Neorealizm Üzerinden Tanımlamak	15
1.2.1. Dış Politika ve Güvenliği Savunmacı (Defensive) Realizm Üzerinden Değerlendirmek.....	17
1.2.2. Dış Politika ve Güvenliği Saldırgan (Offensive) Realizm Üzerinden Değerlendirmek.....	18

İKİNCİ BÖLÜM

TEORİK ÇERÇEVEDE TÜRK DIŞ POLİTİKASI VE ULUSLARARASI İLİŞKİLER YAKLAŞIMININ DEĞERLENDİRİLMESİ

2.1. Dış Politikanın Temel Parametreleri ve Tanımlaması	21
2.2. 1923-1939 Dönemi Türk Dış Politikası ve Dış Gelişmeler.....	22
2.2.1. Atatürk Dönemi Türk Dış Politikası ve Temel İlkeleri.....	23
2.3. İkinci Dünya Savaşı ve Soğuk Savaş Döneminde TDP'nin Uluslararası Sisteme Entegrasyon Çabaları	27
2.3.1. İsmet İnönü Dönemi ve Türk Dış Politikası'nın Dinamikleri.....	28
2.3.2. Soğuk Savaş Dönemi ve Çok Yönlü Dış Politika	29
2.4. Soğuk Savaş ile Değişen Türk Dış Politikası ve Uluslararası Sistemin Yapısı	31
2.4.1. Soğuk Savaş Sonrası TDP'nin Dönüşümü ve Yükselen Güvenlik Algıları.....	32

2.4.2. 2000 Sonrası Proaktif Dış Politika.....	34
--	----

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

TÜRK DIŞ POLİTİKASININ TSK OPERASYONLARI KAPSAMINDA DEĞİŞİM VE DÖNÜŞÜMÜ

3.1. Soğuk Savaş'ın İlk Sıcak Çatışması: Kore Savaşı (1950)	39
3.1.1. Türkiye'nin Kore Savaşı'na Katılması.....	39
3.1.2. Türk ve Dünya Kamuoyunda Kore Savaşı	41
3.2. Kıbrıs Barış Harekâtı (1974) ve Türk Dış Politikasında Yaşanan Gelişmeler.....	42
3.2.1. Kıbrıs Sorunu ve Tarihsel Gelişimi	42
3.2.2. Birinci Kıbrıs Barış Harekâtı	45
3.2.3. İkinci Kıbrıs Barış Harekâtı ve KKTC'nin Kuruluşu	48
3.2.4. SSCB'nin Afganistan İşgali ve Güvenlik Sorunları	50
3.3. Soğuk Savaş Sonrası Anlaşmazlıklar: Birinci Körfez Savaşı (1991)-Yugoslavya İç Savaşı (1992-1995).....	51
3.3.1. Birinci Körfez Savaşı-Irak Savaşı (1991) ve TDP'nin Dönüşümü	52
3.3.2. Yugoslavya'nın Parçalanması ve Bosna-Hersek Savaşı.....	53
3.3.3. Türkiye'nin Yugoslavya Bunalımı Sırasında Dış Politikası	55
3.4. Dış Politikanın Dönüşümünde 11 Eylül 2001 Saldırıların Rolü	58
3.4.1. ABD'nin Afganistan Müdahalesi ve Güvenlik Stratejilerinin Dönüşümü.....	58
3.4.2. Müdahale Sonrası Afganistan Sorunu ve ISAF	59
3.4.3. İkinci Körfez Savaşı-Irak Savaşı (2003) ve TDP'nin Dönüşümü	60
3.5. Arap Baharı ve TDP'nin Değişen Güvenlik Algısı	62
3.5.1. Arap Baharı Süreci ve Güvenlik Sorunu	62
3.5.2. Batı'nın Arap Baharı Sürecinde Uyguladığı Dış Politika ve Güvenlik Yaklaşımları.....	64
3.6. 15 Temmuz 2016 Sonrası Dönemde TSK'nın Operasyonları ve TDP'ye Yansımaları	67
3.6.1. Fırat Kalkanı Operasyonu	67
3.6.1.1. Suriye Krizi ve Sebepleri.....	69
3.6.1.2. Fırat Kalkanı Harekâtına Batı Medyanın Algısı	70
3.6.1.3. Uluslararası Hukuk Bağlamında Operasyonun Değerlendirilmesi	71
3.6.2. Zeytin Dalı Harekâtı'nın Değerlendirilmesi	72
3.6.3. Barış Pınarı Harekâtı'nın Değerlendirilmesi	74

3.6.4. Pençe Kaplan Harekatı'nın Değerlendirilmesi.....	75
3.7. TSK Operasyonları ile TDP'nin Değişimi ve Ulusal Güvenlik Algılaması.....	76
3.7.1. TSK Operasyonlarının Başarısında Yerli Savunma Sanayiinin Etkisi ve Dış Politikaya Yansıması	77
3.7.2. Türk Dış Politikasına Yansımaları.....	78
3.7.3. Uluslararası İlişkiler Güvenlik Paradigmasında Türkiye'nin Yeni Konumu.....	81
SONUÇ ve DEĞERLENDİRME	84
KAYNAKÇA	88

KISALTMALAR

ADHP	: Afganistan Demokratik Halk Partisi
AET	: Avrupa Ekonomik Topluluğu
DTÖ	: Dünya Ticaret Örgütü
EİT	: Ekonomik İş birliği Teşkilatı
ISAF	: Uluslararası Güvenlik Destek Gücü
JNA	: Yugoslav Ulusal Ordusu
KEİ	: Karadeniz Ekonomik İş birliği Asamblesi
KTFD	: Kıbrıs Türk Federe Devleti
KKTC	: Kuzey Kıbrıs Türk Cumhuriyeti
MGK	: Mili Güvenlik Kurulu
NATO	: Kuzey Atlantik İttifakı
ÖSO	: Özgür Suriye Ordusu
TİKA	: Türk İş birliği ve Kalkınma İdaresi Başkanlığı
WHO	: Dünya Sağlık Örgütü

GİRİŞ

Realist gelenek, ilk olarak Uluslararası İlişkiler (UI) disiplinde 1939'da uluslararası ilişkiler uzmanı olan Edward H. Carr tarafından oluşturulmuş ve uluslararası ilişkiler yazınında baskın bir teori olmuştur. Realist geleneğin baskın konumu, araştırmacıların realist yaklaşımlara sıkça vurgu yapmasının yanı sıra sıkça eleştirilmesinden de kaynaklanmıştır. Realizme getirilen eleştiriler, uluslararası sistemde yaşanan gelişmeler kapsamında sıklaştı ve gelenek, bu doğrultuda dönüşümler yaşamıştır. Neorealizm'de, 1991'e kadar varlığını sürdüren iki kutuplu sistemi açıklama noktasında güçlük çekmemiş ancak Soğuk Savaş'ın sona ermesi ile ortaya çıkan yeni dünya düzenini açıklamakta eksik kalmıştır. Devletler, iki kutuplu yapı çerçevesinde gelişen ittifaklar neticesinde benzer dış politika stratejileri izlemişse de günümüzde ortaya çıkan çok kutuplu yapıda daha bağımsız davranıp farklı davranışlar sergilemektedir. Neorealistler, araştırmalarda sistem faktörünün yanı sıra stratejik kültür ve algı olarak tanımladıkları ara değişkenler ile lider faktörünün de incelenmesi gerektiğini savunmuştur.

Çalışmanın ana konularından birisini oluşturan Türkiye'nin dış politikasında yaşanan dönüşüm çerçevesinde ilk olarak 1923-1930 yılları arasında dış politikada uygulanmak istenen temel hedef, Türkiye Cumhuriyeti'ni (TC)¹ milletlerarası alanda tanıtmak olmuştur. Atatürk döneminde ortaya çıkan dış sorunlar, genel anlamda Lozan Konferansı ile gerçekleşmiş ve Türkiye, modern anlamda milli bir devlet olarak ilk kez bu konferans ile meşruiyet kazanmıştır. Bu dönemde dış politikada izlenen temel hedef, bağımsızlıktan taviz vermemek olmuş ve bunun yanı sıra Atatürk'ün ortaya koyduğu inkılaplar ile Türkiye'yi ekonomik, kültürel ve toplumsal alanlarda çağdaş uygarlık seviyesine ulaştırmak olmuştur.

Genel bir değerlendirme yapıldığında Soğuk Savaş'ta bloklar arası ve ülkelerin iç siyaseti bakımından durağan bir dönem olmuştur. Soğuk Savaş'ın bitmesinin ardından güvenlik kaygıları dönüşüme uğramış ve ülkeler arasındaki ilişkiler ile ülkelerin iç siyaseti çeşitlenmiştir. Yeni dönemde Türk Dış Politikası da (TDP), yaşanan dönüşümler neticesinde değişim yaşamıştır. Çok boyutlu diplomasiye geçiş yapan Türkiye, revizyonist bir tutumla uluslararası sistemde merkez devlet haline gelmeyi amaçlamıştır. İç siyaset başlangıçta istikrarsız bir görünüm arz ederken sarsıcı gelişmeler sonrasında parlamento ikili bir görünüme kavuşmuştur.

¹ Bundan sonra çalışma boyunca Türkiye Cumhuriyeti yerine Türkiye olarak yazılacaktır.

Özellikle Soğuk Savaş sonrasında ortaya çıkan yeni tehditler beraberinde güvenlik yaklaşımlarını getirmiş ve buna bağlı olarak da devletlerin güvenlik algıları radikal bir dönüşüme uğramıştır. Bu tehditlerden bazıları etnik çatışmalar, insan hakları ihlalleri, yasadışı göçler, uyuşturucu kaçakçılığı ve küresel terörizmdir. Soğuk Savaş'ın ilk yılları daha çok devletler içi etnik çatışmalarla geçmiş olsa da sonraki yıllarda küresel terörizm olgusu giderek kendisini tüm dünyada hissettirmiştir. Küresel terör ve etnik çatışmalar bugün uluslararası güvensizliğin en temel nedenleri arasında yer almaya devam etmektedir (Yiğittepe, 2020: 128). Bu çerçevede özellikle küresel terörizmin giderek artışa geçmesi tüm dünya devletlerini yeni önlemler almaya itmiş ve bu tehdit karşısında yeni güvenlik politikaları geliştirmesine neden olmuştur. Bunun en önemli örneği ABD'ye El-Kaide terör örgütü tarafından gerçekleştirilen 11 Eylül terör saldırıları olmuştur. Bu terör saldırılar devletleri korku ve endişeye sürüklemiştir. Türkiye'de uzun yıllardır başta PKK/PYD/YPG olmak üzere birçok yasadışı terör örgütleriyle mücadele etmektedir. Arap Baharının başlamasıyla birlikte de Suriye'de yaşanan iç çatışmaları fırsat bilen ve buralarda faaliyet gösteren DEAŞ ve PKK/PYD/YPG terör örgütlerinin Türkiye'ye yönelik gerçekleştirdiği terör saldırıları, Türkiye'yi terörü bertaraf edebilmek için gereken tedbirleri almaya zorlamıştır. Türkiye, toprakları içinde faaliyet gösteren terörist örgütlere karşı ulusal hukuku çerçevesinde gereken tedbirleri alma ve mücadele etme hakkında sahiptir. Ancak Türkiye'nin kendi toprakları dışından, başka bir devletin topraklarından, yani Suriye'de faaliyet gösteren terör örgütleri tarafından yapılan saldırıları bertaraf edebilmesi için bunlara yönelik kuvvet kullanması meşru müdafaa kapsamında bir gereklilik olmuştur. Dolayısıyla bu terör faaliyetlerin engellenebilmesi için meşru müdafaa kapsamında Suriye toprakları üzerinde kuvvet kullanma eyleminin gerçekleştirilmesi zorunluluğu doğmuştur. Bu minvalde Fırat Kalkanı Harekâtı, Zeytin Dalı Harekâtı, Barış Pınarı Harekâtı ile Pençe Kaplan Harekâtı, Pençe Şimşek-Pençe Yıldırım Harekâtları Türkiye'nin Suriye toprakları içerisinde ulusal güvenliğinin sağlanması amacıyla gerçekleştirdiği operasyonlar olmuştur.

Bu çalışmada realizmden neorealizme dönüşüm çerçevesinde TDP'nin Atatürk dönemi ile başlayıp Soğuk Savaş sonrası dönemle devam eden ve son döneme kadar olan süreçte yaşanan gelişmeler nezdinde özellikle dış politika-güvenlik perspektifinden nasıl dönüşüm yaşadığı tartışılmıştır. Özellikle bu dönüşümü izah ederken de dönemsel araştırmalar ön plana çıkarılmış ve her dönemde yaşanan örneklerle yer verilmiştir. Son dönem TDP'nin güvenlik eksenindeki değişim ve dönüşümünün neorealizm çerçevesinde nasıl vuku bulduğu Türk Silahlı Kuvvetleri (TSK) tarafından gerçekleştirilen sınır ötesi harekâtların

sonuçları üzerinden analiz edilmeye çalışılmıştır. Çalışmayı desteklemek için de bu harekâtların uluslararası hukuk açısından da kısa bir değerlendirilmesi yapılmıştır. Bu değerlendirmeler yapılırken öncelikle harekâtlara neden olan gelişmelerin tarihî arka plânı ele alınmış, harekâtlar hedefi olan terör örgütlerin ve bu terör örgütlerin eylemlerinin niteliği değerlendirilmiş, harekâtların iç hukuka ve özellikle de uluslararası hukuka uygun olup olmadığı sorunu tartışılmıştır. Çalışmanın özü itibarıyla zaman içerisinde TDP'nin, teorik çerçevesini realizm/neorealizmden almak suretiyle dış politika-güvenlik bağintısındaki sorun alanları üzerinden giderek nasıl bir evrim geçirdiğini ve bu evrim sonucunun da hem Türkiye'nin ulusal güvenlik politikalarına hem de dış politikası çerçevesinde uluslararası güvenlik politikalarına nasıl bir yansıması olduğuna odaklanılmıştır.

Literatür Taraması

Bu çalışmada, genel olarak realizm ve neorealizm teorileri karşılaştırılmış olup her iki teorinin de varsayımları ve argümanları üzerinden tanımlamaları yapılmıştır. Çalışma genel hatları ile değerlendirildiğinde daha çok nesnel verilere yer verilmiştir. Bunun yanında gerekli görülen bölümlerde de istatistiksel veriler sunularak çalışmanın ana konularının anlaşılabilirliği daha kolaylaştırılmıştır.

Türkiye, Atatürk dönemi ve sonrasında yaşanan değişimler neticesinde yeni alternatif ilişkilerin gelişme gösterip, stratejik ortaklıkların hızla arttığı ve ülkenin enerji ile kaynak ihtiyaçlarında çeşitlilik gösterdiği bir dönemde Soğuk Savaş'ın iki bloklu yapısında kapitalist bir düzene uyum sağlamıştır. Soğuk Savaş sonrası arayışlar içerine giren Türkiye'nin, bölgesinde gelişen olaylara kısmen müdahil olması ve ilişki ağlarını geniş tutması ancak tek kutuplu dünya düzeninin sorgulanmaya başladığı 2000'li yıllarda rastlanmıştır. Yeni dönemde Türkiye, çok boyutlu diplomasi ile küresel düzeyde ülkeler arası ilişkilerini geliştirmeyi hedeflemiştir (Güder ve Mercan, 2012: 59-60). Türkiye, bu çerçeveden bakıldığında Soğuk Savaş sonrası, Ortadoğu, Balkanlar, Orta Asya, Kafkaslar, Latin Amerika ve Rusya gibi ülkeler ile birbirini tamamlayıcısı olarak yeniden ilişkilerini geliştirme amacı taşımıştır. Bu kapsamda Türkiye'nin jeopolitik konumu gereği literatür taraması yapılırken yerli ve yabancı kaynakların birlikte değerlendirip çalışmada yer verilmesinin özgünlük açısından önemli olduğu değerlendirilmiştir.

Problemin Tanımlanması

Bu çalışma, realizmin en önemli argümanı olan uluslararası sistemin anarşik yapısından kaynaklanan devletlerin güç ve güvenlik ihtiyaçları karşısında nasıl bir

değişim/dönüşüm yaşaması ve bu ekseninde dış politikalarında nasıl revizyonist bir görüş sergilemek zorunda kaldıklarını vurgulamaktadır. TDP’de yaşanan değişimler/dönüşümler neticesinde Türkiye de kendi topraklarına yapılan terör saldırıları karşısında ulusal güvenliğini sağlamak amaçlı meşru müdafaa hakkını da kullanarak Suriye’de sınır ötesi operasyonlar düzenlemek zorunda kalmıştır. Türkiye’nin dış politika ve güvenlik eksenli yeni girişimler olarak da görülen bu operasyonların uluslararası alandaki etkilerinin nasıl sonuçlar doğurduğunu görülmesi bakımından TDP’deki değişim/dönüşüm ortaya konulmaya çalışılmıştır.

Araştırmanın Kapsamı ve Sınırlılıkları

Bu çalışma, tematik olarak düzenlenmiş ayrı ayrı bölümlerden oluşmaktadır. Uluslararası ilişkilerin temel çerçevesini oluşturan realizmin neorealizme dönüşümü ve bu çerçevede zaman içerisinde TDP’nin güvenlik ekseninde yaşamış olduğu değişim ve dönüşümü ele alınmıştır. Çalışmada son dönem TDP analiz edilirken de Türkiye’nin sınır ötesi askeri operasyonlardan istifade edilmiştir. Özellikle bu askeri operasyonların Türkiye’nin ulusal güvenliğine olan yansımalarına ve son dönemki TDP’nin oluşumundaki rolüne değinilmiştir.

Çalışmamın temeli, Türkiye’nin Atatürk dönemi itibariyle başlayan süreçte 2000’li yıllara kadar gerçekleştirdiği dış politika aktivizmi gelişen olaylar çerçevesinde daha çok statüko yanlısı bir devlet görünümü verirken son dönemde dış politikasında güvenlik amaçlı gerçekleştirdiği askeri operasyonlar ile saldırgan realizmin özelliklerini barındıran bir dış politika aktivizmi benimsediği yönünde oluşturulmuştur. Çalışmanın sınırlılıkları için de dönemsel olarak TDP incelenirken dış politika alanlarının hepsine değinilmemiş olup özellikle gerekli görülen güvenlik alanına yer verilmeye çalışılmıştır.

Yöntem ve Veri

Bu çalışmada, kaynak çeşitliliğine dikkat edilmiş olup alandaki farklı kaynaklar kullanılmıştır. Gazete, dergi, kitap, makale ve haber yazıları araştırılarak farklı dilde olanlarında çevirisi yapılarak çalışmaya konmuştur. Kullanılan kaynakların özgünlüğüne ve istatistiksel verilerin güncelliğine özen gösterilmiştir.

Neorealizm içerisinde kendine yer bulan savunmacı ve saldırgan realizm, uluslararası sistemin yapısının dış politikaya olan etkilerine odaklanmış ancak devletlerin bu noktada belirli davranışlarına dair varsayımlar ile ayrılmıştır. Bir devletin güç maksimizasyonu

sağlaması konusunda savunmacı realistler, devletlerin dengeleme politikalarını takip etmesi gerektiğini, saldırgan realistler ise bir devletin kendi lehine güç dengesi sistemini bozması ile mümkün olacağını tartışmaktadır (Wivel, 2017: 86).

Çalışmada, TDP'ye ağırlık verilmesinin sebebi ise son dönemde Türkiye'nin diğer devletlerin karşı çıkmasına rağmen meşru müdafaa hakkı ile başlatmış olduğu askeri operasyonlar çerçevesinde nasıl bir değişim yaşadığının sıkça tartışılması olmuştur. Çalışmanın amacı ise, savunmacı ve saldırgan realist yaklaşımlar ele alınarak son dönemde Türkiye'de yaşanan gelişmeler neticesinde dış politikasının nasıl bir değişim/dönüşüm yaşadığını ortaya koymaktır.

Konunun Hipotezi ve Araştırma Soruları

Bu çalışmada, öncelikle tarihsel süreçte TDP'nin evrilme süreci analiz edilmiş ve sonrasında ise uluslararası ilişkilerde realizm çerçevesinde savunmacı ve saldırgan yaklaşımlar üzerinden son dönemde gerçekleşen olaylar ile TDP'de ne gibi dönüşümler yaşandığı ayrıntılı olarak ele alınmıştır. Çalışmada, Türkiye'nin son dönemde gerçekleştirdiği askeri operasyonların TDP'ye etkileri ayrıntılı olarak ele alınmıştır. Ele alınan konular çerçevesinde çalışma içerisinde aşağıdaki sorulara cevap aranmıştır:

1) Anarşik sistemde her devlet her istediğini yapabiliyorsa devletler hayatta kalma amacına nasıl ulaşacaklardır?

2) Soğuk Savaş sonrası yaşanan gelişmeler kapsamında 2000'ne kadar ve sonrasında TDP savunmacı ve saldırgan realizm çerçevesinde nasıl bir dönüşüm yaşamıştır?

3) Türkiye'ye tehdit oluşturan sınır güvenliği kapsamında TSK'nın yürüttüğü operasyonların meşruluğu Batılı devletler ve uluslararası toplum tarafından nasıl karşılık bulmuştur?

4) TSK'nın gerçekleştirdiği operasyonlar neticesinde TDP'de güvenlik eksenli ne gibi değişim/dönüşümler yaşanmıştır?

Çalışmanın Bölümleri

Bu çalışmada, realizm/neorealizm teorileri, TDP'nin tarihsel gelişimi ve TSK'nın operasyonlarının TDP'ye etkileri üç bölümde incelenmiştir. Giriş kısmında çalışmanın amacını ve önemini belirten hipotezlere ve araştırma sorularına yer verilmiş ve başta

Çalışmanın yöntemi olmak üzere problemin tanımlanması ve literatür taramasını içeren genel bir çerçeve sunulmuştur.

Çalışmanın ilk bölümünde, realizm ve neorealizm tanımlaması yapılarak teorisyenlerin düşünceleri ele alınmış ve anarşik sistemin etkisi ile güç/güvenlik dengesi kavramlarının neorealizm ile nasıl bir dönüşüm yaşadığı ortaya koyulmuştur.

Çalışmanın ikinci bölümünde, 1923 Atatürk dönemiyle başlayan ve sonrasında dönüm noktası kabul edilen Soğuk Savaş'ta yaşanan gelişmeler ile birlikte devam eden süreçte TDP'deki değişim/dönüşüm ele alınmıştır. Özellikle Soğuk Savaş sonrasında 2000'ne kadar olan dönemde ve sonrasında TDP'nin savunmacı ve saldırgan realizm yaklaşım üzerinden nasıl bir değişim/dönüşüm yaşadığı tartışılmıştır.

Çalışmanın üçüncü bölümünde ise Türkiye'nin ulusal güvenliği için TSK'nın Suriye'de gerçekleştirdiği sınır ötesi askeri operasyonların sebepleri ve tarihsel arka planı açıklanmıştır. Ayrıca bu bölümde TSK operasyonlarının TDP'nin evrilmesindeki rolü ve bunun ulusal güvenliğine yansımaları analiz edilmiştir. Yine bu bölümde Türkiye'nin statükoyu korumakla birlikte saldırgan realist özelliklerini gösteren bir dış politika tercihinde mi bulunduğu eğer böyleyse hem bölgesel hem de küresel aktörler nezdinde nasıl bir pozisyon almaya çalıştığı ortaya konulmuştur. Çalışma araştırmada elde edilen çıkarımların, bulguların ve önerilerin yer aldığı sonuç bölümüyle sona erdirilmiştir.

BİRİNCİ BÖLÜM

ULUSLARARASI İLİŞKİLERDE REALİST YAKLAŞIM VE NEOREALİSTİK DÖNÜŞÜMÜ: KÖKENİ VE KAPSAMI

Uluslararası ilişkilerin baskın teorilerinden olan realizm, insan doğasından kaynaklı sürekli anarşik ortamın var olduğunu ve otorite boşluğundan dolayı devletlerarası ilişkilerin çatışmacı yönde ilerlediği varsayımıyla ortaya çıkmıştır. Nitekim neorealistler realistlerin düşüncesini benimsemiş olsa da devletin en önemli faktör olduğunu ancak uluslararası sistemin önemine daha çok vurgu yapmıştır. Her devletin öncelikle sisteme entegre olması gerektiği ve güç maksimizasyonunun devletlerin hayatta kalması için en önemli amaç olduğunu savunmuştur. Çalışmamın birinci bölümü, realist/neorealist yaklaşımları güvenlik perspektifiyle değerlendirmek ve TDP'nin günümüzde var olan dış politika anlayışını tanımlamak amacıyla oluşturulmuştur.

1.1. Uluslararası İlişkilerin Gerçekçi Teorisi: Realizmi Tanımlamak

Realist teori, Birinci Dünya Savaşı sonrasında ortaya çıkan idealist teoriye getirdikleri eleştiriler ile temellerini oluşturmuş, uluslararası ilişkiler ve uluslararası sistem açısından büyük etki bırakmıştır. Realizm, İkinci Dünya Savaşı sonrası ilk kez Hans Morgenthau tarafından ortaya atılmış olsa da köken olarak Thucydides'e kadar dayanmaktadır. Günümüzde klasik felsefede realizm, Hobbesçu ve Kantçı fikirlerin ayrımı üzerine temellendirilmiş ve John Baylis realizmi bu bölünmede Hobbesçu anlayış içerisinde yer alan bir teori olarak değerlendirmiştir (Baylis, 2008: 70).

Edward R. Carr'ın 1939'da yayınladığı “The Twenty Years Crisis” (*Yirmi Yıl Krizi*) adlı kitabında idealistlere yönelttikleri eleştiriler çerçevesinde ortaya çıktığı belirtilen realistler, insan doğasından yola çıkarak merkezi konumda bulunan devlete dair çıkarımlar yaparak çalışmalarını eski dönemdeki fikir altyapısı ile şekillendirmiştir. Bu çerçevede Thomas Hobbes, insan doğasına dair eşitliği vurguladığı ve bireylerin istekleri doğrultusunda insan doğasının değişim gösterdiğini ileri sürdüğü için realist teoride en çok başvurulan isim olmuştur (Hobbes, 2007: 92-93). Hobbes, bireylerin aynı anda benzer şeyleri istediğinde bir güvensizlik ortamı oluşturduğunu ve bu açıdan bireyler arasında oluşan düşmanlık neticesinde birbirlerinin egemenliklerini kontrol altına almaya çalışarak yok etme arzusunun oluşacağını ifade etmiştir.

Klasik realizm, insan doğasının kötü olduğu varsayımı üzerinden teorik olarak devletlerin egemenliklerini kontrol altında tutması için çıkar peşinde koştuğu ve oluşan bu

çıkar çatışmasının da bir savaşa yol açtığı düşüncesini benimsemiştir (Goldstein, Pevehouse, 2014: 94). Uluslararası ilişkilere bakıldığında ise egemen devletlerin mücadele ettiği alanların çıkar çatışması neticesinde devletleri savaşa sürüklediği görülmüştür.

Hobbes, insanların kazanç sağlarken rekabet ortamı oluşturduğunu ve bu neticede güvenliklerini sağlamak için mücadele ettiğini belirtirken “rekabet, güvensizlik, şeref” kavramlarının insan doğasında bulunan üç temel çatışma nedeni olduğunu savunmuştur. Hobbes’un insan doğasına dair görüşleri realist teorisyenler tarafından benimsenmiş ve klasik realistler, devletlerin çıkarları için kazanç sağlama doğrultusunda diğer devletler ile mücadele ettiğini ve sisteme karşı güvensizlik oluştuğunu belirtmiştir (Ertoý, 2019: 3-4).

Klasik realistlerin, analiz birimi olarak devleti ele almasının sebebi teorinin devleti öncelikli aktör olarak görmesi ve uluslararası sistemde bunun dışında kalan bölgesel ve uluslararası aktörlerin ikincil konumda olduğunu savunmuş olmasıdır (Elias, Sutch, 2007: 43). Teori, devleti küresel siyasetin ana aktörü olmasının yanı sıra bütünleşmiş bir aktör olarak görmüş ve bu duruma sebebiyet veren teorinin ortaya çıktığı dönemin etkisi olduğu varsayımı üzerinde durmuştur. Ancak Woodrow Wilson’un ortaya attığı düşünce neticesinde kurulmuş olan Milletler Cemiyeti (MC), İkinci Dünya Savaşı’nın çıkmasını engelleyememiş olsa da günümüzde değerlendirmesi yapıldığında uluslararası sistemde bulunan devlet dışı aktörlerin etkisinin olmadığını savunan realistlerin sistemi anlama noktasında eksik kaldığı görülmüştür. (Sterling-Folker, 2006: 17). Soğuk Savaş sonrasında değişen uluslararası sistemde devlet öncelikli aktör olsa da sistemin tek aktörü olmadığı düşüncesi ve devlete dair ani değişikliklerin açıklanması neorealistler tarafından yapılmıştır.

Klasik realizmde, hedefe uygun birimler olarak değerlendirilen devletlerin amacının hayatta kalmak olduğu ve devlet liderlerinin de bu duruma hizmet eden bireyler olarak görüldüğü benimsenmiştir. Devlet liderleri, realistler tarafından dış politikanın oluşumuna öncülük ettiği konumu göz ardı edilmiş olsa da bu durum neorealistler tarafından aşılmaya çalışılmıştır. Klasik realizm uluslararası sistemi açıklarken Hobbes’in görüşlerinden yararlanmış ve Hobbes, devletin insanları kontrol altında tutan bir güç olduğunu ve devletlerin olmadığı durumda bireylerin savaş halinde olacağı varsayımı üzerinde durmuştur (Roskin ve Berry, 2012: 49-50). Klasik realistler, Hobbes’in görüşünden faydalanan devletlerin hayatta kalmak için uluslararası sistemde her şeyi yapma özgürlüğü olduğunu savunmuş ve sistemin neden sonuç ilişkisine bağlı olarak anarşik olduğunu belirtmiştir. Klasik realistler, her devletin çıkarlarına ulaşma noktasında eşit olması ve bu durumun anarşi yaratmasının sebebinin sistemde merkezi bir yönetimin olmaması durumu ile açıklamıştır. Hiyerarşik siyasi düzenin

yokluğundan kaynaklanan anarşik sistemde devletlerin amacının hayatta kalmak olduğu görölmüştür (Burchill, 2005: 31).

Realistler, devletlerin hayatta kalmak için güçlü olması ve güç mücadelesinin asıl sebebinin anarşik sistem olduğu varsayımı üzerinde durmuştur. Bu nedenle klasik realistler, çalışmalarının merkezi konumunda devletin birincil aktör olmasının yanı sıra güç kavramını da analiz birimi olarak ele almıştır. Thucydides’in görüşleri, Uİ disiplinde etkili olmuş ve “Peloponez Savaşları Tarihi” isimli çalışması Soğuk Savaş’ta da öncelikli olmuştur. Thucydides, Atina ve Sparta arasında geçen güç mücadelesinde güçlü olanın zayıf olana hükmetmesinin doğanın bir gereği olduğunu ifade etmiştir (Baev, 2006: 334).

Güç kavramının gerekliliği Thucydides’e kadar dayandırılmış olsa da güç kavramına teoride asıl vurguyu yapan Morgenthau olmuştur. Morgenthau, uluslararası politikanın nihai amacının güç sağlamak olduğu ve bahsedilen gücün insanların diğer bireyler üzerinde gerçekleştirdiği zihinsel ve eylemsel kontrolü olduğu düşüncesi üzerinde durmuştur. Morgenthau, güç kavramına yaptığı vurguda siyasi ve askeri gücü birbirinden ayırmış ancak siyasi gücü, güç uygulanan tarafa zihne kontrol kurma imkânı tanıma ve güç mücadelesi içerisinde olan taraflar arasında kurulan psikolojik ilişki olarak tanımlamıştır. Bir devletin askeri hazırlık içinde olması ve dış politikada yaptığı kazanımlar risk sebebi olduğu için diğer devletlerin politik hamlelerden vazgeçme sebebi olmuştur (Morgenthau, 1997: 36). Askeri hazırlıkların nihai amacı ise bir devleti, caydırma politikası ile askeri güç kullanımından ve güce başvurmaktan vazgeçirmek olmuştur.

Klasik realizme göre güç, askeri kapasitenin artırılmasını ifade ederken temel amacın hayatta kalmak amacıyla diğer devletlere siyasi ve psikolojik üstünlük sağlayarak caydırıcılık sağlayabilme hedefi taşımaktadır. Morgenthau, askeri gücü bir devletin en önemli ölçütü ve hayatta kalmasını sağlayan birincil faktör olarak tanımlamıştır. Devletler, caydırıcılık sağlamak amacıyla askeri güçlerini maksimize ettiğinde güvenlik ikilemi² yaşanmakta ve bu durum uluslararası sistemi daha anarşik hale getirirken devletlerin güç maksimizasyonu içine girmesine neden olmaktadır. Morgenthau, devletlerarasında güvenlik ikilemi yaşanmasının sebebinin insan doğasından kaynaklı hâkimiyet altına girmek istememe duygusu olduğunu savunmuştur. İnsan doğasına yapılan bu vurgu devletlere de uyarlanmış ve bir devletin diğer bütün devletleri egemenliği altına alma imkânı bulunmadığı için güvenlik sağlamak amacıyla

² Güvenlik İkilemi: Güvenlik ikilemi, uluslararası ilişkilerin anarşik yapısından dolayı bir devletin hayatta kalma isteği ya da bir devletin kendi gücünü ve güvenliğini sağlarken saldırıya uğrama korkusu ile gücünü maksimize etme girişimi, diğer devletler tarafından bu gücün bir tehdit olarak algılanmasıdır. (Ayrıntılı bilgi için bkznz: Morgenthau, 1947: 202).

güç artırma isteği güvenlik ikilemine sebep olmaktadır (Morgenthau, 1947: 165). Bu bağlamda devletlerarasında yaşanan güç ve güvenlik döngüsü ise uluslararası sistemi daha da anarşik hale getirmiştir.

Bir devletin hayatta kalmasını sağlamak için başvurduğu bir diğer yöntem ise güç dengesi kurmaktır. Güç dengesi kurmak isteyen bir devletin güç maksimizasyonu sağlaması gerekmektedir. Güç dengesi, revizyonist hedefler ile güçlenme amacı taşıyan bir devlete karşı diğer statükocu devletlerin baskı uygulaması ve değişime karşı gösterdikleri tepkiyi ifade edilmektedir. Tek başına güvenliğini sağlayamayan bir devlet kendisinden daha güçlü bir devlet ile gücünü birleştirmesi sonucunda kazan-kazan sistemi ile hem kendisi güçlenmekte hem de karşı tarafı güçlendirmektedir. Güç dengesi sistemi, tarafların güçlerinin eşitlenmesi değil revizyonist hedef taşıyan devletlere karşı üstünlük kurma çabası olarak ifade edilmiştir. Klasik realizm, devleti merkezi konumda kabul etmesi, gerçeklikle ilgilenmesi ve güce yaptığı vurgu ile dünya siyasetini anlamayı kolaylaştırması gibi sebeplerle uluslararası sistemde ana ve baskın bir teori haline gelmiştir (Ertoý, 2019: 6-7). Sistemin iki kutuplu hale dönüşmesi sonucunda Kenneth Waltz öncülüğünde insan doğasından ziyade sistem yapısına odaklanan neorealizm ortaya çıkmış ve realizm uluslararası ilişkilerde daha baskın bir konum haline gelmiştir.

1.1.1. Realizmin Temel Unsurları ve Kökeni

Realist teori, modern uluslararası ilişkilerde Birinci Dünya Savaşı sonrasında ortaya çıkan idealist düşünürlerin İkinci Dünya Savaşı'nın çıkacağını öngörememesi üzerine ortaya çıkmış ve birey ile devletlerarası siyasi davranışların ve uluslararası politikanın anarşik yapısının düzenli bir yapıya dönüştürüleceği yönünde oluşan Birinci Büyük Tartışmada ortaya çıkmıştır (Fox, 1961: 343). Güvenlik, self-determinasyon, demokratikleşme, ortak güvenlik anlayışı ile hukuksal yapının oluşturulması, bireylerin rasyonelliğini vurgulayan liberal düşünceye karşı eleştiri ve alternatif olarak doğmuştur.

Thucydides, Atina ve Sparta arasında geçen Peleponnez Savaşları'nı anlattığı kitabında işbirliği ve yüksek moralden daha çok güç mücadelesi ve çıkar peşinde koşmanın ulusal değerlere kazanım sağlayacağını ifade etmiştir. Entelektüel kökenlerini bu savaş neticesinde oluşturan realist düşünürler, ulusal çıkar ve güç peşinde koşmanın devletlerarası ilişkileri ve çatışmaları nasıl yönlendirdiğine dikkat çekmiştir (Knutsen, 1992: 235). Thucydides, uluslararası ilişkilerde egemenlik ve anarşinin ayrılmaz bir parça olduğunu, güçlünün anarşik ortamda gücünü kullanırken güçsüzün ise bu durumu kabulleneceğini

vurgulamıştır (Machiavelli, 1994: 59-60). Uluslararası ilişkilerin temelde devletlerarası anarşi olduğunu, güvenlik ve bekanın en önemli temel değer olmasının yine devletlerarası savaşın nihai karar olmasının bir sonucu olduğunu belirten Thucydides, realist düşünörlere öncölük etmiştir.

Carr'ın 1939'da “*Yirmi Yılın Krizi*” adlı kitabında Birinci Büyük Tartışma ayrıntılı olarak ele alınmış ve realistler ütopik olarak adlandırdıkları idealistleri, uluslararası politikanın yapısı ve güç-güç dengesi politikasının temellerini kavrayamadıkları konusunda suçlamıştır (Eralp, 1996: 57-58). Carr, idealizmin normatif temellerini reddetmiş ve uluslararası politika biliminin oluşturulması gerektiğini, devletlerarası güç mücadelesinin varlığını güç dengesi ile açıklamıştır. Realist düşünörlere Carr'ın düşöncelerinin peşinden gitmiş ve idealistlerin aksine uluslararası politikanın odak noktasının devletlerarası ilişkileri belirleyen faktör olduğunu öne sürmüştür (Carr, 2000: 27). Devletlerarası ilişkilerin ulusal çıkar ve güç mücadelesi üzerine kurulduğunu savunan realistler, liderlerin dünyada yaşanan gelişmeleri etkilemesi konusunda karşılaştıkları sınırlamaları ortaya çıkan bu faktörler ile daha gerçekçi bir şekilde ifade etmiştir.

Realistler, uluslararası politikanın kurallar ve ahlak çerçevesinde değerlendirilmesi gerektiğini savunsa da kuralların güç tehdidi ile desteklendiğini ileri sürmüştür. Uluslararası ilişkileri ulus devletler arasındaki ulusal çıkar ve güç mücadelesi olarak gören realistler, bu kapsamda uluslararası hukuk ve örgütlerin iş birliğinin etkisi konusunda çok iyimser yaklaşmamıştır (Stearns ve Pettifor, 2001: 24). Devletlerin temel sorumluluğunun ulusal toplumlardan ziyade devletlere karşı olduğunu ileri sürmüş ve savaşın kaçınılmazlığını barışın temeli olan silahsızlanma yerine savaşa hazır olunması gerektiğini bu kapsamda iyi niyete dayalı sorun çözme mantığının dünya politikası gerçeklerini göz ardı ettiğini savunmuştur (Aydın, 2004: 33-36). Realist düşünörlere savunmuş olduğu bu fikirler, İkinci Dünya Savaşı'nın oluşturmuş olduğu büyük yıkım ile destek bulmuş ve ilk büyük tartışmanın realistler açısından lehine sonuçlanmasına katkıda bulunmuştur.

Realistler ve idealistler arasında yaşanan tartışmalar ve fikir ayrılıkları neticesinde, Uİ disiplininin “neyi” çalışması gerektiğinden farklı olarak “nasıl” çalışması gerektiği ele alınarak disiplinde metodoloji yani yöntem tartışması ortaya çıkmıştır. (Knorr ve Rosenau, 1969: 81). Disiplinde metodoloji yönteminin gelişmeme sebebinin dünya politikalarının bilimsel bir şekilde araştırılmamasına dayandığını ilk olarak ileri süren düşünörlere idealistlerin aksine bilimin “olguları” anlamak ile gerçek bilim haline gelebileceğini ifade etmiştir. Uluslararası ilişkilerin normatif değerler üzerinden değil ampirik olması gerektiğini

ortaya koyan Carr'ın düşüncelerini benimseyen realistler, örneğin Morgenthau, uluslararası politikanın tarihsel ve normatif boyutundan ziyade genel ve teorik olması gerektiğini vurgulamıştır (Dougherty ve Pfaltzgraff, 2001: 68). Bu neticede realist metodoloji Uİ disiplinini hukuk, tarih ve politikadan uzaklaştırarak disipline ampirik ve açıklayıcı bir karakter kazandırmıştır.

Realist düşünürlerden Machiavelli, temel siyasi değerın ulusal bağımsızlık olması gerektiğini ve yöneticilerin bu temelde ulusal çıkarını koruması ve devletin bekasını sağlaması gerektiği üzerinde durmuştur (Lijpart, 1974: 43-44). Devletlerarasındaki ilişkilerde etik ve ahlaki kuralların gerektiğinde geçersiz sayılabileceğini kabul eden Machiavelli, “ahlaksız” olarak vurgulanmış ancak devlet adamlarının öncelikli amacının güç ve güvenlik olması sebebiyle bu neticede uygulamaları gereken her türlü güç mücadelesi ve davranışların etik kabul edileceğini ifade etmiştir.

Realist düşünürler üzerinde etkili olan Hobbes, toplumsal sözleşme öncesi insanların çatışma halinde olduğunu ve ortak güvenlik paktı kurarak (*Commenwealth-devlet*) yaşadıkları güvenlik sorunlarını egemen bir devlet ile aşacaklarını ifade etmiştir. Güvenlik korkusu neticesinde kurulan bu devletler yeterli güce sahip devlet ile mutlak otorite sayesinde tehlikeli doğa halinden kurtulma ve dış tehditlerden korunma amacı taşıırken diğer yandan güvenlik ikilemini ortaya çıkarmıştır (Ateş, 2009: 17-18). Küresel devlet veya hükümet kurma olasılığı bulunmadığı için egemen devletlerin güvenlik tehdidi ve güvenlik ikileminden kaçışının bulunmadığı dile getiren Hobbes, uluslararası alanın anarşik olmadığını ve bireylerin yaşadığı doğa halinden daha az tehlikeli olduğunu vurgulamıştır (Keyik ve Erol, 2019: 13-14). Kolektif güç kullanarak toplum adına özgürlük ve egemenlik sağlamak isteyen devlet, potansiyel savaş varlığı sebebiyle sürekli ve garantili barış sağlayamamıştır.

Entelektüel kökenleri Thucydides'e kadar uzanan realist düşünceye en büyük destek Morgenthau'dan gelmiştir. 1948'de yayımlanmış olduğu “*Politics Among Nations*” adlı kitapta Uİ disiplinine kavramsal bir yaklaşım getirmeyi hedefleyen Morgenthau, insan ve devlet davranışlarının açıklanmasında güç odaklı yaklaşımın önemini vurgulamıştır (Booth, 2011: 17). Westphalia'dan itibaren geçerli olan devletlerin “egemen eşitlik ilkesi” çerçevesinde devletlerin sorumlu oldukları bir üst otoritenin bulunmaması durumunun uluslararası sistemi anarşik hale getirmekte olduğunu savunmuş ve realistler, devlet merkezli bakış açıları ile barışın otorite yokluğu sebebiyle ancak savaş ile mümkün olacağını vurgulamıştır (Dunne ve Schmidt, 2011: 167). Çatışma ortamında devletlerin en temel uğraşı ulusal beka (*national survival*) olarak görülmekte ve bu nihai amaca ulaşmak için gerekli güç (*power*) sağlanması

ile devletlerin kendi güvenliklerini oluşturmaları realistler açısından uluslararası politika kapsamında zorunlu kabul edilmiştir.

1.1.2. Realizmde Güç-Güvenlik İlişkisi

Realizm, güvenlik kavramının temel aktörünün devlet olduğunu ve ulusal güvenliğin merkezi konumda olduğunu savunmuştur. 1648 Westfalya Barış Antlaşması sonrası gelişen uluslararası yapı ve temel güvenlik kavramları Soğuk Savaş sonrası değişen güvenlik anlayışının temel parametreleri olmuştur. Devlet merkezli güvenlik anlayışına sahip olan realistler, devletlerin güvenlik için gücünü maksimize etmesi gerektiği üzerinde durmuştur. Devlet merkezli güvenlik anlayışına sahip realistler için Jean Bodin, egemenlik ve ulusal egemenlik kavramlarını ilk kez kullanmış ve egemenliğin, devletler için birincil şart olduğunu vurgulamıştır (Birdişli, 2014: 30). Realistler, rasyonel davranış çerçevesinde devletlerin ulusal çıkarlarını güç maksimizasyonu ile sağlayacağını ve uluslararası ilişkilerin güvenlik ikilemi neticesinde sıfır toplam bir oyun olduğunu savunmuştur (Uğrasız, 2003: 144).

Machiavelli, devlet liderleri için güç maksimizasyonu ve ulusal bağımsızlığın devletler için temel değer olduğuna dikkat çekmiştir. Liderlerin temel sorumluluğunun devletin bekasını sağlamak ve hayatta kalmak amacıyla devletin güçlü kalmasını sağlaması gerektiğini vurgulamıştır. Machiavelli, bir devletin güvenliğini sağlamak amacıyla güçlü olması ve gerektiğinde ulusal çıkarını korumak maksadıyla acımasızlık yapabileceğini savunmuştur (Heywood, 2011: 293). Savunduğu görüşler kimilerince ahlak dışı olarak nitelendirilmiş olsa da etik davranışların uluslararası politikada değil bireyler arası ilişkilerde geçerli olduğunu belirtmiştir.

Hobbes ise insanların doğal hallerinde sürekli bir çatışma içerisinde olacağını, bu durumun toplumsal sözleşme çerçevesinde egemen bir devlet kurulup korunması halinde engellenebileceğini savunmuştur. Bireylerin birbirlerinden korkmaları neticesinde ortaya çıkan güvensizlik durumunu ortak bir güvenlik paktı (Commonwealth-devlet) oluşturarak aşacaklarını vurgulamıştır. İnsanlar kendisini güvende hissedip refaha ulaşmak için devletin yeterli güce sahip olmasını istemesi sonucunda bu durum diğer devletler açısından bir tehdit niteliği taşıdığından bir güvenlik ikilemi doğurmuştur (Vasquez, 1983: 17). Devletler bireylerin aksine güç kullanarak insan topluluğuna güven ve barış sağlayabilmekte ancak devletlerarası kalıcı barış bir devletin gücünü diğerinden daha az hissetmesi bakımından sağlanamamaktadır.

Morgenthau, uluslararası politikayı güç mücadelesi ve güç arayışı çerçevesinde değerlendirmiş ve realizmin merkezi konumuna güç kavramını yerleştirmiştir. Uluslararası sistemin ve güç maksimizasyonunun sonucunda savaşın kaçınılmaz olduğunu vurgulamıştır (Aktaran, 1974: 43).

1.1.3. Güvenlik Üzerine Realist Görüşler

Realist gelenek içerisinde yer alan teorisyenler, güvenlik kavramına katkı sağlamış ve güvenlik kavramını dolaylı olarak güvende olmama hali olarak tanımlamıştır. Güvenliğe yönelik realistler tarafından tehdit, güç ve güvensizlik kavramları üzerinden bir tanımlamaya gidilmiştir (Sandıklı ve Emeklier, 2012: 5-6).

İnsan doğasının kötü ve bencil olduğu varsayımı üzerinde duran realistler devletleri de insan doğasına benzetmiştir. Realistler, devletlerin güvenlik anlayışını güç ve çıkar kavramı üzerinde tanımlamış ve uluslararası sistemin anarşik yapısının güvensizlik oluşturduğunu ifade etmiştir (Şen, 2010: 25-26). Güç realist gelenekte askeri, teknolojik ve ekonomik güç göstergelerini vurgulasa da tek başına bir amaç olarak değil güç artırma noktasında birer araç olarak değerlendirilmiştir (Çalış ve Özlük, 2007: 238). Realistlere göre, bir devletin gücünü artırması uluslararası sistemin anarşik yapısından kaynaklı ulusal çıkarı hayatta kalmak ve güvenliği sağlamak isteyen devletler için bir hedef olmuştur.

Uluslararası ilişkilerde güvenlik noktasında, *High Politics* (yüksek politika) ve *Low Politics* (düşük politika) ayrımı yapan realistler, öncelikli güvenliği ulusal güvenlik olarak vurgulamıştır. Güç ve çıkar gibi kavramlara önem atfeden realistler, askeri merkezli güvenlik konularını yüksek politika; kültürel, çevresel ve sosyal konuları ise düşük politika olarak değerlendirmiştir (Arı, 2008: 110). Ekonomi, disiplinin ilk dönemlerinde düşük politika olarak görülürken son dönemde eleştirel güvenlik çalışmalarında yüksek politikaya dahil edildiği görülmüştür.

1.1.4. Realizm Bağlamında Soğuk Savaş Sonrası Güvenlik Anlayışı

Güvenlik, sürekli değişime uğrayan, tehdit ve risk algılamasının insan ile devletler açısından farklı olmasından kaynaklı evrensel ve nesnel bir kavram değildir (Sancak, 2013: 124). 1648 Westfalya Barış Antlaşması sonrası gelişen uluslararası sistem ve devlet anlayışı, Soğuk Savaş'ta temel güvenlik parametrelerini belirlemiştir (Gürsoy, 2005: 13). Realistler tarafından devlet, güvenlik konusunda da temel aktör olarak kabul edilmiş ve devletlerin güvenlik amacı ile güç maksimizasyonu sağlaması gerektiği vurgulanmıştır.

Realizm, askeri merkezli güvenlik konularını yüksek politika olarak görmekte ve rasyonel davranış temelinde devletlerin ulusal çıkarlarını ancak güçlerini artırmasıyla koruyabileceğini vurgulamaktadır. Soğuk Savaş, uluslararası sistemde hâkim olan iki kutbun birbirine olan güvensizlikleri neticesinde askeri güç kapasitesini artırma mücadelesi şeklinde tanımlanmıştır (Özdoğan, 2019: 9). Soğuk Savaş’a hâkim olan güvenlik ikilemi yaklaşımı, bir devletin askeri kapasitesini artırması ile diğer devletin bu durumu tehdit olarak algılaması sonucunda güvenlik tedbirlerini artırması sıfır toplamli oyun anlayışının bir sonucudur.

Soğuk Savaş boyunca netlik ve öngörülebilirlik hâkim iken Soğuk Savaş’ın bitmesi ile uluslararası sistemde belirsizlik ortaya çıkmıştır. Uluslararası güvenliği etkileyen tehdit çok boyutlu hale gelmiş ve güvenlik iki kutbun askeri anlamda oluşturduğu korku neticesinde kitle imha, nükleer silahların yayılması sonucunda küresel terörizm, organize suçlar, etnik ve dini temelli çatışmalar, kitlesel göç hareketleri, çevresel sorunlar ve ekonomik dalgalanmalar ile boyut değiştirmiştir (Çiçekçi, 2012: 31). Soğuk Savaş’ta devletler, Doğu ve Batı olmak üzere ayrılmış iki kutbun birbirlerine karşı kullanabilecekleri siyasi bir aktör durumunda iken Soğuk Savaş’ın bitmesiyle ticari, kültürel ve turizm alanında da siyasi aktör olarak rol oynamıştır.

Realistler, uluslararası sistemde devletlerin birincil aktör olduğuna vurgu yapmış ancak Soğuk Savaş’ın sona ermesi ile sistemde devlet tekelinden bireye doğru kayan güvenlik anlayışının hâkim olduğu görülmüştür (Davutoğlu, 2011: 3). Yeni dönemde etnik ve din temelli çatışmalar, farklılaşmalar ve farkların ortaya çıkarmış olduğu kaos, devletlerin gündemini belirler nitelikte ön plana çıkmıştır (Arends, 2015: 28). Soğuk Savaş’ın bitimine yakın İran-Irak Savaşı mezhep temelli bir çatışma olarak ortaya çıkmıştır. Yine Balkanlarda yaşanan etnik ve din temelli çatışmalar, Ortadoğu bölgesi yaşanan çatışmalar bu duruma örnek olarak gösterilmiştir.

1.2. Dış Politika ve Güvenliği Neorealizm Üzerinden Tanımlamak

Waltz, 1979’da yazdığı “Theory of International Politics” (Uluslararası Politika Teorileri) eserinde, neorealizmi ana hatları ile değerlendirmiş ve teorinin kullandığı belirli varsayımları tümdengelim yöntemi üzerinden tutarlı ve daha kapsamlı hale getirerek teorinin ortaya çıkmasını sağlamıştır (Gözen, 2014: 172). Wohlforth, realizmin Waltz’ın düşünceleri çerçevesinde geliştiğini ifade etmiş ve Waltz, uluslararası ilişkiler çerçevesinde devletlerin benzer tutumlar sergilemesini uluslararası yapı ile ortaya koymuştur (Wohlford, 2011: 500).

Waltz, anarşi kavramını klasik realistlerden farklı olarak aktör davranışlarına bağlı değil uluslararası yapının bir gereği olarak değerlendirmiştir. Kuvvet kullanımını engelleyecek bir otoritenin bulunmadığı uluslararası sistemde, devletlerin güvenlik sağlamak amacıyla güç artışı sağlaması gerektiğini savunan Waltz, askeri güvenliğe daha fazla önem atfetmiştir (Tuğtan, 2014: 122).

Neorealizm, klasik realizmin savunduğu görüşleri reddetmemekle birlikte devlet, her iki teori için de birincil konumda bütünleşmiş bir aktör olarak tanımlanmıştır. Teoriler arası farklar olsa da realizmin “*devlet(state), beka(survival) ve kendini koruma (self help)*” kavramlarına yüklediği önem değişmemiştir (Çıtak, 2014: 31-32). Neorealistler, uluslararası yapıda temel aktörün devlet olduğunu ve yapının, ana aktörler tarafından tanımlandığını savunmuştur. Devletin uluslararası sistemde tek bir aktör değil ancak en önemli aktör olduğunu ifade eden neorealistler devletin tek amacının hayatta kalmak olduğunu ifade etmiştir. Waltz, devletlerin sistemin anarşik yapısı içerisinde asıl amacının güvenliği sağlamak olduğuna ve güvenlik neticesinde güç, çıkar ve eşitlik arayışlarına girebileceğine dikkat çekmiştir. Neorealizme göre bir devletin hegomon güç olarak kabul edilmesi için küresel düzeyde ekonomik, siyasi ve askeri güç kullanması gerektiği vurgulanmıştır (Kantarıcı, 2012: 60).

Uluslararası sistem, büyük güçler tarafından domine edilmekte ve bu neticede sistemin karakteri gücün karakterine göre şekillenmektedir. Realistlere göre uluslararası düzen insan doğası ve içinde bulunduğu anarşik sistemle var olmakta ancak bu düzen devletleri güç politikalarına yönlendirmektedir. Neorealistler ise güç politikalarının sebebinin anarşik sistemle açıklamaktadır (Dedeoğlu, 2014: 77).

Arap-İsrail savaşları nedeniyle 1973’de yaşanan Petrol Krizi ve Sovyetlerin salt askeri güce önem vererek ekonomiyi yeterince birincil konumda tutmamaları neorealistler için itici bir güç olmuş ve klasik realizmden farklı olarak devletlerin ekonomik güvenliği de ele almaları gerektiğini savunmuştur (Sandıklı ve Emeklier, 2011: 11). Bekasını sağlamaya çalışan bir devletin her zaman güvenlik konusunda şüpheli yaklaşıma sahip olması gerektiği ve güç dengesinin daha istikrarlı bir dünya düzeni sağladığı vurgulanmıştır (Küçüksoğak, 2012: 204). Neorealizm, güç dengesinin sistemde belirsizliği azaltan faktör olduğu ve dengenin bozulması halinde sistemin kaos ortamına dönüşeceğine dikkat çekmiş ve devletlerarası oluşan korku ile çıkar çatışması yaşanacağını savunmuştur. Neorealistler, uluslararası sistemin anarşik olmasını ise sistemde zorlayıcı bir otoritenin bulunmamasına bağlı kılmıştır (Karabulut, 2011: 61-62).

Neorealizm, anarşi olgusu çerçevesinde çatışmacı ve rekabetçi bir güvenlik bakış açısı öngörmüş ancak işbirliğini tamamen reddetmemiştir. Ancak Waltz ve John Mearsheimer gibi neorealistler, devletlerarası işbirliğinin taraflar arasında bir aldatmaca oluşturabileceği düşüncesiyle devletlerin anarşik sistemde işbirliği yapma konusunda sınırlılık ve zorluk olduğunu vurgulamıştır. Askeri ve ekonomik işbirliğinin güvenliği tesis etmesindeki rolüne dikkat çeken neorealistler, devletlerarası ittifakların askeri ittifaklar üzerinden gerçekleşeceği fikri üzerinde durmuştur (Gürsoy, 2005: 13). Uluslararası sistemin güvenliği devletlerin güvenliğini beraberinde getirmekte ve teori, klasik realistlerden farklı olarak ulus-devlet güvenliğinin yanında uluslararası sistem yapısının güvenliğinin önemine vurgu yapmış ve güvenlik eksenini genişletmiştir.

Klasik realizm, birim düzeyinde açıklamalar yaptığı için indirgemeci bir teori olarak kabul edilirken Waltz, devletlerin ulusal düzeyde değil uluslararası düzeyde incelenmesi gerektiğini savunmuştur. Waltz'a göre sistem, yapı ve etkileşimden meydana gelmekte ve bu nedenle neorealizm, sistem teorisi olarak ortaya çıktığı düşünülmektedir. Waltz, dış politikanın hükümetlere ait olduğunu ve dış politika konularının ulusal düzeyde kaldığını savunmuştur. Teori, iç faktörler dışında dış faktörler yani yapı çerçevesinde oluşturulmuş ve kendi içerisinde saldırgan ve savunmacı realizm olarak bölünmüştür (Ağır, 2015: 101).

Çalışmanın ana konusu bakımından Türkiye'nin dış politikası, savunmacı ve saldırgan realizm çerçevesinde değerlendirildiğinde son dönem kadar daha çok statüko yanlısı ve savunmacı bir dış politika özellik göstermiştir (Battır, 2020: 146). TDP'de zaman zaman güvenlik temelli oluşturulan saldırgan realist anlayış, 2000'li yıllarda daha çok etkin olmuş ancak uluslararası sistemde değişen koşullar sebebiyle belirli dönemlerde savunmacı tutum uygulandığı da görülmüştür.

1.2.1. Dış Politika ve Güvenliği Savunmacı (Defensive) Realizm Üzerinden Tanımlamak

Waltz, savunmacı realizmin en önemli isimlerinden olup teorisini yapısal realizm olarak kurgulamıştır. Ancak devletlerin güç arzusu ve davranış şekillerine dair öne sürdüğü fikirlerinden dolayı daha çok savunmacı realist olarak görülmüştür. Waltz, devletlerin güç kaybı yaşadığı dönemlerde saldırıya açık olacağını, güç artışı sağladığında da devletlerin güç artıran devlete karşı birleşeceği görüşüyle gücü bir araç olarak tanımlamıştır. Bu nedenle devlet liderlerinin yeterli güce sahip olmak istemesinin amacını da güç değil güvenlik olarak vurgulamıştır. Waltz, sistemin anarşik yapısı içerisinde yer alan devletlerin nihai amacının

güvenlik olduğunu ve önceliğinin sistemdeki yerini koruması gerektiğini savunmuştur (Aydın, 2004: 38). Waltz'a göre diğer istekler ise güvenliğin korunup bekanın sağlanması şartı ile gerçekleşecektir.

Hem savunmacı hem de saldırgan realizm, uluslararası sistemin yapısının dış politikaya olan etkilerine odaklanmış ancak devletlerin bu noktada belirli davranışlarına dair varsayımlar ile ayrılmıştır. Bir devletin güç maksimizasyonu sağlaması konusunda savunmacı realistler devletlerin dengeleme politikalarını takip etmesi gerektiğini, saldırgan realistler ise bir devletin maksimum güce kendi lehine güç dengesi sistemini bozması ile mümkün olacağını tartışmaktadır (Demiray ve İşcan, 2008: 121).

Saldırgan ve savunmacı realistler, devletlerin saldırı-savunma dengesine göre ne tür politika uygulayacağı konusunda da fikir ayrılığı yaşamıştır. Saldırı-savunma dengesi, teknolojik yenilikler, coğrafi farklılıklar ve doğal kaynaklar gibi etkenler üzerinden tanımlanmıştır. Savunmacı realizme göre, bir devletin karşılaştığı durum karşısında ortaya koyduğu davranışlar, saldırı-savunma dengesi ekseninde değerlendirildikten sonra oluşmaktadır (Akgül Açıkmeşe, 2011: 52). Yani saldırı, bir devlet için avantaj sağlayacaksa devlet saldırgan bir tutum sergileyecek ancak savunma nitelikli davranış ağırlıktaysa devlet savunmacı bir tutum sergileyecektir.

Savunmacı realizmin bir diğer önemli ismi Barry Posen'dir. Posen, anarşik sistem içinde hayatta kalmanın şartının saldırgan doktrinler olduğunu savunanlara, göreceli güç ölçümünün zor olmasından kaynaklı devletlerin yayılmacı politikalar izlemesinin hatalı bir davranış olduğunu öne sürerek karşıt bir tez geliştirmiştir. Posen, devletlerin genel olarak geçmişinden ders çıkarması gerektiğini ve statükonun her devlet için istisna değil kural olduğunu savunmuştur (Posen, 1986: 69). Bu bağlamda savunmacı realistler saldırgan tutumların devletlere büyük zarar verdiğini ve bu nedenle dış politikalarında güvenlik yaklaşımlarını sergilerken izleyecekleri stratejilerin varlıklarının koruma adına çok önemli olduğunu vurgulamışlardır.

1.2.2. Dış Politika ve Güvenliği Saldırgan (Offensive) Realizm Üzerinden Tanımlamak

Saldırgan realizmin öncüsü olarak kabul edilen Mearsheimer, her devletin uluslararası sistemde kendi güvenliğini sağlama zorunlğunun bir ittifak kurulmasına engel oluşturmayacağını savunmuştur (Mearsheimer, 2001: 33). Burada Mearsheimer, ittifaka dahil

olan devletlerin de güvenlik arayışları içinde olabileceği ve dış politikalarının bir parçası olarak yeni güvenlik yaklaşımları geliştirebileceğini ifade etmektedir.

Saldırgan realizm, sistemde güvensizliğin olduğu gerekçesiyle öz yardım (*self-help*) kavramına vurgu yapmış ve kurulan ittifaklar arasında da bu olgunun geçerli olması gerektiğini savunmuştur. Mearsheimer, bir devletin gücünü maksimize etmesinin diğer devletlerin gücünü azaltması sebebiyle oluşan güvenlik ikileminin devletlerarası sorun teşkil ettiğini vurgulamıştır. Saldırgan realizm, temel olarak güvensizlik kavramı çerçevesinde oluşturulmuş ve güvenlik ikileminin modern devletler ortaya çıkmadan da var olduğunu savunmuştur. Sun Tzu, “*Savaş Sanatı*” adlı eserinde düşmanın sürekli olarak gelebileceği ihtimali olduğunu, düşmanın gelme olasılığı bulunmadığı durumlarda bile bir devletin hazırlıklı olması gerektiğini ifade etmiştir (Tzu, 2018: 24). Bu bağlamda Tzu’ya göre, düşmanın geleceğini öngörmek, fırsat vermemek ve saldırıya hazır olmak bir devlet için en doğru seçenektir.

Mearsheimer’de, devletlerin uluslararası sistemin anarşik yapısından dolayı her an saldırıya hazır olması gerektiği ve saldırının en iyi savunma şekli olduğunu savunmuştur. Saldırgan realizm, savunduğu görüşler çerçevesinde anarşi ve yapıyı kabul etmesi bakımından realizmin yaklaşımlarını ön plana çıkarmıştır. Ancak Mearsheimer, Waltz’ı uluslararası politikanın saldırgan yaklaşıma sahip olmasına neden olan değerleri önemsemediği konusunda eleştirmiştir (Mearsheimer, 2001: 166). Waltz, devletlerin dengeleyici yaklaşımları benimsediğini savunurken Mearsheimer bu yaklaşımın doğruluğunu kabul etmiş ancak devletlerin saldırgan tutumlarını sadece güvenlik üzerine değil rakipleri üzerinde avantaj sağlamak amaçlı benimsediğini savunmuştur.

Devletlerarası ilişkilerin güvensizlik üzerine kurulduğunu düşünen saldırgan realistler, devletlerin her an bir savaş olabilecek şekilde güçlerini hazır tutmalarını ve gerektiğinde de bir saldırı yapabilecek kapasitelerinin olmasını isterler. Bazı teorisyenlere göre uluslararası sistem, savunmacı realizm dünyasına dönüşecek ve sistem içerisinde saldırgan realist devletler de yer alacaktır (Tang, 2010: 32). Bu bağlamda uluslararası sistemin ana aktörleri hem savunmacı realist hem de saldırgan realist özelliklerini barındırarak uluslararası ilişkilerin şekillenmesinde önemli rol oynayacaklardır.

Bu çalışmanın teorik çerçevesi ilk olarak Soğuk Savaş döneminde realizm ve Soğuk Savaş sonrasında değişen güvenlik sorunlarına realist yaklaşımlarıyla oluşturulmuştur. Sonrasında realizmin, uluslararası sistemde yaşanan değişim ve dönüşümler sebebiyle yapısal

olarak değişime uğramış ve neorealizme dönüşmüştür. Bu nedenle neorealist yaklaşımların devletlerin dış politika ve güvenlik konuları üzerinden değerlendirilmeleri yapılmıştır. Neorealist yaklaşımda hâkim olan savunmacı ve saldırgan realizm anlayışı arasındaki farklar ile Türkiye'nin dış politikasında Cumhuriyet döneminden son döneme kadar nasıl bir tutum izlediği ve özellikle son dönem TDP'de ise yaşanan dönüşümlerin TSK'nın gerçekleştirmiş olduğu sınır ötesi askeri operasyonlar neticesinde saldırgan realizm davranışlarıyla ne denli etkin olduğu belirtilmiştir. Bu minvalde çalışmanın ana konusu teorik bir zemine oturtulmuş ve sonrasında TDP'nin en önemli alanlarından olan güvenlik yaklaşımlarının nasıl bir evrim geçirdiği ve bunun da uluslararası sistemde nasıl bir yansıması olduğu ortaya konulmaya çalışılmıştır.

İKİNCİ BÖLÜM

TEORİK ÇERÇEVEDE TÜRK DIŞ POLİTİKASI VE ULUSLARARASI İLİŞKİLER YAKLAŞIMININ DEĞERLENDİRİLMESİ

Uluslararası sistemde yaşanan güvenlik sorunlarının yön değiştirmesi, devletlerarası ilişkilerin realistik çerçevede anarşi ortamında güç mücadelesinden kaynaklı sürekli savaş halinde olması ve TDP'nin zaman içerisinde uluslararası sisteme yumuşak güç kullanımı ile dahil olduğu görülmüştür. Çalışmamın ikinci bölümünde dış politika tanımlaması yapıldıktan sonra TDP'nin nasıl evirildiği örneklerle anlatılmıştır. Soğuk Savaş öncesi ve sonrası dönem değerlendirilirken yeni dünya düzenine uyum sağlamaya çalışan devletlerin uyguladıkları politikaların Türkiye'ye güvenlik aşamasında ne yönde etkilediği ve TDP'nin bu dönemde nasıl şekillendiği ortaya koyulmuştur.

2.1. Dış Politikanın Temel Parametreleri ve Tanımlaması

Uİ disiplininin alt dallarından biri olan dış politikanın, birçok farklı tanımlaması yapılmakla birlikte bütün tanımlamalarda ortak nokta bulunmuştur. Genel anlamda dış politika, bir devletin uluslararası aktörler veya yabancı devletler ile olan ilişkilerinde çıkarlarını maksimize etme amacı ile bilinçli bir şekilde uyguladığı siyasi veya stratejik yaklaşım olarak tanımlanmıştır (Alden ve Aran, 2017: 62).

Dış politika, uzmanlık ve tecrübe gerektiren bir alan olduğu için ilgili ülkenin ekonomisi, kültürel değerleri, dünya siyaseti ve uluslararası ilişkileri öncelikle dikkate alınmalı ve başarılı sonuçlar elde etme amacıyla dış politika kapsamlı bir şekilde yürütülme hedefi taşınmalıdır (Güder, Çemrek ve Mercan, 2019: 2). Dış politika, ülkelerin kendi iç siyasi yapılarının karmaşık olması sebebiyle diğer devletler ile olan ilişkilerini dış politika çerçevesinde çok boyutlu ve geniş çaplı ele alması gerekmektedir. Ayrıca dış politikada bir olayın birçok sebebi olduğu düşünülürse başat rol oynayan sebep öncelikle değerlendirilmeli ve daha sonra diğer etkiler göz önünde bulundurulmalıdır (Oran, 2009: 15). Dış politika, siyaset yapımında olduğu gibi sabır ve dikkat gerektirmektedir. Dış politika yapımında eşit-egemen ilkesi soyut bir kavram olmakla birlikte uluslararası hukuk kuralları çerçevesinde tüm devletler ikili ilişkilerde bu çerçevede hareket etmelidir.

Devletler dış politikada çıkar maksimize etme amacı taşırken iç politikada daha çok kültürel değerler ve kimlik güçlü bir motivasyon olarak ortaya çıkmıştır. İç-dış politika ayrımında iç politika için gerçekleştirilen dış politika ilişkileri (*içselleştirme*) kadar dış

politikada kullanılan iç politika unsurları (*dışsallaştırma*) devletler açısından göz ardı edilmemelidir (Güder, Çemrek ve Mercan, 2019: 3).

Türkiye, Soğuk Savaş sonrasında dünya siyasetindeki yeri açısından küresel güç olma hedefi taşıyan orta büyüklükte bir devlet görünümünde olmuştur (Elik, 2011: 8). Yeni Dünya düzeni ve mevcut konumu itibarıyla proaktif ve çok yönlü dış politika yürüten Türkiye, ayrıca yumuşak güç unsurları ile kamu diplomasisi uygulayan bir aktör olmuştur. TDP, bölgesel sorunlara çözüm bulma kararlılığı ve bölgesel güç olma hedefi taşıırken dış politika yapımında öncelikli olarak etik ve insani değerleri göz önünde bulundurmuştur (Hale, 2009: 222). Bu kapsamda TDP'nin dönemselsel olarak nasıl bir görünüm sergilediği ve özellikle neorealist açıdan güvenlik politikalarında yaşamış olduğu değişim ve dönüşüm vurgulamak çalışmanın ana konusunu ortaya koymak açısından önem arz etmektedir.

2.2. 1923-1939 Dönemi Türk Dış Politikası ve Dış Gelişmeler

Cumhuriyet'in ilk yılları olan Atatürk dönemi neorealist çerçevede incelendiğinde sistem olgusunun yanı sıra karşılıklı bağımlılık ilişkileri ve bu bağlamda ekonomik ilişkileri dikkate alan bir dış politika perspektifi görülmüştür. Savunmacı realist anlayışı ile dış politikaya yön veren Atatürk, devlete gerçekleştirilen herhangi bir saldırıyı bertaraf etme metodunun savunma kapasitesi olduğunu göstermiştir ki bu kapasite, güç dengesi sistemi ile mümkün olmuştur. Algılanan tehdidin dengelenmesi amacıyla gerçekleştirilen ittifaklar neticesinde güç dengesi açığa çıkmıştır. Atatürk dış politikada başat rol verdiği bağımsızlık ilkesi ile birlikte hayata geçirdiği ikili ilişkiler, realist bir savunmacı anlayışı olarak karşımıza çıkmıştır. Atatürk, Avrupalı devletlerin güç mücadelesine girdiği bu dönemde tesis ettiği ittifaklar ile hem doğuda hem batıda paktlar oluşturmuş ve sınır güvenliğini korumayı amaçlamıştır (Başaran, 2020: 86-87). Bu dönemde var olan emperyalist devletlerin gelişmelerinden hassasiyetle uzak duran Atatürk, bu saldırganlığa karşı savunma ihtiyacı olan devletler ile işbirliği içine girmiştir.

Millî Mücadele döneminde Atatürk'ün yeni kurulacak Türk devletini milletlerarası alanda tanıtma hedefi taşıması, Türkiye'nin dış politika hedeflerini oluşturmuştur. Türkiye, milli bir devlet olarak Lozan Konferansı ile uluslararası alanda tanınmış ve 1923-1950 döneminde bu konferans ile TDP'yi ilgilendiren dış sorunlardan bazıları “ulusal çıkarlara uygun” şekilde çözüme kavuşturulurken bazıları da çeşitli sebeplerden dolayı kesin olarak sonuçlandırılmamıştır (Feyzioğlu, 1984: 2). İngiltere ile Musul sorunu, Fransa ile

kapitülasyonlar ve diğer sorunlar, Yunanistan ile nüfus mübadelesi bu dönemde dış meselelere örnek gösterilebilir.

Atatürk döneminde dış politikanın en temel parametresi tam bağımsızlık ilkesi olmuş ve yeni kurulan Türkiye için ekonomik, toplumsal ve kültürel alanda yapılan temel değişiklikler ile çağdaş uygarlıklar seviyesine ulaşma amacıyla Atatürk ilke ve inkılapları gerçekleştirilmiştir (Sander, 1998: 70). Bu bağlamda önce Atatürk dönemi TDP'si analiz edilmiştir. Sonraki bölümlerde ise Atatürk döneminden sonra ortaya çıkan İkinci Dünya Savaşı ve yıkıcı etkileri, Türkiye'nin batılı ülkeler ile olan ikili ilişkileri ve Soğuk Savaş'tan sonra dönüşüm yaşayan TDP değerlendirilmiştir.

2.2.1. Atatürk Dönemi Türk Dış Politikası ve Temel İlkeleri

Atatürk önderliğinde Anadolu'da başlatılan Millî Mücadele, Birinci Dünya Savaşı sonunda gerçekleşen yıkımı ortadan kaldırmak ve yeni kurulacak Türkiye'yi batıya uygun modern bağımsız bir devlet haline getirmek amacıyla başlatılmıştır (Gönlübol ve Kürkcüoğlu, 1985: 462).

1920'de kabul edilmiş olan Misak-ı Milli, Erzurum Kongresi ile belirlenmiş ve Sivas Kongresi ile genişletilmiş olan Millî Mücadele hareketinin amaçlarını kapsamıştır. Misak-ı Millîde kabul edilmiş olan ilkeler sadece bu dönem için geçerli olmamakla birlikte siyasi ve iktisadi bağımsızlık ilkeleri TDP'nin temel dinamiklerini belirlemiştir. Atatürk bu dönemde hedefine ulaşmak amacı ile Doğu'da Ermenilere, Batı'da Yunanlılara karşı uluslararası politikayı başarılı bir şekilde yürütmüştür (Sarıay, 2000: 859-860). Bu hareket, Misak-ı Millî'yi gerçekleştirme amacıyla temel hedeflere ulaşma amacı taşıırken diğer yandan Türkiye'nin dış ülkeler tarafından tanınmasını sağlamak için düşmanı ortak olan ülkeler ile diyalog kurma yoluna gidilmiştir. Ayrıca Atatürk, devletlerarası antlaşmalar imzalayarak maddi-manevi yardım elde etmek istemiş ve Doğu merkezli bir politika yürütmeyi hedeflemiştir.

Bu dönemde TDP, aktif olarak Atatürk tarafından yönlendirilmekle birlikte yeni ve milli bir devlet kurma çabası ile Türkiye'nin kuruluş diplomasisi oluşturulmuştur. Askeri ve diplomatik anlamda başarı sağlayan Türkiye, Lozan Antlaşması ile uluslararası alanda resmen tanınmıştır (Sönmezoğlu, 1994: 40-42). Türkiye, Lozan Antlaşması ile savaş dönemini sonlandırmış ve 1923'ten sonra genel olarak iç politikada yeni modern bir devlet kurma çabası ile bu devlet kimliğinin uluslararası alanda kabulü için dış politikada her türlü gelişmeleri yakından takip etmiştir. Lozan'da çözülememiş olan sorunların çözüme

kavuşması için gerekli tedbirleri almıştır. Bu sorunlar: İngiltere ile olan Musul sorunu, Fransa ile borçlar ve Suriye sınırı, Yunanistan ile nüfus mübadelesi ve Boğazlar sorunudur (Gönlübol, 1996:62).

Türkiye, kuruluş yılından itibaren bağımsızlık ve toprak bütünlüğünü ön planda tutmuş, dış politikaya yön veren en kapsamlı faktörlerden biri de güvenlik endişesi olmuştur (Ülman, 1968: 244). 1923-1930 arasında dış politikada Faşist İtalya ve Almanya'nın güvenlik sorunu hâkim olmuş ve Lozan'dan sonra devam eden bu tehdit ile Türkiye, uluslararası güç dengesinin kuralları çerçevesinde savunmacı dış politikayı benimsemiştir. Atatürk, Türkiye'nin çağdaş uygarlıklar seviyesinde ulaşmasının şart olduğuna inanmış ve gerçekleştirdiği inkılaplar sayesinde Batı ile yakınlaşmıştır. Atatürk, öncelikle iç politikada başlayan bu dönüşüme paralel olarak dış politikayı da Batı ile yakınlaşma odaklı değiştirmiş ve bu değişim günümüze kadar değişmeden devam etmiştir (Gök, 1984: 54).

Türkiye, 1930'da Yunanistan ile ilişkilerini normalleştirmiş ve 1932'de MC'ye üye olarak aktif bir şekilde uluslararası işbirliği sürecine dahil olmuştur. Cemiyet'te aktif rol üstlenen Türkiye'nin, Batılı ülkeler ile yakınlaşmış ve ülkenin kalkınması için gerekli olan dış yardım ile uluslararası sistemde meydana gelen değişimler çerçevesinde güvenlik endişelerini gidermeye çalışmıştır (Armaoğlu, 1987:238). 1930'dan itibaren Lozan'da çözölemeyen sorunlar çözümlenmiştir. Ancak bu dönemde Avrupa'da gerçekleşen bunalımlardan Türkiye'de etkilenmiştir. İki savaş arası dönem, barış ortamı olmaktan çok yeni bir dünya savaşını da beraberinde getirmiştir. 1929'da gerçekleşen ekonomik bunalımdan sonra uluslararası ortamda kaos artmış ve Birinci Dünya Savaşı'ndan sonra statükocu devletler ile bu yapıyı dönüştürmek isteyen revizyonist devletler arasında kutuplaşma doğmuştur (Oran, 1996: 362).

Avrupa ve dünyanın bunalım dönemine girdiği süreçte Türkiye, Lozan Antlaşması'nın Misak-ı Millî'yi kapsamlı bir şekilde yerine getirememiş olmasına rağmen, bu bunalımı kendi çıkarları doğrultusunda kullanmamıştır. Kolektif barış ve güvenlik çerçevesinde revizyonist bir politika takip eden Türkiye, Atatürk'ün "*Yurtta Sulh, Cihanda Sulh*" ilkesi doğrultusunda barışçıl bir politika izlemiştir (Oran, 1996: 358). Nitekim bu ilke, daha sonraki dönemlerde statükoculuk olarak algılanmış ve TDP'nin ana ilkelerinden biri olmuştur.

Türkiye, bu dönem içerisinde kendi güvenliğini amaç edinerek bölgesel ittifaklardan Balkan Antantı (1934) ve Sadabat Paketi'nin (1937) kuruluşunda yer almış, bölgesel ve uluslararası alanda barışçıl faaliyetlerini aktif bir şekilde sürdürmüştür (Soysal, 1983: 459).

Atatürk önderliğinde belirlenen Türk dış işleri stratejisi, komşu devletler ile yakın ilişkiler kurmayı öngörmekte, batıda bulunan komşularımızla Balkan Antantı, doğuda bulunanlar ile Sadabat Paktı imzalanmıştır. Öncelikli amaç, pakta üye devletlerin herhangi birine yapılacak saldırı neticesinde pakta üye tüm devletlerin savunmaya ihtiyacı olan ülkeye karşı yardım etmesi olmuştur (Erdal, 2010: 147).

Realist kuram çerçevesinde, devletler güvenlik amaçlı ortak tehdide karşı bir ittifak içine gireceği vurgulanırken, bu anlaşmalar ile devletler sadece güvenlik kapsamlı değil iç politika dengesini korumayı ve statükoyu devam ettirmek amaçlı temel bir strateji oluşturmuştur. Balkanlar ve Ortadoğu’da bulunan devletler İkinci Dünya Savaşı sonrasında askeri ve ekonomik açıdan yeterli derecede güçlü değilken, Almanya ve İtalya gibi devletlerin revizyonist söylemleri çerçevesinde bu bölgelerde güvenlik kaygısı oluşmuştur. Bu söylemler haricinde yaşanan sınır anlaşmazlıkları ve yaşanan çatışmalar neticesinde iç politikada istikrarsızlığın ortaya çıkması diğer yandan dış politikada statükoyu oluşturmakta zorluk yaşanması güvenlik politikalarının değişmesine neden olmuştur (Palabıyık, 2010: 147).

Türkiye, Atatürk önderliğinde modernleşme hareketleriyle yüzünü batıya dönmüş ve dış politikada temel olarak bağımsızlık ilkesini sürdürmesi, diğer yandan MC dışında herhangi bir uluslararası örgütte aktif olarak rol alması ve revizyonist söylemler yerine statüko yanlısı olması ülke ilişkilerinde barışçıl bir ortam sağlamıştır. Sınır anlaşmazlığı yaşayan Bulgaristan-Romanya ve Bulgaristan-Yunanistan arasında çıkan gerginlik ve Bulgaristan’ın revizyonist söylemleri Balkan ülkeleri açısından tehdit oluşturmuş ve güvenlik kaygısı yaşamalarına sebep olmuştur. Arnavutluk’un İtalya’ya dahil olması ile artan kaygı neticesinde savunma amaçlı dış politika değil kolektif bir yapı oluşturarak mücadele etme anlayışı hâkim olmuştur (Palabıyık, 2010: 156). Balkan devletleri ise Türkiye öncülüğünde kurulan Balkan Antantını saldırı neticesinde üye ülkelerin müdahale etmesi mümkün kılındığından faydalı görmüş ve imzalamıştır.

Sadabat Paktı ise Balkan Antantı gibi kolektif güvenlik ve strateji üzerine kurulmuş, ortak tehdide karşı toplu hareket etme ve statükoyu koruma amacı taşımaktadır. Türkiye önderliğinde kurulan Sadabat Paktı, Ortadoğu ülkeleri açısından bakıldığında Türkiye’nin belirli bir güce sahip olması -realist kuramın belirlediği askeri ve ekonomik güç ile açıklanamayan- diğer yandan büyük devletlerin hegemonyası altında olmaması gibi nedenler ile uluslararası toplumda bir yer edinmiştir (Çiçek, 2020: 4). Türkiye’nin bir taraftan dış politikada uyguladığı akılcı ve barışçıl politikayla diğer yandan tam bağımsızlık ilkesi ile

hareket etmesi bölgesel bir güç olduğunu göstermiş ve bu antlaşmalar sayesinde taraf ülkeler karşısında saygınlığı artmıştır.

Boğazlar sorunu ise barışçıl yollarla Türkiye'nin lehine sonuçlanmış ancak Avrupa'da siyasi ve askeri gelişmelerden özellikle İtalyan tehlikesi ile karşı karşıya gelen Türkiye, bölgesel ittifakların yanı sıra Batı ile olan ilişkilerini iyi yönde geliştirmiştir. 1930'da ortaya çıkan İtalyan tehlikesi, TDP'yi etkileyen uluslararası sorunlardan biri olmuş ve Millî Mücadele'den itibaren süregelen Sovyetler Birliği ile olan ilişkilerini bozmak istememiştir (Akgün, 1994: 214-216). Özellikle bu dönemde Türkiye, jeopolitik konumu sayesinde Batı ülkeleri ile Sovyetler Birliği arasında hassas bir denge kurmaya çabalamıştır.

Atatürk'ün yön vermiş olduğu gerçekçi, barışçıl ve çok yönlü dış politika ile Türkiye, bölgesel olarak iki blok tarafından iyi ilişkiler kurma hedefi taşıyan ve itibarı artmış bir devlet haline gelmiştir. Türkiye, devletler arası güç dengeleri ve uyguladığı kamu diplomasisinin yanı sıra jeopolitik konumu özellikle Boğazlara sahip olmasının vermiş olduğu avantaj ile kısa sürede sınırlı gücüne rağmen itibarlı devlet haline gelmiştir. Atatürk, ülke bağımsızlığı ve toprak bütünlüğünü ön planda tutmuş ve bu politika sayesinde uluslararası hukuk kuralları gereği lehine çözümlemiş olduğu Boğazlar sorunundan sonra Hatay sorununu da kendi lehine çözmeyi başarmıştır (Feyzioğlu, 1984: 9).

Hatay sorunu, uluslararası alanda Türkiye'nin faaliyetlerini artırdığı bir dönemde Fransa'nın Suriye'ye bağımsızlık vermesi ve İskenderun sancağı üzerindeki haklarını Suriye'ye devretmek istemesi ile gündeme gelmiştir. Ancak Türkiye, bu dönemde uyguladığı dış politika çerçevesinde İskenderun sancağı üzerinde de tam bağımsızlık istemiştir (Yavuz, 2018: 3). Türkiye, Atatürk önderliğinde yürütülen siyasi ve askeri mücadele ile İkinci Dünya Savaşı öncesinde uluslararası konjonktürü ustaca değerlendirmiş ve uyguladığı politika sayesinde milli meseleyi gündeme getirerek sonuca ulaştırmıştır. Atatürk öncelikli olarak bağımsızlığı desteklenen Hatay'ı Suriye'den koparmak diğer öncelikli hedefi ise Türkiye'ye ilhak edilmesi olmuştur. Sancak bölgesi için uluslararası alanda aktif görünmeyen Atatürk, Suriye'nin bağımsızlık vermeye hazırlandığı dönemden itibaren planlı bir şekilde hareket etmiş, Fransa ile Türkiye arasında Paris'te müzakereler yapılmıştır (Sarıay, 1996: 3).

Fransa ve Suriye arasında 25 yıl geçerliliği sürecek antlaşmanın 9 Eylül 1936'da imzalanması ve haklarını Suriye'ye devretmesi ile Türkiye, Hatay sorununu Fransa ile çözmek istemiş diğer yandan tepki almamak için Suriye'nin bağımsızlığını da desteklemiştir. Türkiye, Sancak meselesini görüşmek üzere Fransa'ya teklifte bulunmuş ancak Fransa,

Suriye'nin de bu toplantıya katılması gerektiğini vurgulamıştır. Türkiye'nin, Fransa'ya sert bir şekilde nota vermesinin ardından Avrupa'da gerginleşen ortam karşısında Türkiye'yi karşısına almak istemeyen Fransa sorunu MC'ye aktarmıştır (Şahin, 2008: 608-609). Yapılan çözüm odaklı görüşmeler sonrası 29 Mayıs 1937'de iki ülke arasında Sancak'ın toprak bütünlüğünü garanti altına alan bir antlaşma imzalanmıştır.

İkinci Dünya Savaşı'nın eşiğinde olan devletler ve bunalıma giren dünyanın yanı sıra Türkiye, Hatay politikası ile Türk diplomasisine önemli tecrübeler kazandırmış ve daha sonraki dönemlerde benzer metotlar uygulanarak Kıbrıs'ta başarılı bir sonuç elde edilmiştir. TDP için İkinci Dünya Savaşı ve savaş sonrası önemli gelişmelere sahne olmuş ve bu gelişmelerin neticelerine göre dış politika şekillenmiştir.

2.3. İkinci Dünya Savaşı ve Soğuk Savaş Döneminde TDP'nin Uluslararası Sisteme Entegrasyon Çabaları

Türkiye, iki savaş arası dönemde dış politikada Lozan Antlaşması ile birlikte statüko yanlısı devlet olmakla birlikte Avrupa'da savaş sonrası oluşan dengeyi sürdürme çabalarına ortak olmuştur. Türkiye, Lozan Antlaşması'ndan sonra komşu devletler, diğer yandan Balkan ve Ortadoğu ile yakın ilişki kurmak istemiş ve sonuç olarak statükonun kabulünün sürdürülmesini amaçlamıştır. Lozan Antlaşması sonrası Türkiye, TDP'de temel olarak uluslararası sorunların barışçıl çözümünü ilke edinmiş ancak gelebilecek her türlü tehdide karşı etrafında güvenlik çemberi oluşturmayı hedeflemiştir (Koçak, 1986: 229). Bu amaç doğrultusunda 30 Mayıs 1928'de İtalya ile imzalanan Dostluk Antlaşması, iki ülke arasında yakın ilişki kurmayı sağlamış ancak 1934'de İtalya'nın Orta ve Yakın Doğu'ya yayılma amaçlı eylemler sayesinde ortaya çıkan münasebetlerden dolayı dostluk ilişkisi bozulmuştur.

Almanya'nın, 1933'de Nazi iktidarının sınır değişikliği konusunda tutumu, ardından İtalya ile işbirliğini artırması ve Boğazlar konusunda ortaya koyduğu olumsuz tavrından dolayı Türkiye rahatsız olmuştur. Ancak Türkiye bu dönemde, Almanya ile olan iktisadi ilişkilerine son vermemiş 1930'un ikinci yarısından itibaren Akdeniz'de denge kurma amaçlı İngiltere ile yakınlık kurmak istemiştir (Armaoğlu, 1993: 353). Musul meselesi sonrasında Türk-İngiliz ilişkileri bozulmuş ve 1936 Montreux Boğazlar Sözleşmesi dönüm noktası olmuştur. İngiltere bu dönemde Türkiye'ye destek vermiş ve ikili ilişkilerini düzeltmeye çalışmış ancak Sovyet-Türk ilişkisi bozulmaya başlamıştır (Yalçın, 2000: 234). Türkiye, dış politikasının yeniden şekillendiği bu dönemde İkinci Dünya Savaşı'nın başlaması ile savaş dışı kalmayı ilke edinmiş ancak savaşa katılan devletler, tarafsızlığını kendi savaş

stratejilerinin gereği doğrultusunda kullanması için baskı uygulamışsa da Türkiye, savaş dışı kalmayı başarmıştır (Seydi, 2002: 823).

Yayılmacı Alman ve İtalyan politikalarının görüldüğü bu dönemde Türkiye, İngiltere ile ilişkilerini geliştirerek 12 Mayıs 1939'da Türk-İngiliz Ortak Deklarasyonunu yayımlamış ve ardından 1939'da Hatay sorununun çözülmesi üzerine Fransa ile Türk-Fransız Deklarasyonu yayımlanmıştır (Aydemir, 2000: 142). Alman-Sovyet yakınlaşması üzerine Türkiye, İngiltere ve Fransa ile ittifak anlaşması imzalamış ancak İsmet İnönü öncülüğünde temel ilke olarak savaşa girmeme kararında ısrarcı kalmıştır (Ekinci, 2002: 646).

İngiltere, 1944'ün sonlarına doğru Türkiye'nin müttefik devletlerin yanında yer almasını istemiş ve savaş sonrası uluslararası ilişkiler dünyasında Türkiye'nin kalmasından çekindiğini belirtmiştir. Sovyetler, Türkiye üzerinde yeni bir dış politika eksenini belirlemiş ve Belçika, Fransa ile Lüksemburg'un büyük bölümünün Almanya'nın işgalinden kurtarılması sonucunda Sovyetlerin, Orta Avrupa'yı egemenliği altına alması endişesi ile ikili ilişkilerini düzeltme hedefi taşımıştır (Koçak, 1986: 296). İnönü, yaptığı meclis konuşmasında Sovyetlere *"İngiltere ile ittifakımızın çerçevesi içinde olarak, Almanya ile ekonomik ve diplomatik münasebetlerimizin kesilmesine karar verdik. Bu tarihî karar, şümül ve tesiri itibarıyla, beklenen neticelere varmıştır. Şüphesiz ki bu karar, millî iradenin çok önemli ve isabetli bir eseri olmuştur"* iyi niyetlerini belirtmiştir (Berridge, 2009: 200).

1945'de Türkiye, dış politikasını yeniden şekillendirmeye başlamış ve müttefiklerinin yanında savaşa girme kararı almış ayrıca Almanya'nın krom ihtiyacının karşılanmasının yasaklanması ve mihver gemilerine Boğazların kapatılmış olması ile 1944'de Türkiye, Almanya ile ikili ilişkilerini kesme kararı almıştır (Ulus Gazetesi, 3 Ağustos 1944). 23 Şubat 1945'de mihver devletlere savaş ilan eden Türkiye, Batı Bloğu içerisinde yer almaya çalışmış ve Rusya, 1925'de Türkiye ile imzaladığı Dostluk ve Tarafsızlık Anlaşması'nın kaldırıldığını belirten bir nota vermiştir (Tuncer, 2012: 39). Rusya, vermiş olduğu notada Kars, Ardahan'ın Rusya'ya verilmesi ve Boğazlar 'da Rusların haklarının kabul edilmesi gerektiğini belirtmiş ve Türkiye'nin, gelecek tehditler karşısında İngiltere ile yakınlaşma isteğinin reddedilmesi üzerine dış politikada yalnızlaşma psikolojisi hâkim olmuştur. Rus notası üzerine Türkiye, yeni bir anlaşmanın mümkün olmadığını belirtmiş ve iyi niyet çerçevesinde ikili ilişkilerini yürütmek istediğini belirtmiştir (William, 2003:100).

2.3.1. İsmet İnönü Dönemi ve Türk Dış Politikasının Dinamikleri

İkinci Dünya Savaşı süresince TDP, savaşa girmeme eğilimi üzerine kurulmuş ve tarafsızlık politikası hâkim olmuştur. İsmet İnönü, savaş sırasında dış politikayı denge siyaseti, yalnızlık korkusu ve tarafsızlık üzerine inşa etmiş ve gelebilecek her türlü tehdide karşı gerekli tedbirleri almak birinci gayesi olmuştur (Weisband, 1974: 2). Bu dönemde gerçekleşen savaş stratejisi, müttefik (İngiltere, Sovyetler Birliği, ABD, Fransa) ve mihver devletler (Almanya, İtalya, Japonya) Türkiye'nin sahip olduğu coğrafi konumundan dolayı yanlarına çekme çabası çerçevesinde oluşmuştur (Goloğlu, 1982: 48). İnönü, *“kendi emniyetimiz ve müşterek sulh ve emniyet idealini takviye edecek taahhütlerden çekinmeyeceğiz. Komşularımıza gelecek tehlikeleri, bir adım sonra bize gelecek gibi önlemek için iktidarımızda olan tedbirleri alacağız”* sözleri ile olası savaş halinden bahsetmiş ve Türkiye'nin bu savaş boyunca tarafsızlık ilkesi ile hareket edeceğini ayrıca bu kapsamda ikili anlaşmalar yapılabileceğini belirtmiştir (Meram, 1945: 42).

İnönü, savaş süresince gelişmeleri askerlik ilkesinin bir gereği olan *“ölçülülük”* esasına dayalı yürüttüğü savaş politikasında, mihver devletlerin hızla ilerlemesi üzerine Almanlara ve İtalyanlara, Türkiye'nin sınırlarına gelecek herhangi bir tehlike ve istilaya karşı güç kullanacağını belirtmiştir (Bilgin, 2007: 32). Almanya'nın Polonya'yı işgal etmesi üzerine İngiltere'nin Almanya'ya savaş açmasıyla 3 Eylül 1939'da başlayan İkinci Dünya Savaşı, dünyadaki dengelerin bozulmasına yol açmış ve bloklaşmayı beraberinde getirmiştir. İtalya'nın Arnavutluk'u işgal etmesiyle de Türkiye müttefik devletler ile anlaşma yapmak zorunda kalmış, İngiltere ve Türkiye arasında imzalanan deklarasyona Fransa'nın katılımı ile deklarasyon üçlü ittifak anlaşmasına dönüşmüştür (Bilgin, 2007: 34). Üçlü İttifak anlaşması ile İtalya ve Almanya'ya karşı toprak garantisi vermekle birlikte İngiltere ve Fransa, Türkiye'ye maddi ve ayni yardımda bulunma taahhüdü vermiştir (Cihan ve Karapınar, 1993: 2).

2.3.2. Soğuk Savaş Dönemi ve Çok Yönlü Dış Politika

İkinci Dünya Savaşı, Avrupa'nın dengesini sarsmış ve Almanya'nın tasfiye edilmesiyle oluşan boşluğu Sovyetler Birliği değerlendirmiştir. Ancak savaşın yıkıcı etkisiyle İngiltere ve Fransa yeni bir Avrupa düzeni kuracak güçten yoksun kalmıştır. İkinci Dünya Savaşı sonrası dünya ise kutuplaşma sürecine girmiştir (Gökçen, 2007:133). 1945-1960 yılları Soğuk Savaş'ın zirvesi olarak kabul edilmiş ve bu dönem SSCB'nin etkisi altında toplanan devletler ile ABD ve İngiltere'nin etrafında oluşan devletlerin komünist-kapitalist dünya görüşü çerçevesinde oluşmuştur.

İkinci Dünya Savaşı'nın sona ermesi ile uluslararası sistemde yapısal değişiklikler olmuş ve ortaya çıkan iki süper gücün Doğu-Batı bloğunu oluşturmaları sonucunda ortaya çıkan ikili ilişkiler Soğuk Savaş şeklinde ortaya çıkmıştır. Savaş sonrası uluslararası sistemde meydana gelen temel değişiklikler ülkelerin dış politikasında etkili olmuş ve Türkiye'nin İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra Sovyetler Birliği'nin Türkiye üzerindeki toprak ve Boğazlarda üs kurma talebine dayanan baskıları devam etmiştir (Erkin, 1968: 246).

İkinci Dünya Savaşı sonrası, Türkiye-SSCB ilişkilerinde yeni bir döneme girilmiş ve bu dönemde Sovyetler, Türkiye ile yapılacak yeni bir antlaşma çerçevesinde boğazlardan serbest geçiş hakkının verilmesi ve ortak savunma için üs kurma imkânı tanınmasını istemiştir. Sovyetler Birliği, Kars ve Ardahan'ın kendilerine verilmesini talep etmesi sonucunda Türkiye, Sovyetler'in yayılmacı politika izlediği konusunda tedirgin olmuştur (Çimen, 2018:55). İkinci Dünya Savaşı sonrası Türkiye, Sovyetler 'in isteklerini reddetmiş ve ABD yanlısı dış politika izleme kararı almıştır.

Türkiye, Soğuk Savaş dönemi içerisinde diplomatik yalnızlığını çok fazla sürdürmemekle birlikte Sovyetler Birliği'nin, toplanan belirli konferanslar sonucunda Batılı devletler ile işbirliği sürecine dâhil olmayacağı anlaşılmıştır (Topal, 2013:118). Doğu, Orta ve Batı Avrupa'nın durumu, Yunanistan iç savaşı ve İran-Sovyet baskısı nedeniyle ABD, Türkiye'ye karşı tutumunu değiştirmiş ve ABD'nin, Sovyetler ile olan gerginliği neticesinde Türkiye, batılı devletler ile ilişkilerini iyi yönde geliştirmiştir.

SSCB'nin savaş talebi olarak Türkiye'den istediği Kars-Ardahan ve Boğazlar'da üs kurma talebi, 17 Temmuz- 2 Ağustos 1947'de toplanan Potsdam Konferansı'nda ABD ve İngiltere'nin karşı çıkması ile gündemden kaldırılmıştır. Rusya, karşı bir nota daha vermiş ancak Türkiye bu notaya, dış politikada önceliğini toprak bütünlüğü ve bağımsızlığı olduğunu belirten karşı bir notayla karşılık vermiştir (Akandere, 1998: 328). 1946'da ABD Başkanı Truman, Yunanistan ve Türkiye'ye askeri mali yardım yapılması gerektiğine vurgu yapan bir rapor hazırlamış ve 12 Temmuz 1947'de raporun Türkiye tarafından onaylanması ile resmi süreç başlamıştır. Diğer yandan ABD Dış İşleri Bakanı George Catlett Marshall, Avrupa'yı yıkıma sürükleyen İkinci Dünya Savaşı neticesinde Türkiye'nin de aralarında bulunduğu devletlere maddi yardım yapacağını açıklamıştır. Marshall yardımı, Türkiye'ye ekonomik istikrar sağlamak ve TSK'yı güçlendirme amacıyla gerçekleştirilmiştir. Bu sayede, Türkiye ABD ile yakınlaşmış ve Atlantik ötesi dış politikanın temelleri atılmıştır (Sarınay, 1988: 64).

3 Nisan 1948’de Türkiye-ABD arasında “Ekonomik İşbirliği Anlaşması” imzalanmış ve Türkiye’nin BM’ye üye olmasının ardından Avrupa ülkelerinin oluşturduğu Avrupa Konseyi’ne katılmıştır (Çiftçi, 2010: 260). Türkiye’nin güvenliği çerçevesinde önemli bir adım olduğunu düşünen İnönü, 4 Nisan 1949’da kurulan Kuzey Atlantik İttifakı’na (NATO) üye olmak için ilk başvurusunu yapmıştır.

Türkiye, kuruluş sürecinde Truman Doktrini ve Marshall Planı kapsamında yardım almış ancak ABD-Türkiye arasında karşılıklı ittifaka dayalı ilişki olmadığı için güvenlik endişeleri ortaya çıkmıştır. 8 Ağustos 1949’da Avrupa Konseyi’ne katılan Türkiye, NATO konusunda ısrarcı davranmış ancak Avrupa ülkeleri siyasi, ekonomik ve kültürel anlamda itiraz etmiştir (Bilsel, 1948: 65). Bu dönemde Türkiye çok partili sisteme geçiş yapmış ve 14 Mayıs 1950’de Demokrat Parti (DP) iktidara gelmiştir. Cumhuriyet Halk Partisi’nin (CHP) genel anlamda dış politikasını devam ettiren DP farklı olarak özellikle ekonomik politikalar çerçevesinde daha çok Batı’ya yakınlaşmış ve Batı’ya bağımlı hale gelmiştir (Vali, 1971: 116). Bu sebeple Türkiye’nin NATO’ya girme zorunluluğu olduğunu düşünen DP, bu dönemde ortaya çıkan Kore Savaşı’na Türkiye Büyük Millet Meclisi’nin (TBMM) onayı olmadan asker çıkarması yapmıştır (Eroğlu, 1970: 69).

ABD, Kore Savaşı’nın bitmesinin ardından Türkiye’nin NATO’ya alınması konusunda fikrini değiştirmiş ve Sovyetler karşısında etkili tedbirler almaya yönelmiştir. Ardından gelecek tehditlere karşı askeri üslere ihtiyaç duyulması halinde Türkiye’nin sınır devleti konumunda olmasından dolayı 1952’de Türkiye, NATO’ya katılmıştır (Ülman, 1988: 150). Türkiye’nin NATO’ya girmesinde birincil faktör coğrafi konumu görülmüşken diğer yandan Batı bloğuna yakınlaşma çabası ve Atatürk döneminde başlayan çağdaşlaşmaya yönelik hareketlerin devamı olarak ekonomik kalkınmayı sağlamak ile askeri anlamda modernleşme için gerekli kaynakların sağlanması amacıyla üye olunmuştur (Sarınay, 1988: 84). Türkiye, bu anlamda öncelikle iç politikasında değişiklik yapmış ve öncesinde çok partili hayata geçiş sağlayarak ekonomik alanda liberal uygulamalar başlatmıştır. Sovyet tehdidi ile karşı karşıya gelen Türkiye, Batılı ülkelerin desteğini sağlamak amacıyla örgüte katılımın önemini vurgulamış, ABD tarafından ülkeye yapılan yardımlar işlerlik kazanmaya başlamıştır (Ekinci, 1997: 58).

Türkiye, 1952’de NATO’ya katılarak dış politikasında uluslararası ilişkileri bu ittifak çerçevesinde özellikle de ABD perspektifinde değerlendiren tek boyutlu dış politika izleme kararı almıştır. Bu dönemde yer alan liderler örgütü savunma ittifakı olmaktan çok milli dış

politikanın gereği olarak görmüş ve Batı'ya karşı gelişen bağılılığı Türkiye'nin milli çıkarlarını sağlayacak bir yöntem olduğuna inanmıştır (Sander, 1979: 64).

2.4. Soğuk Savaş ile Değişen Türk Dış Politikası ve Uluslararası Sistemin Yapısı

Türkiye, uyguladığı dış politikada Sovyet tehdidini öncelikli tutmuş ve ABD ile ortak bir tutum sergilemiştir. Diğer yandan Truman Doktrini çerçevesinde ikili ilişkiler ortak stratejik amaçlar doğrultusunda hızla gelişmiştir. Türkiye, NATO'ya girdikten sonra ABD ile birçok ikili anlaşma imzalamış ancak Kıbrıs sorunu sürecinde gösterdiği tutum ve Johnson Mektubu ile anlaşmaların gözden geçirilmesini istemiştir (Sander, 1979: 26).

Türkiye ve Yunanistan, 1952'de NATO ittifakına dâhil olduktan sonra iki ülke arasındaki dostluk ilişkilerinin geliştiği dönemde iktidara gelen DP, karşılıklı görüşmeler ile ilişkileri geliştirme çabasında bulunmuştur. İkili ilişkilerin geliştiği dönemde Balkanlarda Yugoslavya, Türkiye ve Yunanistan arasında bir ittifak kurulmuş ve 25 Şubat 1953'de Bağdat Paketi imzalanmıştır. Gelişen ilişkiler neticesinde iki ülke arasında İngiltere'nin Kıbrıs adasından çekilmesi ve adanın hangi ülkeye bırakılacağı konusunda ayrım yaşanmış ve Kıbrıs sorunu meydana gelmiştir (Şimşek, 2011: 61). Yunanistan'ın Kıbrıs adasının Rumlara bırakılması konusundaki tutumu ise ikili ilişkilerin bozulmasına sebep olmuştur.

Rumların adanın Kıbrıs'a katılma konusunda istekli davranması ve Yunanistan'ın, 1954'de İngiltere'den adanın kontrolünü istemesi sonucunda Türkiye-Yunanistan ilişkilerinde gerginlik en üst seviyeye çıkmıştır. İngiltere'nin bu teze karşı çıkması nedeniyle Yunanistan, 16 Ağustos 1954'de Kıbrıs'ın Yunanistan'a katılması talebi ile BM'ye başvuruda bulunmuştur. Türkiye bu talebin gerçekleşme ihtimaline karşı harekete geçmiş ve Kıbrıs sorunu uluslararası bir sorun haline gelmiştir. Kıbrıs sorununun çözülememesi üzerine İngiltere, Yunanistan ve Türkiye arasında üçlü konferans düzenlemiş ancak herhangi bir sonuç alınamamıştır (Demiray, 2006: 267). Süreç içerisinde taraflar arasında uzlaşmanın sağlanamaması halinde Kıbrıs adası Rumlar ile Türkler arasında bölünmüş ve bağımsız Kıbrıs Cumhuriyeti kurulmuştur.

TDP, Soğuk Savaş boyunca iki kutuplu düzende arada kalan bir devlet olgusuna sahip olmuş ve Küba Krizi ile Türkiye'nin ikinci sınıf devlet haline gelmesi ise TDP'nin zayıf olduğunu göstermiştir. Küba Krizi ile Türkiye ve NATO'ya üye devletlerin, ABD'den ayrı hareket edemeyecekleri anlaşılmıştır. Türkiye, 1974'de gerçekleştirdiği Kıbrıs Barış Harekâtı ile dışa bağımlı hale gelen TDP'yi canlandırmış ve tüm baskılara rağmen kendi gücünü göstermiştir (TUIÇ Akademi, 2012). Körfez Savaşı'ndan sonra müttefik ilan edilen Türkiye,

İncirlik Hava Üssünün ABD'nin kullanımına açık hale getirilmesi ve bu bölgede ABD himayesinin başlaması ile Arap devletleri ABD ile “müttefik olunamaz” vurgusu yapmıştır.

2.4.1. Soğuk Savaş Sonrası TDP'nin Dönüşümü ve Yükselen Güvenlik Algıları

Devletler, uluslararası sistemin sahip olduğu dinamik yapısı sebebiyle dış politikalarını, üzerine inşa ettikleri ilkeler bakımından kontrolde tutmak zorunda kalmıştır. Uluslararası sistemde yaşanan ciddi değişimler sonrası bir devlet, ilkeleri üzerinde herhangi bir değişiklik yapmamış ise değişimi kavramadığı yorumu yapılmıştır. TDP'nin, Soğuk Savaş sonrası sistemde gerçekleşen yeni düzene hazırlıksız olması ve çok kutuplu dünya düzeninden faydalanamaması örnek gösterilebilir (Davutoğlu, 2011). Bu durumun asıl sebebinin, 2000'li yıllara kadar TDP'nin, statükocu tavrını sürdürmüş olması gösterilirken, dönemler içerisinde somut gelişmelerin etkisi ile yeni dış politika ilkelerine geçiş yapılmıştır.

Son dönemlerde TDP'yi yönlendiren çok boyutlu diplomasi kavramı, çok kutuplu dünya düzeninin etkisi ile belirginlik kazanmıştır. Sovyetler Birliği'nin çöküşü ile iki kutuplu dünya düzeni, 1990'lı yıllar boyunca tek kutuplu sisteme dönüşmüş ancak 90'lı yılların sonunda çok kutupluluk tekrar gündeme gelmiştir (Okman, 2004: 20). Devletlerarası ilişkilerin Soğuk Savaş sonrası karmaşık bir yapıya bürünmesi ile ülkeler dış politika vizyonlarını yeniden tanımlamak zorunda kalmışlardır.

Türkiye, yeni alternatif ilişkilerin gelişme gösterip stratejik ortaklıkların hızla arttığı ve ülkenin enerji ile kaynak ihtiyaçlarında çeşitlilik gösterdiği bir dönemde, Soğuk Savaş'ın iki bloklu yapısından kapitalist düzene uyum sağlamıştır. Türkiye'nin bölgesi içerisinde gelişen olaylara kısmen müdahil olması ve ilişki ağlarını geniş tutması ancak tek kutuplu dünya düzeninin sorgulanmaya başladığı 2000'li yıllarda rastlanmıştır. Türkiye, çok boyutlu diplomasi ile küresel düzeyde ülkelerarası ilişkilerini geliştirmeyi hedeflemiştir (Güder ve Mercan, 2012: 59-60). Türkiye, bu çerçeveden bakıldığında Soğuk Savaş sonrası, Ortadoğu, Balkanlar, Orta Asya, Kafkaslar, Latin Amerika ve Rusya gibi ülkeler ile birbirini tamamlayıcısı olarak yeniden ilişkilerini geliştirme amacı taşımıştır.

Dış politika yapıcıları, bir yandan ABD ve Avrupa Birliği (AB) ile olan ilişkileri geliştirmek, diğer yandan Soğuk Savaş sonrasında çeşitlendirdiği ilişkileri neticesinde bu bölgelerde açılımlar yaparak yeni güçlerle ortak çıkara dayalı bir ilişki başlatmak istemiştir. Türkiye, ABD ve AB ile olan ilişkilerinin gelişmesi neticesinde Ortadoğu'da imkân sağladığı, Ortadoğu'da kurduğu ilişkiler bakımından ise ABD ve AB ile olan ilişkilerin gelişip ciddi kazanımlar sağladığı görülmüştür. Türkiye, eski müttefikleri ile ilişkilerini korumakla birlikte

iş birliği sağlamak amaçlı yeni ittifak arayışı içine girmiştir (Davutoğlu, 2008: 82). Türkiye, kurmaya çalıştığı ilişkiler ile ulusal düzeyde sınırlı değil, küresel ölçekte ve bölgesel gündeme sahip olan ülke şeklinde tanımlanmıştır.

2000 sonrasında, Ortadoğu ağırlıklı çok boyutlu dış politika uygulanmasının temelleri 2000 öncesinde atılmıştır. Çünkü Türkiye, Soğuk Savaş sonrasında ilişkilerini genişletmek adına 1992 Karadeniz Ekonomik İş birliği Asamblesi (KEİ), 1985 Ekonomik İşbirliği Teşkilatı (EİT) ve 1997 D-8 gibi girişimlere öncülük etmiştir (Özcan, 2008: 800). AK Parti iktidarı sonrası Türkiye'nin benimsediği çok yönlü dış politika arayışları, eksen kayması tartışmalarına yol açmıştır. Türkiye'nin yaptığı girişimler, yüzünü batıdan doğuya doğru çevirdiği yönünde eleştiri almış ancak Ahmet Davutoğlu, Türkiye'nin Avrupa ve Ortadoğu'dan kopmasının mümkün olmadığını vurgulamıştır (Zengin, 2010: 203). Dolayısıyla Türkiye, içinde bulunduğu coğrafya ve yaşadığı zaman diliminin gerektirdiği bir durum olarak ilişkilerini geliştirme yolunda çaba harcarsa da TDP, çok boyutlu dış politikayı hayata tam anlamıyla geçirememiştir.

2.4.2. 2000 Sonrası Proaktif Dış Politika

2000 öncesinde uygulanan dış politika statüko yanlısı iken yeni dönemde yaşanan gelişmeler neticesinde “proaktif dış politika” anlayışı benimsenmiştir. Teorik olarak statüko yanlısı bir dış politika anlayışı benimsemek avantajlı konumda olan ülkeler için çoğu zaman tercih edilen siyasi bir tavır olmuştur. Bazı teorisyenler, TDP'nin günün şartları bakımından statüko yanlısı ilerlemesinin en iyi pozisyon olduğunu ifade etmiştir (Özdal, Dinçer, 2009: 78). Ancak bu pozisyon ülkelerin gelişen ve gelişmekte olan olayları geriden takip etmesine neden olmuştur.

Türkiye'nin statükocu dış politika anlayışı Turgut Özal'ın başbakanlık döneminde gerçekleştirdiği girişimler ile zorlanmış ancak aktif dış politika denemeleri 2000'li yılların başında başlamıştır. Aktif dış politika anlayışına göre Türkiye, dünyanın herhangi bir bölgesinde oluşan sorunlara karşı tarafları ortak bir paydada bir araya getirerek Türkiye'nin de söz sahibi olduğunu vurgulamıştır (Meral, Paris, 2010: 75). Diğer yandan dinamik bir bölgede aktif dış politika izlemek veya statüko yanlısı politikaları terk etmek, Türkiye'nin kapasitesini zorlayan bir devlet olduğu görüntüsünü çizmiştir. Davutoğlu dış politika anlayışına göre Türkiye'nin tarihsel ve kültürel zorunluluğun beraberinde pratik zorunluluğu da getirmiştir (Erol, 2007: 35).

Küresel ve bölgesel güç olma iddiası taşıyan Türkiye, proaktif dış politika uygulayarak Ortadoğu’da bulunduğu konumunu daha fazla hissettirmiştir. Türkiye arabuluculuk politikaları ile iki ülke arasında mekik diplomasi yöntemi ile diyalog kanallarını açık tutarak sorunun çözümüne yönelik bazı inisiyatifler almıştır. 2009 Bosna Hersek- Sırbistan ve İsrail-Suriye barış görüşmelerinde gerçekleştirilen Gazze saldırısına kadar Türkiye arabuluculuk rolü üstlenmiştir (İdiz, 2011: 26). Ayrıca Türkiye proaktif ilke gereğince küresel ölçekli her uluslararası örgüte etkin katılım sağlama kararı almıştır. Üye olduğu küresel çaplı organizasyonlarda itibar arttırma amacı taşıyan Türkiye, Güney Amerika Ortak Pazarı ve Afrika Birliği gibi birçok uluslararası örgütte gözlemci statüsü olmayı hedeflemiştir. Ancak dış politikada hedeflenen proaktif katılım, varılmak istenen hedef ile uyumlu olup hedeflenen amaçlar gerçekleştirildiği sürece proaktif yapıya kavuşacaktır (Aral, 2009: 160). Oluşan olaylar çerçevesinde yalnız sonuç odaklı değil, politik faaliyetlerin sorunun nereden kaynaklandığı tespit edilmelidir. Eksik ve yanlış stratejilere rağmen dış politikada başarısız olunmuş ise Türkiye dışından yapılan müdahaleler de dikkate alınmalıdır. Küresel ölçekte ve kendi bölgesinde meydana gelen olaylara müdahil olmayan Türkiye, bölgesel ve küresel ölçekte güç dengesi içinde yer alamayacağı kaygısı ile Türk karar alıcıları olaylar gelişmeden önce hareket etmeyi hedeflemiştir. TDP’nin, sonuçları itibariyle böyle bir yönelime girmiş olması olumlu bir gelişme olarak kaydedilmiştir (Erhan, 2010: 19).

2000’li yıllarda TDP’ye yön veren diğer bir ilke, komşu ülkeler ile sıfır sorun anlayışı olmuştur. Sınırdış olan devletlerin çeşitli nedenlerle komşu ülkeleri ile ikili ilişkilerinde daha fazla sorun yaşadığı görülmüştür. 2000 öncesinde Türkiye, Yunanistan ile Kıbrıs sorunu, Suriye ile Hatay ve su sorunu, Bulgaristan ile soydaşlara yapılan müdahaleler, İran ile rejim sorunu, Irak ile PKK kampları sorunu ve Ermenistan ile 1915 olayları gibi nedenlerle komşu ülkelerle olan ilişkisi düşük seviyede olmuştur (Uzgel, 2009: 72). Daha önce de 1995’de Yunanistan ile yaşanan “Kardak krizi” ve 1998’de Suriye ile “Öcalan krizi” gibi sebeplerle iki ülke arasında savaş durumuna ramak kalmıştır.

Türkiye’nin, komşu ülkelerle ilişkilerini geliştirmesinin amacı bölgesinde güçlü ve küresel ölçekte oluşan olaylara müdahil olmak ve nüfuz artırmak olmuştur. Türkiye, komşuları ile geçmişte yaşanan sorunlardan dolayı enerjisinin önemli bir kısmını gelebilecek tehditler ile uğraşmakla harcamış ancak yeni dönemde ekonomik, barışçıl ve ticari bir yöntem benimseyerek kazan-kazan politikası ile her iki tarafa yarar sağlayacak bir dış politika hedeflemiştir. Soğuk Savaş bitiminden sonra uzun bir süre pasif kalan Türkiye, dönemin Dışişleri Bakanı İsmail Cem inisiyatifıyla komşular ile olan sorunlarını çözmeye başlamış ve

Yunanistan ile olumlu gelişmeler yaşanmıştır. Ancak sıfır sorun anlayışı çerçevesinde Suriye, Ermenistan, Yunanistan gibi ülkeler ile sorunlu alanlar henüz giderilememiş ve iyileşen ilişkilerde de istikrar sorununu yaşanmıştır (Hale, 2003: 8). Gelişen olaylar çerçevesinde sıfır sorun anlayışı TDP'yi güçlendirici bir etkiye sahip olsa da sorunların karşılıklı çıkarlara dayalı sağlam bir zeminde inşa edilip çözülmesi beklenmiştir.

Ortadoğuda nüfuzu artan İran'a karşı Türkiye laik devlet anlayışı ile rekabet gücü daha yüksek ve ılımlı İslam anlayışına model olarak "model ülke" betimlemesi yapılmış ancak bu betimleme sınırları belirlenmiş ve pasif bir rol olarak vurgulanmıştır (Duman, 2011: 345). Türkiye'nin 2000 sonrası dış politika alanında yapılan diğer bir yenilik ise yumuşak güç ilkesini hayata geçirmek istemesi olmuştur. Yumuşak güç, ilk olarak Joseph Nye tarafından 1990'da kavramlaştırılmış ardından 2004'de geliştirilip uluslararası ilişkiler literatürüne katılmıştır (Nye, 2004: 86). Ekonomik ve askeri güç dışında kalan ve kaba kuvveti öngörmeyen bir güç türünü ifade eden yumuşak güç kavramı, karşı tarafa yaptırılmak istenen eylemin, tarafın özgür iradesi ile cazip yöntemler kullanarak iş yaptıurma sanatı olarak tanımlanmıştır. 21. yüzyılda en çok kullanılan yöntem olan bu güç, etkili olabilmesi için askeri ve ekonomik güç ile de harmanlanmış olması gerekmektedir (Oğuzlu, 2007: 14).

Türkiye, 1990'lı yıllarda küreselleşmenin etkisinin artması ile dış politikanın yeniden yapılandırılması çerçevesinde yumuşak gücü esas almış ve izlemiş olduğu dış politika ile Ortadoğu ve Balkanlarda ve Türki Cumhuriyetlerde cazibe merkezi olma hedefi taşımıştır. Türk İş birliği ve Kalkınma İdaresi Başkanlığı'nın (TİKA) bütçe ve operasyon imkânları artırması ile aktif bir kuruma dönüştürülmesi, TRT'de uluslararası kanal sayısının artırılması, kültürel amaçlı Yunus Emre Enstitülerinin kurulması, Yurt Dışı Türkler ve Akraba Topluluklar Başkanlığı'nın Türk toplulukları ile olan ilişki ağlarını geliştirmesi amaçlı kurulmuş ve öğrenci değişim programları ile yabancı öğrencilere sağlanan burs imkânları yumuşak güç siyasetini uygulamaya yönelik olmuştur. Bu gelişmeler ile Türkiye, karşı tarafın tercihlerine yön vermek, Türkiye'ye karşı olumlu düşüncelere sahip olmayı sağlamak ve ülkeyi cazip merkez haline getirmeyi amaçlamıştır (Aras, 2009: 15). Ancak yumuşak güç, dış politikada kısa vadede değil uzun vadede kazanımlar sağlayan bir olgu olarak görülmüştür. Yumuşak güç ile birlikte sert güç unsurlarını da dış politikada kullanmak realistlerin güvenlik anlayışlarıyla örtüşmektedir.

Soğuk Savaş sonrası dış politika anlayışı ekonomi çerçevesinde karşılıklı bağımlılık ve dayanışma üzerinden şekillenmiş ve dış ticaret uluslararası ilişkilerde önemli bir unsur haline gelmiştir. Dış politikada ekonomik ilişkiler, 1990'lı yılların başından itibaren gelişme

göstermiş ve yenedünya düzenine göre Türkiye gibi diğer tüm ülkeler de dış politikalarını ekonomik kaygı kapsamında tasarlamıştır. Türkiye’de ekonomi ağırlıklı diplomasi uygulaması Özal ile başlamış ve kurumlar arası bilgi paylaşımı ve koordinasyon artırılmıştır (Hale, 2003: 12). 2000 sonrası dış politika stratejisi, ikili ilişkiler sonucu artan ticaret hacminin doğrudan ya da dolaylı bir şekilde siyasi sonuçlar doğuracağı beklentisi ile şekillenmiştir.

“Ticaret yapanlar savaşmaz” varsayımını Türkiye, yakın komşuları ile olan ilişkilerini geliştirmekte kullanmış ve çevresindeki ülkeler ile entegre olup ekonomik bir bölge olmayı hedeflemiştir (Davutoğlu, 2002: 5). Ekonomik ilişkiler, dış politika aracı olarak kullanılırken özellikle ABD ekonomik olarak kendisine bağımlı hale gelen ülkeler için siyasi ve askeri araçlar dışında iktisadi üstünlüğünü baskı aracı ve sorunların çözümü olarak kullanmıştır.

Türkiye, 1999’dan itibaren gerçekleştirdiği reformlar ve AB ile olan ilişkileri neticesinde değişimi ön planda tutmuştur. Türkiye için 1999 Helsinki Zirvesi sadece AB’ye adaylık statüsü ve AB’ye ilk somut adımlar kapsamında değerlendirilmemiş, aynı zamanda Türkiye’nin Soğuk Savaş sonrası şekillenen uluslararası sisteme dâhil oluşu bakımından önemlilik arz etmiştir (Öniş, 2011: 49). Helsinki Zirvesi ve 1999’dan itibaren yaşanan gelişmeler, Türkiye’nin zorlayıcı bölgesel güçten olumlu bölgesel güce geçişini sağlamıştır.

AB reformlarının en önemli yansıması, dış politikada yaşanan değişim ve süreçler ile gözlenirken son on yılda TDP’nin Avrupalılaştığı görülmüştür. Dış politikanın Avrupalı hale gelmesi ile dış politikada aktif güç kullanımının azaldığı görülürken diplomasi ve uluslararası hukuk bakımından kurumsallaşma önem kazanmıştır. Ekonomik bağımlılık kapsamında komşu ülkeler ile ilişkilerin geliştirilmesi hedeflenmiştir. AB politikalarına uyumlu bir biçimde yumuşak güç söylemi artmıştır (Oğuzlu, 2010: 660). Irak’ın Komşuları İnisiyatifi’nde oynadığı rol, uluslararası kurumlarda etkin söylem çabası gibi uyguladığı reformlar Türkiye’nin dış politikada Avrupalılaştığının göstergesi olarak sayılmıştır.

Avrupa ile artan siyasi ilişkiler sonucu iç politika unsurları da Avrupalılaşmış ve Türkiye bu dönüşümle kimlik siyasetinin güçlenmesi olgusunu yaşamıştır. Kimlik meselesi, 1990’lı yıllarda tartışma odağı haline gelmiş ve AB’ye adaylık statüsünün kazanılması ile bu tartışma alevlenmiştir. 1999 sonrası dönem hızla gelişen bölgesel düzen içerisinde kimlik konularını odak noktası haline getiren aktörlerin detaylı tartışıldığı bir dönem olmuştur (Bacık, 2010: 51-52).

2000’li yıllarda ise TDP, bölgesel ve küresel etkenlerin yanında uluslararası dinamiklerden de etkilenmiştir. Soğuk Savaş boyunca etkin olan terörizm tehdidi 2000’li yıllarda da etkisini artırmış ancak 11 Eylül saldırılarının gerçekleşmesi birçok kriz ve avantajı beraberinde getirmiştir. Soğuk Savaş’ın sona ermesi ve 11 Eylül saldırıları Türkiye’nin güvenlik alanında dönüşüm yaşamasına ve bölgesel güç olmasına imkân sağlamıştır. Irak ve Afganistan’da yaşanan savaşlar neticesinde TDP, yeni fırsatları elde ederken diğer yandan bölgesinde yükselen İslami köktencilik karşısında Batı’nın tutumu ve Irak konusunda ABD ile yaşadığı anlaşmazlıklar çerçevesinde ABD ile olan ilişkileri zayıflamıştır. AB ile olan üyelik müzakereleri ise 2007 seçimleri ile durağan hale gelmiş ve Türkiye-AB arasında mesafenin açılmasına sebep olmuştur (Kut, 1998: 54).

Ayrıca günümüzde jeopolitik konumundan dolayı sınırlarının güvenliğinin tehdit altında olması ve Suriye’de yaşanan iç savaş neticesinde mültecilerin Türkiye’ye yerleşmesi gibi sorunlar neticesinde Türkiye, geleneksel statüko anlayışını devam ettirmenin yanı sıra geçiş yaptığı çok boyutlu diplomasi ile ikili ilişkiler sayesinde çıkarlarını korumak istemiş ve güvenliğini ön planda tutmuştur.

Çalışmanın ikinci bölümünde TDP’nin dönüşümü ve Uluslararası İlişkiler kapsamında politik açıdan Türkiye’nin iç ve dış politikası değerlendirilmiştir. Üçüncü bölümde TSK operasyonları çerçevesinde Türkiye’nin katılım sağladığı ve aktif rol üstlendiği savaşlar ve görevler incelenmiş olup son dönemdeki dış politikanın ve devletlerarası ilişkilerin realist çerçevede değerlendirilmesi yapılacaktır.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

TÜRK DIŞ POLİTİKASININ TSK OPERASYONLARI KAPSAMINDA DEĞİŞİM VE DÖNÜŞÜMÜ

Avrupa’da yaşanan sanayileşmenin hızla yayılması sonucunda ucuz hammaddeye sahip olma ihtiyacı çerçevesinde rekabet ortamı oluşmuş ve yeni dünya düzeninde sömürgecilğin doğmasına zemin hazırlanmıştır. 20. yüzyılın başından itibaren hızlanan sömürge yarışı ile enerji kaynakları sahip ülkelerin bölgesel olarak elde tutulması ve ekonomik anlamda siyasi açıdan gerçekleştirilen dış politika hamleleri sonucunda askeri girişimler hız kazanmıştır. Güvenliğin bireysel boyutlara dönüşüm yaşaması ve tehditlerin çok çeşitli hale gelmesiyle ülkeler savunma mekanizmalarını artırmıştır. Türkiye ise yaşanan bu dönüşüm neticesinde uyguladığı dış politikada proaktif bir anlayış benimsemiş ve TSK’nın gerçekleştirdiği sınır ötesi operasyonları ile güvenlik paradigmasını şekillendirmiştir. Çalışmamın üçüncü bölümü ise değişen güvenlik ihtiyaçları neticesinde Türkiye’nin TSK ekseninde nasıl bir tutum benimsediği ve yeni dünya düzeninde hangi güvenlik paradigmasında konuşlandığını anlatma çerçevesinde oluşturulmuştur.

3.1. Soğuk Savaş’ın İlk Sıcak Çatışması: Kore Savaşı (1950)

Kore, Asya Kıtası ve Japonya arasında bulunan jeopolitik açıdan önem taşıyan yarımada olmakla birlikte tarihin ilk çağlarından itibaren sürekli işgal edilmiştir. İkinci Dünya Savaşı’nın bitmesiyle Kore, 38. Paralel ile ikiye ayrılmış ve kuzeyini Sovyet Rusya, güneyinin ABD işgal etmiştir (Sipahi, 2007: 5). Bu dönemde Türkiye ise SSCB tehdidine karşı güvenlik endişesi ile Batı kurumlarının içinde yer almak istemiş ve NATO’ya üyeliği çeşitli nedenlerle kabul edilmemiştir.

25 Haziran 1950’de Kuzey Kore’nin Güney Kore’ye saldırması ile Kore Savaşı’nın başlaması üzerine Birleşmiş Milletler, üye devletlere yardım çağrısında bulunmuştur. Türkiye BM’nin Güney Kore’ye olan yardım çağrısına karşılık vermiş ve Kore’ye barış tesis etmek amacıyla asker göndermiştir. Muhalefet partileri, döneme hâkim olan Demokrat Parti’nin asker göndermesini sert bir tutumla eleştirmiş ancak NATO üyeliği için Türkiye, bu durumu fırsat olarak kullanmıştır (Haşimi, 2014: 19). TSK’nın Kore’de gösterdiği başarı Türkiye’nin NATO üyeliğinde etkili olmuş ve dünya kamuoyunun dikkatini çekmeyi başarmıştır.

3.1.1. Türkiye'nin Kore Savaşı'na Katılması

Soğuk Savaş'ın ilk sıcak çatışma alanı olan Kore, Asya'da bulunduğu konum nedeniyle Japon, Çin ve Moğolların işgaline uğramıştır. 1894'de Japonya-Çin arasında verilen mücadeleyle kazanan Japonlar, Rusya'nın Kore'yi hakimiyet altına alma düşüncesinden Ruslar ile savaşmıştır (Öke, 1990: 20). 1904-1905'de Kore üzerinde hakimiyet kurduklarını ilan eden Japonlar, 1910'da ülkeyi işgal etmiş ve 1910-1945 arasında hakimiyetini sürdürmüştür.

ABD ve SSCB arasında 1945'de imzalanan anlaşma ile savaş sonrası Kore'nin SSCB, İngiltere ve Çin egemenliğine girmesi kararlaştırılmıştır. Potsdam Konferansı yapıldıktan sonra ABD'nin 6 Ağustos 1945'de Hiroshima'yı bombalaması üzerine SSCB, Uzakdoğu'da askerî harekât başlatma kararı almıştır (Armaoğlu, 1984: 35). İkinci Dünya Savaşı sonrasında Japonya'nın teslim olması ile SSCB Kore yarımadası üzerinde hakimiyet arayışına girmiştir. SSCB, Japonya'ya karşı savaş ilan etmiş ve Kuzey Kore'ye askerini göndererek 38. paralele doğru ilerleme gerçekleştirmiştir. ABD, tüm ülkenin işgal edilme olasılığı karşısında Güney Kore'yi Japonya'dan teslim almış ve kuzeye doğru ilerlemeye başlamıştır (Çavdar, 2000: 34). ABD ve SSCB tarafında ikiye bölünen Kore yarımadasının işgal edilmesi ile Kore halkının bağımsız bir hükümet kurma çabaları boşa çıkmıştır. Kore topraklarının 38. Paralel çizgisi ile kuzeyinin ABD'ye, güneyinin ise SSCB'ye verilmesi kabul edilmiş ve bu durum ideolojik çatışmayı da beraberinde getirmiştir (Lee, 1988: 2).

ABD, SSCB ve İngiltere 15 Aralık 1945'de Moskova'da bir araya gelmiş ve Kore'nin, Çin'de dahil olmak üzere bu dört devletin vekaleti altına alınmasına karar verilmiştir. Savaş bitiminde ABD ve SSCB arasında yapılan görüşmelerde Kore'nin durumu belirsiz kalmış ve ABD, Rusya'nın vermiş olduğu tepkiye rağmen meseleyi 1947'de BM'ye devretmiştir. 31 Mart 1948'de Kore'de kurulan Geçici Komisyon ile iki ülkenin askerlerinin Kore'den çıkarılması kararı alınmış ve tek bir Kore devleti kurulması amaçlanmıştır (Genel Kurmay Başkanlığı, 1975: 20).

BM, Geçici Komisyon kararı ile Kore'de seçim kararı almış ancak SSCB bu çağrışı reddederek Kuzey Kore topraklarına girilmesine izin vermemiştir. BM gözetimi altında Güney Kore topraklarında gerçekleştirilen seçimler ile 17 Temmuz 1948'de Kore Cumhuriyeti kurulmuştur. Hükümetinde kurulmasıyla resmi olarak 15 Ağustos 1948'de bağımsızlık ilan edilmiştir (Artuç, 1990: 24-25). ABD'nin Kore topraklarının güneyinde Demokratik Kore Cumhuriyeti kurmasının ardından SSCB, kuzeyde Komünist Kore Halk Cumhuriyeti'ni kurmuş ve 38. Paralel iki ülke arasında sınır kabul edilmiştir.

BM Kore Komisyonu 10 Haziran 1950’de Kuzey Kore ile yaptığı görüşmede barış yolu ile birleşme kararının sorunları aşmak amacıyla en iyi çözüm yöntemi olacağını belirtmiş olsa da 25 Haziran 1950’de Güney Kore’ye karşı saldırıda bulunmuştur. ABD Hükümeti ise saldırıyı BM Genel Sekreteri’ne bildirmiş ve bölgede uluslararası barış ve güvenliğin tesis edilmesi amacıyla düşmanca gerçekleştirilen hareket dahilinde toplanılmasını beyan etmiştir (Haytoğlu, 2002: 81-82). BM, Güvenlik Konseyi kararı ile Kuzey Kore’nin saldırıyı derhal durdurması kararını almış ve üye devletlere Güney Kore topraklarına yardımda bulunma çağrısı yapmıştır.

Kore Savaşı başladığında BM Genel Sekreteri tarafından yapılan yardım çağrısı Türkiye’yi de kapsamış ve dönemin Dışişleri Bakanı Fuat Köprülü, oy birliği ile verilen karar sonrasında Güvenlik Konseyi’ne olumlu yanıt vermiştir. İngiltere, yardım çağrısına yanıt veren ilk ülke olmuş ve ABD’den sonra Türkiye de Güney Kore’ye ilk askeri birliği gönderme kararı alan ülke olmuştur (Sarıay, 1988: 87).

Türkiye, Kore’ye asker gönderme kararı aldıktan sonra 1 Ağustos 1950’de NATO’ya başvuru yapmış ve DP Hükümeti, Kore Savaşı sırasında yaptığı yardımın NATO üyeliği konusunda fırsat olabileceğini düşünmüştür. Ancak Yunanistan ile yapılan bu üyelik başvurusu 15-18 Eylül 1950’de toplanan NATO Bakanlar Konseyi kararı ile kabul edilmemiştir (Öktem, 2000: 76). Kore Savaşı’na katılma kararı alan DP Hükümeti dış politikada CHP’den farklı bir yol izlemiş ve Türk tarihinde ilk kez uzak bir ülkede savaşa katılma kararı almıştır. Türkiye’nin bu savaşa dahil olması sonucunda uluslararası ortamda ve iç politikada olumlu-olumsuz tepki yaratan bir süreç başlamıştır (Özdemir, 2002: 893). TBMM onayı olmadan Türk askerinin Kore’ye gönderilmesi muhalefet tarafından sert bir tutumla eleştirilmiş olsa da özellikle ABD tarafından olumlu yanıtlar alınmıştır (Yücel, 2002: 837).

3.1.2. Türk ve Dünya Kamuoyunda Kore Savaşı

BM, Kore Savaşı sırasında Güney Kore’ye yardım çağrısını SSCB ve Çin’in bulunmadığı bir toplantıda oy çokluğu ile Güvenlik Konseyi’nden geçirmiştir. SSCB ise kurucu antlaşma şartlarını öne sürmüş ve beş büyük devletin içinde bulunan Çin ve SSCB’nin oyunun bulunmadığı bir kararda gerekli koşulların sağlanmadığını belirtmiştir. Kararın yasal olmadığı konusu ABD’ye nota ile bildirmiş ancak ABD Türkiye’nin de aralarında bulunduğu 53 üye devletin yardım kararını uygulaması amacıyla 30 Haziran’da silahlı mücadele

başlatmış ve ABD dışında on beş devlet Güney Kore'ye asker göndermiş, diğer yandan 40 üye devletten fazlası da malzeme yardımında bulunmuştur (Duman, 2019: 669).

Güney Kore'ye yardımda bulunmak isteyen ülkelerin ortak düşüncesi, gerçekleşen saldırıların Sovyet destekli olduğu ve müdahale edilmediği sürece Sovyetlerin saldırgan politikalarının yayılacağı olmuştur. Türkiye, BM'nin çağrısına olumlu yanıt vermesindeki sebebi Sovyet tehdidi ile karşı karşıya olan Türkiye'nin işgal halinde yalnız kalabileceği endişesi ile açıklamıştır (Yıldız ve Doğramacı, 2014: 548).

BM'nin yardım çağrısını görüşmek üzere Cumhurbaşkanı, TBMM Başkanı, Bakanlar Kurulu ve Genelkurmay Başkanı'nın katılım sağladığı toplantıda DP, 4.500 kişilik askeri birlik gönderme kararı almıştır. DP Hükümeti'nin aldığı bu karar TBMM'de değil Bakanlar Kurulu'nda alınmış ve kamuoyunda tartışmalara yol açmıştır (Gül, 2014: 873). İsmet İnönü liderliğinde CHP, onay alınmadan verilen bu kararı içerik açısından değil biçim açısından doğru bulmadığını görüşmek üzere toplanmış ancak bu karar hükümet ve muhalefet arasında önemli bir soruna dönüşmüştür.

MP (Millet Partisi) Genel Başkanı Hikmet Bayur ise Kore'ye asker gönderme kararının TBMM tarafından alınması gerektiğini ifade etmiştir. Ayrıca bu kararı basın ve gazete haberleri aracılığı ile öğrenmenin doğru olmadığını belirtmiştir. Hükümet yapılan eleştirilere rağmen Türk askerinin yardım amaçlı orada bulunacağını ve herhangi bir ülkeye savaş açılmadığı için Meclis kararının gerekli olmadığını savunmuştur (Doster, 2012: 35).

3.2. Kıbrıs Barış Harekâtı (1974) ve Türk Dış Politikasında Yaşanan Gelişmeler

Türkiye açısından Kore Savaşı'ndan sonra ikinci sıcak çatışma Kıbrıs'ta yaşanmıştır. Öncelikle Türkiye'yi Kıbrıs Barış Harekâtına götüren nedenlerinin iyi bir analizi yapılması gerekir. Kıbrıs sorununun kökenlerini daha iyi anlayabilmek için öncelikle Kıbrıs'ın tarihini incelemekte fayda görülmektedir. Kıbrıs adasının tarihi incelendiğinde 10 bin yıllık bir geçmişi olduğu bilinmektedir. Bu geçmişin 7 bin yılı tarih öncesi çağlara ait olup Akdeniz kültürüyle yakından ilişkilidir. Kıbrıs Akdeniz kültür tarihinin öncülüğünü yapmasını isteyen devletler için her zaman vazgeçilmez stratejik ve ticari bir üs olmuştur (Demir, 2005: 348).

Adaya hâkim olan güç, Türkiye'den Mısır'a, Lübnan'dan İran'a kadar olan bölgeyi kontrolü altında tutmaktadır. Kıbrıs adası, yapı ve yeryüzü şekilleri bakımından Anadolu'nun güneyindeki Toros Dağları'nın bir uzantısıdır. Türkiye'den denizyoluyla ayrılmış olan Kıbrıs adasının temelde birkaç yüz metre derinlikteki bir denizaltı platformuyla, bilimsel araştırmalar sonucunda Anadolu'ya bağlı olduğu ortaya çıkmıştır. Doğu Akdeniz'de jeopolitik ve stratejik

önemine bağılı olarak Avrupa, Asya ve Afrika kıtaları arasında kilit noktada bulunan Kıbrıs, çoğunluğunu Anadolu insanının oluşturduğu ve çeşitli toplulukların da bir arada yaşadığı alan konumundadır. Özellikle 1571’den Birinci Dünya Savaşı’na kadar geçen sürede Anadolu çiftçilerinin göç ettiği ada, iklimi ve jeolojik özellikleri itibariyle de aslında Anadolu’nun bir parçasıdır (Öçalan, 2014: 1).

3.2.1. Kıbrıs Sorunu ve Tarihsel Gelişimi

Kıbrıs, stratejik önemi itibariyle tarih boyunca sürekli olarak çeşitli güçlerin elinde bulunmuştur. Tarihi, milattan çok öncelere kadar bilimsel araştırmalarla bilinen Kıbrıs adası üzerinde egemenliği ilk kuran devlet Hititler olmuştur (Demir, 2005: 348). Bu tarihten itibaren Mısırlılar, Akalar, Araplar, Dorlar, Persler, Finikeliler, Asurlular, Romalılar, Fransızlar, Cenevizliler, İtalyanlar, Osmanlılar, İngilizler Kıbrıs’ta hâkimiyet kurmuşlardır (Ülger ve Efeğil, 2001: 9). Kıbrıs adası, 1571’de Cenevizlilerden alınmasıyla Osmanlı Devleti’nin hâkimiyetine girmiş ve 1878’e kadar Osmanlı yönetiminde kalmıştır (Manisalı, 2002: 105). Cenevizliler döneminde ada korsan adası görünümünde olup ticari amaçlar ön planda tutulmuştur. Osmanlıların Kıbrıs’ı fethetmelerinin temel sebebi, dini özgürlükleri kısıtlanan baskı altındaki Rumların yardım talepleri ve Kıbrıs’a yerleşmiş olan korsanların Doğu Akdeniz ticaretini engellemeleridir. Rumlar, baskı altında olmalarından dolayı Papazlar öncülüğünde fetih boyunca Osmanlıların yardımcıları olmuşlardır (Derman ve Kurban, 2016: 455). Bu tarihten itibaren Türkler adada hâkimiyeti hukuken kurmuş olup Kıbrıs adası, 307 yıl boyunca Türk hâkimiyetinde kalmıştır. Türkler fetih sırasında adadaki yerli halka düşman gibi davranmamış ve adadaki yerli halk ta Türkleri koruyucuları olarak görmüşlerdir. Böylelikle Rumlar, aradıkları huzur ortamını bulmuşken Türkler de adada yaşayanlara dini özgürlük ve bağımsızlık tanımışlardır (Demir, 2005: 350).

Stratejik ve jeopolitik konumuyla Hristiyan batılılarca önem taşıyan ve aynı zamanda yine onlar tarafından Kıbrıs’ın Ortadoğu’daki kutsal toprakların son durak olması sebebiyle adanın Müslüman Osmanlılara geçmesini hiçbir zaman istememişlerdir. Yunan Hükümeti, Osmanlılar tarafından sağlanan ayrıcalıklar neticesinde “devlet içinde devlet” statüsüne getirilmiş olan Ortodoks Patrikhanesinin etkisiyle “Megola İdea” yani eski Bizans imparatorluğunu yeniden kurup Büyük Yunanistan’ı kurmayı hedef edinmiştir. “Megola İdea” fikri, bugünkü Yunanistan tarafından da benimsenmiştir. “Büyük Yunanistan” haritası Pigas Ferroes tarafından 1796’da Viyana’da yayımlanmıştır (Mütercimler, 2004: 10). Başkentin İstanbul olarak gösterildiği bu haritada Kıbrıs Büyük Yunanistan’ın bir parçası olarak gösterilmiştir.

1877-1878 Osmanlı Rus Savaşı'nda İngiltere, yılda 92.000 altın karşılığında adayı kiralamış olup Rusya'ya karşı Osmanlı Devleti'nin safında yer alması şartıyla adanın sadece kontrolü verilmiş ancak ada hukuken Osmanlı Devleti'ne bağlı kalmaya devam etmiştir. O dönemde Kıbrıs'ta Osmanlı-Türk kimliği tamamen hâkim olup 1880'lerde ada nüfusunun yüzde 44'ü Anadolu'dan, 1571 sonrası gelen Türklerden oluşuyordu. Türkler en büyük topluluk olduğundan adanın yüzde 50'den fazlası yine Türklerin idi (Manisalı, 2002: 105-107). Osmanlı Devleti'nin Birinci Dünya Savaşı'nda Almanya'nın yanında yer almasından dolayı İngiltere, kiraladığı adayı kendi topraklarına kattığını ilan etmiştir. Ruslar tarafından Osmanlı sınırları tehdit edilince Osmanlı Devleti ada üzerindeki hukuki statüsünü İngiltere'ye geçici olarak devretmiş ve ada uzun yıllar İngiltere egemenliğinde kalmıştır (An, 2002: 1).

24 Temmuz 1923'de imzalanan Lozan Barış Antlaşması'nın 20. maddesi ile Türkiye, Kıbrıs'ın İngiltere'ye katılma kararını tanımış ve hukuksal içerikli 16. maddeyle antlaşmada belirtilen sınırlar dışında bulunan topraklar üzerindeki egemenliğinden yani tüm haklarından vazgeçmiş sayılmıştır. Antlaşmanın 21. maddesi ile o tarihteki Kıbrıs adasındaki Türkiye uyruklu ada vatandaşları İngiliz uyruğuna geçmiş sayılacak ve Türkiye uyruğunda kalmak isteyenler ise seçme hakkını kullandıkları tarihi takiben 12 ay içerisinde adayı terk etmek zorunda kalacaktır (An, 2002: 5). İngiltere'nin yönetimi ele geçirmesiyle Birinci Dünya Savaşı'na kadar geçen sürede Yunanistan tarafından Rumlar sürekli kışkırtılmıştır. Enosis çabaları için Türklere karşı çeşitli eylemlerde bulunan Rumlara karşı Türkler de karşılık vermişlerdir. 1914'de Kıbrıs'ın ilhakı üzerine Rumlar Yunanistan ile birleşme umudu yaşarken Türkler ise endişe duymuştur (Derman ve Kurban, 2016: 456).

Yunanistan, Kıbrıs'ın İngiliz yönetimine geçmesinden sonra Enosis faaliyetlerini güçlendirmek için çeşitli komiteler kurmuştur. Yunanistan, Enosis fikrini resmi olarak ilk kez 1928'de İngiltere, Rusya ve Fransa'ya verdiği notayla bildirmiş ve bu notayla adanın tamamen Yunanistan'a bağlanmasını talep etmiştir. İngiltere bu dönemde adanın Yunanistan'a bağlanma fikrine tamamen karşı çıkmış ve Rumlar da bu arada Enosis faaliyetlerini sürdürmüşlerdir (Demir, 2005: 350). Türkiye ve Yunanistan, Lozan Barış Antlaşması ile İngiltere'nin adada hukuki egemenliğini kabul etmiş ve bu karara sadık kalmışlar ancak İkinci Dünya Savaşı sonunda On İki Adanın Yunanistan'a verilmesiyle Kıbrıs konusu ulusal gündem halini almaya başlamış ve beklentiler çoğalmıştır. Bu sırada, adanın Yunanistan'a bağlanma fikri ve Rumların Enosis faaliyetleri ön plana çıkmış, savaş sona erince de Enosis faaliyetleri etkin bir şekilde hızlanmıştır. Yunan Parlamentosu, 28 Şubat 1947'de Yunan Parlamentosu Kıbrıs'ın Yunanistan'a bağlanması kararı almış ve bu kararın

kabulü doğrultusunda İngiltere ve ABD'ye üs dahi verebileceğini açıklamıştır. Rumlar Enosis talebi için ilk kez 21 Kasım 1949'da BM'ye başvurmuştur (Öçalan, 2014: 2-3).

Kıbrıs Türkleri, “Rumların Yunanistan ile birleşme önerisi” ne karşın “taksim” tezini savunmuşlardır. EOKA adlı Rum terör örgütü 1955'de adada yaşayan Türklere karşı terör eylemlerine başlamıştır. Türkiye'nin birtakım girişimleri sonucunda görüşmeler yapılmış ve bu neticede 1959 tarihli Londra ve Zürih Antlaşmaları imzalanmıştır (Türkmen, 2012: 99). Antlaşmalara uyarınca 16 Ağustos 1960'da Kıbrıs bağımsız bir Cumhuriyet olarak ilan edilmiştir. Kıbrıs Cumhurbaşkanı olarak seçilen Makarios, 1963'de Türk toplumunu yok etmeyi amaçlayan Akritas Planını yürürlüğe koyarak Türklere karşı asimilasyon politikası yürütmüştür. Türkiye adaya müdahale hakkını kullanıp ihtar uçuşlarıyla çatışmaları bitirmek istemişse de 1964'de Johnson mektubuyla geri adım atmıştır.

Johnson Mektubu, ABD ve BM'nin Kıbrıs'ta bulunmasına rağmen şiddetin devam etmesi ile Rumların Türklere gerçekleştirdiği saldırıları bitirme yönünde müdahalede bulunacağı kararını ABD Dışişleri Bakanlığı'na bildirmesi sonucu karşılık olarak gönderilen bir mektuptur (Şahin, 2002: 78). 1964'de saldırı kararının bildirilmesi üzerine Türkiye'ye yazılmış en sert nota olarak görülen Johnson Mektubu'nda harekete geçilmeden önce ABD ile istişare yapılması ve danışılması gerektiğini beyan eden, diğer yandan Rumlar ile istişare yollarının tükenmediğini belirterek yapılacak tek taraflı müdahaleyi kabul etmediği ifade edilmiştir. İki NATO üyesi devletin çatışma ortamında olmaması gerektiği, diğer yandan saldırı sonrasında Sovyetlerin doğrudan olaya müdahil olacağı ve önlem olarak ABD menşeli silahların men edilmesi kararı belirtilmiştir (Sönmezoğlu, 2000: 90). Türkiye, sert önlemler çerçevesinde hareketin ertelendiğini açıklamış ancak Johnson Mektubu sayesinde ABD müttefikliğinin iki müttefik ilişkiden ziyade Türkiye'ye dayatma yapması ile ilişkilerin yürütüldüğü ve saldırı neticesinde NATO'nun Türkiye yanında yer almayacağı anlaşılmıştır.

Bu süreçte 1967'de, Yunanistan'da Albaylar Cuntası iktidara gelmiş ve 1973'de Makarios'a karşı adada bir darbe yapılmıştır. Türkiye adanın Yunanistan'a bağlanmasının önemli bir tehlike arz etmesiyle 1974'de Kıbrıs adasına iki kez barış harekâtı düzenleyerek düzeni sağlamıştır (Özsüer, 2016: 342). Ardından 1975'de Kıbrıs Türk Federe Devleti ilan edilmiş ve 1984 yılında ise bu devlet Kuzey Kıbrıs Türk Cumhuriyeti (KKTC) adını almıştır.

3.2.2. Birinci Kıbrıs Barış Harekâtı

14 Ekim 1974'de Türkiye'de yapılan seçimlerle demokratik hayata tekrar dönülmüş, hükümeti kuran CHP ve MSP dış politika anlayışında yeni etkiler yaratmıştır. 15 Temmuz

1974’de Makarios’a düzenlenen darbeye dönemin Türkiye başbakanı Bülent Ecevit ABD’nin baskılarına rağmen haşhaş ekim yasağını kaldırmış olduğu kararı bildirmek üzere Afyon’a hareket etmiştir. Türkiye, yapılan darbe karşısında sadece askeri olarak değil siyasi olarak ta adaya müdahale edebilecek iktidara sahipti (Duran, 2008: 120). 1967’de Yunanistan’da iktidara gelen askeri destekli cunta, Makarios’u kısıtlayacak olan önemli bir güç konumundaydı. Bu dönemde, Türkiye ve Yunanistan arasında görüşmeler yapılmış ve bu görüşmeler Enosisi gerçekleştirmek adına Türkiye’ye ödün verme niteliğindedir. Bu görüşmeler sonuç vermeyince 1974’e kadar Yunanistan ve Türkiye arasında sessizlik ortamı cereyan etmiştir. 1974’e kadar gelişen olaylar ve 1974 gelişmeleri, iki devleti bir anda sıcak çatışma ortamına sürüklemiştir (Denker, 2001: 5).

Kıbrıs Barış Harekatı’na kadar Türk halkı, self-determinasyon ve bağımsızlık hakkına sahip çıkarak ilhakı önlemiş ve egemenliğini korumayı başarmıştır. Kıbrıs halkı için 1974 dönüm noktası olmuştur. EOKA örgütü ve Kıbrıs Rum Ulusal Muhafız Gücü içerisindeki subaylar, 1974’de Afrodit Planı’nı ortaya koyarak Makarios’a karşı gerçekleştirdikleri darbe ile Nikon Sampson iktidara gelmiş ve Enosis için gerekli adımlar atılmaya başlanmıştır (Akdevelioğlu, 2002: 595). Makarios’un sarayının bombalanması ile radyoda ölüm haberi yayınlanmış ve geçici hükümetle adanın denetim altında tutulduğu belirtilmiştir. Bu darbenin, Kıbrıslı Türklere karşı yapılmadığı bildirilerek Türkiye’nin tepkileri en aza indirmeye çalışılmıştır. Sampson’un iktidara gelmesi ile Kıbrıs Türkleri yeterince tedirgin olmuş ve bu arada Makarios saraydan çıkmayı başarıp BM ile bağlantı kurarak, darbecilere karşı direniş çağrısı yapmıştır (Değerli, 2012: 87).

NATO şartlarında iki devlet, aralarında savaş yaşanmayacağını kabul etmiş ve Türkiye’nin adaya herhangi bir müdahalesinde NATO şartlarını çiğnemiş olacaklardı. Türkiye, Garanti Antlaşması’na taraf olan ülkelerle görüşme yapmadan müdahale etmesi tartışma konusu olmuştur (İsmail, 2000: 356). Kıbrıs adasında genel yapının bozulduğu ve devletin çöktüğüne ilişkin Makarios’un darbe sonucu Kıbrıs’tan kaçmasıyla Türkiye Garanti Antlaşması’nın 1. maddesine dayanarak adaya müdahale etmiştir. Antlaşmanın 4. maddesinde şu ifadeye yer verilmiştir: “Ortak hareket etmenin mümkün olmadığı durumlarda garantör üç devletten her biri, bu antlaşma ile kurulan düzeni tekrar kurmak amacıyla harekete geçmek amacını gizli tutarlar.” Türkiye, Birinci Barış Harekatı’nı antlaşmanın 4. maddesi uyarınca kendisine tanınan hakka dayanarak yapmıştır (Kasım, 2007: 1-2). Bu sırada yapılan darbe ve gelişen olaylar sonucunda İngiltere başta olmak üzere Avrupalı devletler adada anayasal düzenin yıkıldığını öne sürerek Yunan Hükümeti’ni kınamışlardır. Ancak tek taraflı tutum

ABD'den gelmiştir. Adada düzenin yıkıldığını kabul ederken Yunan Hükümeti'ni kınamaktan ve Sampson Hükümeti'ni tanımadığını belirtmekten kaçınmıştır. Buna karşın, SSCB ve Üçüncü Dünya ülkeleri Yunan Hükümeti'ni açıkça suçlamışlardır. Dünya kamuoyunda Yunanistan ve Sampson Hükümeti'ne aleyhine yapılan suçlamalar neticesinde Türkiye istediği sonucu almıştır (Hakkı, 2006: 24-27).

ABD tarafından 17 Temmuz'da Bülent Ecevit'e gönderilen mesajda ise Türkiye ve Yunanistan arasında savaşın çıkmaması için görüşme yapmayı önermiştir. Ecevit, antlaşmayı bozan tarafın Yunanistan olduğunu ve bu durumda görüşme yapmayacağını, barışçıl yolların hepsini deneyip sonuç alamadığında antlaşmadan doğan hak ve yükümlülükleri yerine getireceğini bildirmiştir. 20 Temmuz 1974'de Ecevit, Kıbrıs'a asker çıkarması yapıldığını dünya kamuoyuna açıklamıştır. Müdahalenin adaya savaş nitelikli değil, adada bir arada yaşayan Türk ve Rum halkı için barış amaçlı yapıldığını belirtmiştir (Armaoğlu, 1963: 98).

20-22 Temmuz'da yapılan asker çıkartması sırasında verilen en büyük kayıp, deniz ve hava kuvvetleri arasında yaşanan iletişim kopukluğu yüzünden Kocatepe savaş gemisinin Yunan gemisi zannedilerek batırılması ile olmuştur. Harekâtın ilk aşaması askerî açıdan çok başarılı olup hava ve denizden yapılan asker çıkartmasında çok kayıp verilmemiştir. Bu sayede Rum saldırıları püskürtülmüş ve adanın yüzde 7'si ele geçirilmiştir (Duran, 2008: 120). Bu arada Türk nüfusunun yüzde 65'i hala Rum denetimindeki bölgelerde EOKA tehdidi altında kalmıştır.

Türkiye, BM Güvenlik Konseyi'nin aracı olmasıyla 22 Temmuz 1974'de ateşkes çağrısını kabul etmiş ve Cenevre Konferansı'na katılma kararı almıştır. Bu arada Rum saldırıları artarak devam etmiştir. 25-30 Temmuz 1974'de Türkiye, Yunanistan ve İngiltere'nin katılımıyla Birinci Cenevre Konferansı toplanmıştır (Kızılyürek, 1998: 280). Bu konferansa ABD, SSCB ve BM gönderdikleri gözlemciler ile gelişmeleri yakından takip etmişlerdir. Türkiye, Rauf Denktaş'ın cumhurbaşkanlığı yardımcılığına getirilerek federasyon tezine uygun bağlayıcı hükümlerle karar alınmasını talep ederken Yunanistan ise müdahalede bulunan Türk birliklerinin adadan derhal çıkarılıp adada yeni düzen sağlanması konusunda görüşlerini bildirmiştir. 30 Temmuz 1974'de kabul edilen protokole dair Türkiye hemen hemen her isteğini kabul ettirmiş, Türkiye'nin adaya müdahalesi de haklı görülmüştür. 1960 anayasasının yürürlüğe girmesinin güvence altına alınmasıyla Kıbrıs'ın yeni konumunun da temelleri atılmıştır (Tansu, 2001: 277).

Yapılan görüşmeler sonucunda 8 Ağustos 1974’de müzakerelerin devamı için anlaşma sağlanmıştır. Cenevre Protokolü çerçevesinde Kıbrıs Cumhuriyeti’nde fiilen Türk ve Rum toplumlu iki özerk yapının mevcut olduğu belirtilmiş ve Kıbrıs Türk yönetiminin bağımsızlığını garantör üç devlet uluslararası bir belge ile tescil etmişlerdir. Birinci Cenevre Konferansı ve hemen akabinde imzalanan Cenevre Protokolü, Türk diplomasisi açısından büyük bir başarıdır. Türkiye, adaya gerçekleştirdiği müdahalenin hukuksal ve meşruluğunu dünya kamuoyuna doğrulamış ardından adadan askerlerin geri çekilmesi konusunda şartlarını onaylatmıştır. Ayrıca Kıbrıs’ın anayasal statüsünün geleceği konusunda adada var olan iki toplumu ve özerk Kıbrıs Türk toplumunu kabul ettirmiştir (Müftüoğlu, 2001: 245).

Bu sırada Yunanlılar ve Rumlar, ateşkes çağrısını göz ardı ederek sözlerinde durmamışlar ve zaman kazanarak Türk tarafını oyuna getirmek istemişlerdir. Bu konuda TSK dikkatli davranmış ve bu oyunlara karşı hazırlıklı olmuştur. 14 Ağustos 1974 gecesi görüşmeler kesilmiş ve sabah saatlerinde adaya ikinci müdahale gerçekleşmiştir. 09.08.1974’de Ecevit, Harekâtı değerlendiren şu açıklamayı yapmıştır: “Türkiye, adaya müdahaleyi Kıbrıslı Rumlara karşı yapmamıştır. Türkiye, garantör devlet olarak hükümler gereğince haklarını kullanarak barış amaçlı bir müdahale yapmıştır (Tansu, 2001: 8). Türkiye ve Yunanistan arasındaki dostluğun Kıbrıs sorunu yüzünden bozulduğu unutulmamalıdır. Kıbrıs için bulunacak adil çözümler, iki ülke arasındaki gerginliğin bitmesini sağlayacaktır”.

Özellikle Birinci Kıbrıs Barış Harekâtı, TDP açısından önemli bir dönüm noktası olarak kabul edilmektedir. Çünkü bu harekât Türkiye’nin ulusal güvenlik algılarının nasıl bir değişime uğradığını gösteren doğrudan bir örnek olaydır. Türkiye, bu harekâta gelene kadar dış politikada realist anlayış içinde savunmacı ve daha çok bir denge politikası çerçevesinde hareket ederken bu harekât ile birlikte neorealist teori içinde yer alan saldırgan realist özellikleri taşıyan bir boyuta taşındığı görülmüştür. TSK’nın gerçekleştirmiş olduğu bu harekât aslında çalışmanın tezi olan dış politikada güvenlik politikalarının Soğuk Savaş döneminden nasıl bir değişim gösterdiği konusunun da bir örneğidir. Bu minvalde TDP’de bağımsız güvenlik politikalarının uygulamaya geçirildiği dönemlerin azda olsa daha önceleri başladığını söylemek mümkündür.

3.2.3. İkinci Barış Harekâtı ve KKTC’nin Kuruluşu

Türkiye, adaya ikinci müdahalesini 14 Ağustos sabahında başlatmıştır. 14-16 Ağustos tarihleri arasında TSK, Attila hattı dedikleri hedefe ulaşmıştır. Magosa-Lefke hattı çizilerek Türkiye, yeni sınırlarında ateşkes ilan edip harekâtı burada durdurmuştur. Askerî açıdan daha

bilinçli yürütülen Kıbrıs İkinci Barış Harekâtında amaçlanan hedefe ulaşılmıştır. Türkiye, İkinci Cenevre görüşmelerini takiben adada artan Rum saldırıları ve Türk nüfusunun zor durumda kalması üzerine ikinci harekâtın yapılması gerektiğinin kaçınılmaz olduğuna dikkat çekmiştir. Türkiye, BM Güvenlik Konseyi'nin 16 Ağustos 1974 kararı ile ateşkesi kabul etmiştir (Müftüoğlu, 2001: 265). Yapılan ikinci harekât sonrası Türkiye, adanın yüzde 38'ine ancak hâkim olabilmıştır. Bu doğrultuda harekâtın hayati önem taşıdığı vurgulanmıştır.

Batı Avrupa devletleri, Kıbrıs'ta statükonun Rumların şiddet olayları ile yıkılmasına ve Türklerin saf dışı bırakılmak amacıyla Rumlardan ayrı asgari yaşam koşullarında yaşaması gerektiğine tepki vermemiştir. Yaşanan olaylar ile ilgili AET (Avrupa Ekonomik Topluluğu) tarafından Kıbrıs'ın iç sorunu olarak görüldüğünden bu duruma müdahale etmenin yanlış olduğu beyan edilmiştir. Ancak bütün bu durumlara sessiz kalan devletler, Türkiye'nin Enosis tehlikesi amacıyla adaya müdahalesinin Kıbrıs'ı bölen, işgal altına alan bir dış müdahale niteliğinde görmüşlerdir. 1974'e kadar AET Kıbrıs sorunu ile yakından ilgilenmemiş ancak adaya yapılan müdahale sonrasında AET, askerî harekâtı kınayan ortak bir bildiri yayımlamıştır (Demir, 2005: 45). Daha sonra Avrupa Birliği (AB) adını alan topluluk tarafından bu durum, Kıbrıs'taki sorunun sadece Yunanistan'ı değil Avrupa ve tüm dünyayı etkisi altına aldığı ifade edilmiştir.

İki bölgeyi federasyon tezi hukuken olmasa da fiilen ikinci harekât ile sağlanmıştır. Dünya kamuoyu, Birinci Barış Harekâtı'nı meşru görürken ikinci harekâtını kabul etmemiştir. Harekâtın kabul edilmemesinin önemli sebeplerinden biri de Türkiye'nin ikinci müdahaleyi dünya kamuoyuna tam anlamıyla anlatamamış olmasıdır. Bu süreçte Türkiye görüşmeleri sabote edip adadaki konumunu güçlendirmeye çalışan bir ülke olarak değerlendirilmiştir. Diğer taraftan Yunanistan, Kıbrıs sorununun çözümünü Ege sorununun çözümüne bağlamıştır. Rauf Denktaş, Kıbrıs Barış Harekâtı'ndan sonra adada ortaya çıkan yeni durumun hukuki şartlara bağlanması ve düzeni sağlamak amacıyla 13 Şubat 1975'de Kıbrıs Türk Federe Devleti'ni ilan etmiştir. Kıbrıslı Rumlar ilan edilen bu devletin, Kıbrıs bağımsızlığına ve 1960 antlaşmalarına aykırı olduğunu ileri sürmüştür. 1975'de BM destekli bir nüfus mübadelesi yapılmıştır (Bozkurt, 2009: 56). Yapılan antlaşma çerçevesinde adanın güneyindeki Türklerin kuzeye, kuzeyinde yaşayan Rumların da güneye geçmesi kararlaştırılmıştır. Bu sayede adanın güney kesiminde esir tutulan Türklerin özgür kuzeye geçmesi sağlanmış olup iki toplumlu federal bir Cumhuriyet'in temelleri atılmıştır.

Rumlar, 1982'de sorunu uluslararası gündeme taşıma girişiminde bulunmuşlardır. Rumların adanın tamamında egemenlik hakkı bulunduğunu ve işgalci güç olarak adlandırılan

Türk birliklerinin adadan çekilmesi ile Kıbrıs Türk Federe Devleti'nin (KTFD) sona erdirilmesi gerekçesini taşıyan karar 13 Mayıs 1983'de BM tarafından alınmıştır. KTFD ve Türkiye, bu kararı derhal reddetmiş ve ada federe meclisi 17 Haziran 1983'de Kıbrıs Türklerinin self-determinasyon hakkına sahip olduğunu ilan etmiştir. Sonuç olarak 15 Kasım 1983'de Kuzey Kıbrıs Türk Cumhuriyeti (KKTC) kurulmuştur (Duran, 2008: 68).

Türkiye'nin Kıbrıs'a gerçekleştirmiş olduğu bu başarılı harekâtlar hem dış politikada önemli değişimler oluşturmuş hem de uluslararası sistem içerisinde yeni bir pozisyon almasının önünü açmıştır. Dış politika-güvenlik ilişkisini açıklamak için de yapılan harekâtların ne denli bir etkiye sahip olduğunu da vurgulamak gerekir. Türkiye'nin güvenlik algılarının değişiminde kuşkusuz dışarda gelişen olaylarında etkisi büyüktür. Özellikle TDP'ye uluslararası politikada yaşanan gelişmeler ve buna bağlı olarak da diğer ülkelerin başlatmış olduğu işgalci girişimlerin yansımaları olmaktadır. Soğuk Savaş'ın sonlarına doğru SSCB'nin Afganistan'a yönelik işgal harekâtı yeni güvenlik sorunlarını ortaya çıkarmış ve bu durumda devletlerin güvenlik anlayışlarının yeniden gözden geçirmesine neden olmuştur.

3.2.4. SSCB'nin Afganistan İşgali ve Güvenlik Sorunları

Soğuk Savaş döneminde ABD ve SSCB, Afganistan üzerinde etki oluşturma hedefi taşıırken dengeli ilişkiler kurarak statükocu dış politikanın korunmasını amaçlayan eski strateji Afganistan'ın temel yönetimini oluşturmuştur. 1960 ve 1970'li yıllarda ABD ve SSCB'den dış yardım alan Afganistan, denge politikasını 1970'lerin sonuna kadar başarılı bir şekilde sürdürmüştür. Afganistan bu ülkelerden sağlamış olduğu gıda, eğitim ve karayolu yapımında aldığı destek ile geliştiğini düşünmüş ve krallık yönetiminin kaldırılması kararını almıştır (Kara, 2004: 101).

1973'de Cumhuriyet yönetiminin ismi duyulmaya başlanmış ve kral yetkileri tamamen cumhurbaşkanına geçmiştir. Devlet güvencesinin olmaması ve bu dönem içerisinde devam eden sağ-sol kavgalarının şiddetlenmesi sonucu halk, Afganistan Demokratik Halk Partisi (ADHP) çatısı altında ittifak oluşturmuştur. Afganistan, ADHP'nin yönetime gelmesiyle tarafsızlık politikasını sürdürmeyi bırakmış ve SSCB'ye yakınlaşmıştır. Toprak reformu ve laik hükümet kavramının desteklenmesi, halk tarafından olumsuz karşılanmış ve Afgan gelenekleri ve İslam dini ile bağdaşmadığını ileri sürerek hükümet karşıtı söylemlerin artmasına yol açmıştır (Ülger, 1999: 97). Yönetimde görüş ayrılıklarının başlaması ve şiddetin artması sonucu Rus askerleri "Afgan Hükümeti'nin daveti üzerine" geldiğini belirten resmî açıklama ile Afganistan'a girmeye başlamıştır. Afgan Hükümeti ise, dönemin Cumhurbaşkanı

Hafızullah Amin'in katledilmesi sonucu böyle bir davetin olmadığını göstermiştir (Kara, 2004: 103).

Rus askerlerinin girmeye başlaması sonucu hükümet karşıtı söylemler artırmış ancak SSCB, bu işgali Brejnev Doktrini ile açıklamıştır. Bu doktrine göre Sovyet askerleri, dost ve kardeş olan sosyalist ülkede ortaya çıkan isyanların bastırılmasının hükümet kanadına faydalı olacaktır. Uluslararası ortamda ise SSCB'nin Afganistan'ı işgali, sıcak denizlere inme politikası ve körfez petrolüne hâkim olma düşüncesi ile gerçekleştirdiği ve sonucunda İran'ı da hakimiyet altına alma amacı taşıdığı görüşü hâkim olmuştur (Ülger, 1999: 32). 1979'da Afganistan'a giren SSCB'nin, İran'ın Şah rejiminin yıkılması ile bu dönemde ortaya çıkan iç bölünmelerinden faydalanıp Basra Körfezi, Ortadoğu petrolleri ve Hint Okyanusu'na inme imkânı ihtimali ortaya çıkmıştır.

Afganistan halkı işgale karşı direniş göstermiş ancak eğitimsizlik ve modern silahlardan yoksun oluşu, Sovyetlerin ise üstün silah gücüne sahip olmaları halkı engellemiş ve Sovyetlerin ülkeyi denetim altına alması kolaylaşmıştır. Bunun üzerine birçok Afgan mülteci Pakistan'a göç etmiş ve burada bulunan mülteci kamplarına yerleşmesi sağlanmıştır (Armaoğlu, 1995: 762). BM, Dünya Sağlık Örgütü (WHO), Kızılay ve Milletlerarası Çalışma Teşkilatı ile bazı İslam ülkeleri çeşitli yardımlarda bulunmuştur. Afgan halkı "Mücahidin Grupları" adı altında toplanmış ve Sovyetlere karşı savaşmışsa da başarılı olamamış ancak maddi ve manevi zarar vermiştir (Börklü, 1999: 89).

ABD, Sovyetlerin Afganistan'ı işgaline tepki göstermiş ve diğer NATO üyesi devletler de bu kararı desteklemiştir. ABD, Afgan halkına her türlü yardımın yapılacağını ve kendini yönetme hakkının verileceğini belirten resmi bir açıklama yapmış ancak sorunun kesin olarak çözümü BM'ye bırakılmıştır (Taflioğlu, 1999: 34).

3.3. Soğuk Savaş Sonrası Anlaşmazlıklar: Birinci Körfez Savaşı (1991)-Yugoslavya İç Savaşı (1992)

Soğuk Savaş'ın hemen sonrasında Irak Devlet Başkanı Saddam Hüseyin'in Kuveyt'e saldırarak işgal girişiminde bulunmasıyla ortaya çıkan ve Birinci Körfez Savaşı olarak da adlandırılan savaşta Türkiye'nin sınırlarında yeni bir sıcak çatışmaların yaşanmasına neden olmuştur. ABD ve İngiltere öncülüğündeki koalisyon güçlerinin gerçekleştirmiş olduğu harekâtlarla Irak güçleri Kuveyt'ten çıkarılmıştır. Ancak bu yaşanan gelişmeler neticesinde başta sınırı olan Türkiye olmak üzere diğer bölge devletlerinin güvenlik yaklaşımlarının değiştirmesine neden olmuştur.

Bu savaşın hemen sonrasında Yugoslavya, 1992’de dağılma sürecine girmiş ve takiben ortaya çıkan Bosna Savaşı, Balkanlar’ı uzun süre boyunca egemenliği altında tutan Osmanlı İmparatorluğu’nun mirasçısı olması, diğer yandan coğrafi yakınlık ve Müslüman Boşnaklarla paylaşılan ortak inanç gibi çeşitli sebeplerle 1990-1995 dönemi Türkiye’nin gündemini oluşturmuştur (Çömlekçi, 2020: 275).

Realist çerçevede değerlendirilen TDP’nin güvenlik eksenli çalışmaları ve özellikle Soğuk Savaş sonrası dönemi kapsayan savaşlara karşı Türkiye’nin nasıl bir tutum izlediği konusunda oluşturulan bu çalışmada, Yugoslavya’nın parçalanması ve Bosna Savaşı’nın patlak vermesi, BM’nin tutumu ile Türk kamuoyunun etkisi tartışılmıştır. TDP’de güvenlik boyutunun nasıl değiştiiğinin ortaya koyulması açısından bu iki örnek olayın analizinin yapılması önem arz etmektedir.

3.3.1. Birinci Körfez Savaşı-Irak Savaşı (1991) ve TDP’nin Dönüşümü

SSCB’nin yıkılmasından sonra Irak, büyük güçlerle kurduğu iyi ilişkilerine güvenmiş ve bölgesel güç olacağını düşünmüştür. Ancak enerji kaynakları üzerindeki ülkeler arası rekabet göz ardı edilmiş ve ABD, petrol yönetiminin tek bir ülkenin yönetimine bırakılmasını istememiştir. İran ile uzun süre devam eden savaş sonrasında ekonomisini toparlayamayan Irak, Kuveyt’in tarihsel olarak bir parçası olduğunu ve Irak petrolünü kaçak yollardan çıkardığı gerekçesiyle stratejik açıdan önemli bir bölge olarak kabul ettiği Kuveyt’in, 2 Ağustos’ta işgaline başlamış ve 8 Ağustos’ta ilhak ettiğini açıklamıştır (Harris, 2000: 55).

İşgal üzerine ABD, İngiltere, Fransa, Suudi Arabistan, Suriye ve Mısır’ın da dahil olduğu 28 ülke Irak’a karşı savaş açmıştır. Kuveyt işgali sonrasında yaşanan Birinci Körfez Savaşı, Ortadoğu bölgesinde ciddi kırılmalara sebep olurken BM Güvenlik Konseyi de Irak’a karşı siyasi, askeri, ekonomik yaptırımların uygulanmasına öncülük etmiştir (Efegil, 2002: 177). Türkiye bu konuda Batı ile uyumlu hareket ederek uygulanacak kararlarda varlığını aktif olarak sürdüreceğini açıklamıştır (Yılmaz, 2009: 300).

Türkiye, işgal sonrası Kuveyt’in derhal boşaltması için Irak’a uyarıda bulunmuş ve İran-Irak Savaşı’nda tarafsızlığını korumuşsa da bu savaşta Bağdat yönetiminin karşısında yer almıştır. Körfez Krizi sırasında Cumhurbaşkanı Özal, aktif dış politika uygulanması gerektiğini düşünmüş ve dış politika uygulamasında TBMM, Dışışleri Bakanlığı ve TSK’yı atlayarak hareket etmiştir (Silleli, 2005: 176). Aktif dış politika uygulama kararının yanında Musul-Kerkük ile ilgili bazı planlarının olduğu açıklayan Özal, dönemin Genel Kurmay Başkanı Necip Torumtay ile yaptığı görüşme sonrasında askerin sınır ötesi operasyon için hali

hazırda beklemesini istemiştir. Ayrıca Musul-Kerkük'ün Misak-ı Milli sınırları içinde olduğunu vurgulayan Özal, Saddam Hüseyin'in yönetiminin devrileceğini ve bölge haritasının yeniden çizilerek Türkiye'nin de kazançlı çıkacağını belirtmiştir (Oran, 2008: 256).

Türkiye, Özal liderliğinde bu bölgeye karşı uygulanan aktif dış politika hükümet kanadı tarafından kabul görmemiştir. ABD ise Irak'ın net bir şekilde Kuveyt'ten çıkarılmasını istemiş ve BM Güvenlik Konseyi tarafından alınan kararla 15 Ocak 1991'e kadar süre tanırken karara uyulmadığı takdirde kuvvet uygulayacağını belirtmiştir (Sönmezoğlu, 2006: 542). Alınan karara rağmen Körfez Krizi Körfez Savaşı'na dönüşmüş ve 17 Ocak 1991'de Körfez Savaşı başlamıştır. ABD düzenlediği ilk hava saldırısı sonrasında operasyona "Çöl Fırtınası" ismini vermiş ve Türkiye'nin hava saldırısına katılmadığını vurgulamıştır (Cevizoğlu, 1991: 1).

Irak ordusu, 24 Şubat 1991'de uygulanan kara harekâtı sonrası başarısız olmuş ve Kuveyt'ten çekilmeye başlamıştır. ABD başkanı Bush, 28 Şubat 1991'de Kuveyt'in Irak İşgalinden kurtarıldığını açıklamış ve BM Güvenlik Konseyi tarafından alınan kararla ateşkesi kabul etmiştir (Bodur, 2013: 870). Türkiye, Körfez Savaşı sırasında ve sonrasında uyguladığı dış politika ile güvenlik, ekonomik ve siyasi açıdan sıkıntılar yaşamıştır. Irak'a karşı uygulanan ambargo çerçevesinde Irak ile ticari faaliyetlerini tamamen durdurmuş ve dış ekonomik ilişkilerde önemli bir ticaret kapısının kapanmasına yol açmıştır. Petrol boru hatlarının kapatılması ile gelir kaynağını kaybetmiş ve petrol kaynağından yoksun kalmıştır. Siyasi açıdan ise ortaya çıkan Kuzey Irak sorunu, bu bölgede PKK'nın artan terör faaliyetleri neticesinde Türkiye'nin güvenliğini olumsuz yönde etkilenmiştir (Arıdemir ve Acar, 2018: 90-91). 1990'lı yıllarını terörle mücadeleye ayırmak zorunda kalan Türkiye, savaş sonrasında uyguladığı dış politika ile bölge ülkeleriyle anlaşmazlığa düşmüş olsa da Kuzey Irak konusunda ortak hareket etme kararı almıştır. Soğuk Savaş'ın hemen sonrasında TDP'de yaşanan inişli-çıkışlı bu politikaların özellikle ulusal güvenlik politikaların uygulanmasında bir engel teşkil ettiğini söylemek mümkündür.

3.3.2. Yugoslavya'nın Parçalanması ve Bosna-Hersek Savaşı

Balkanlar, stratejik konumu itibarıyla yirminci yüzyılın kilit bölgelerinden biri olmuş ve birçok büyük savaşa tanıklık etmiştir. İkinci Dünya Savaşı'nda Yugoslavya ağır bir yenilgi almış ve savaş süresince Alman faşizmine karşı savaş açan Yugoslavya Komünist Partisi iktidara gelmiştir (Öksüz ve Okur, 2013: 607).

İkinci Dünya Savaşı sonrasında Yugoslavya’da kurulan anayasal meclis toplanarak monarşi kaldırılmış ve altı cumhuriyet ile Sırbistan içerisinde tanımlanan iki özerk bölgenin tanımlandığı Yugoslav Federal Halk Cumhuriyeti kurulmuştur (Koka, 2013: 28). Kurulan bu Cumhuriyet sosyalizmi desteklemesine rağmen diğer Doğu bloğu ülkelerinden farklı olarak Alman işgaline sert tutumla yanıt vermiş ve savaş sonrasında Bağlantısızlar hareketinin öncülüğünü yapmıştır (Oran, 2012:482). 1963’de kabul edilen yeni anayasa ile Yugoslav Sosyalist Federatif Cumhuriyeti ismini almış ve lideri Josip Broz Tito olmuştur.

Yugoslavya, konumu itibarıyla Batı Avrupa ve Doğu Avrupa gibi farklı kültürleri bir arada barındıran çok milletli ve çok kültürlü bir yapıya sahip iken ilerleyen zamanlarda İslam medeniyetine de ev sahipliği yapmıştır. Çok tarihli bir yapıya sahip olan Balkanlar, Doğu Avrupa’da kurulan komünist rejimlerin yıkılmasından dolayı bu durumdan olumsuz etkilenmiş ve Yugoslavya’nın da dahil olduğu komünist rejimler birbiri ardına yıkılmıştır (Alkan, 2013: 37-38). İktisadi hayat, üretimin düşmesi ile kişi başına düşen milli gelirin azalması sonucu kötüye gitmiş, ayrıca sosyal hayat bu durumdan olumsuz etkilenmiştir. Dağılma sürecinde etkili olan sebeplerden diğeri de etnik ve milli bağımsızlık talebi ile AB ve ABD’nin savaş boyunca Yugoslavya’ya daha az ihtiyaç duyması sonucu çelişkili politikalar uygulamış olmasıdır (Yıldırımıldal, 2018: 424).

Tito’nun beklenmeyen ölümü üzerine ülkede birleştirici gücün yok olması ve 1980’de tüm dünyayı etkisi altına alan ekonomik krizin patlak vermesi sonucu devletler arası ekonomik farklılıkların ortaya çıkması ile dağılma süreci hızlanmıştır. Kosova yönetimi tarafından uygulanan ekonomik politikalarından rahatsız olduğunu savunmuş ve 1981 Nisan’ında ortaya çıkan ayaklanma Belgrad tarafından bastırılmıştır (Sander, 2013: 577). Sırp milliyetçileri, Sırpların Yugoslav Cumhuriyeti’nde baskı gördüğünü ve Sırpların, Yugoslavya’nın asıl sahibi olduğunu öne sürerek yönetimde etkili biçimde söz sahibi olması gerektiğini belirten bir manifesto yayınlaması ile olaylar giderek büyümüştür. Manifestoda belirtilen hedefleri yerine getireceğini belirten Slobadan Miloseviç ise Karadağ ve Kosova’da, özerk hükümetlerin kendi yasalarını çıkarma yetkilerini elinden alan anayasa değişikliği yapmış ve yerel hükümetlerin düşmesine sebep olmuştur. 1988-1989 arasında Yugoslav siyasal sisteminin temellerini sarsacak girişimde bulunan Miloseviç, çıkardığı kışkırtmalar sayesinde halk arasında gerginliğin başlamasına sebep olmuştur (Türbedar, 2013: 125).

Balkanlarda bulunan altı cumhuriyet 1991’de toplanmış ve Federasyonun yıkılmasına ilişkin çözüm önerilerinin görüşüldüğü bu toplantıda Slovenya ile Hırvatistan, siyasi yapının onarılmama ve cumhuriyetler arası düzenin sağlanamaması halinde Federasyon ile

bağlantılarını koparacaklarını belirtmiştir. Görüşme sonrası herhangi bir anlaşma imzalanmaması sebebiyle 25 Haziran 1991’de bu iki ülke bağımsızlıklarını açıklamıştır. Bu açıklama sonrasında Yugoslav Ulusal Ordusu (JNA), Yugoslavya’nın parçalanmasını önlemek amacıyla saldırılara başlamış ancak yaşanan iç çatışma sebebiyle 1991’in sonuna doğru Hırvatistan topraklarının büyük çoğunluğu Sırp’ların eline geçmiş ve dağılma süreci başlamıştır. Sürecin başlaması ile Sırbistan ve Karadağ, 1992’de Yugoslav Federal Cumhuriyeti’ni kurmuştur (Sander, 2013: 579).

Yugoslavya, üç farklı etnisiteyi içerisinde barındıran, bu üç etnisitenin de kurucu ulus statüsüne sahip olduğu Bosna-Hersek bu dönemde en çok karışıklığa sahne olan bölge olarak dünya kamuoyunda yerini almıştır. Soğuk Savaş’ın sona ermesi ile Yugoslavya ve SSCB’nin dağılması ile birçok bölge egemenliğini kazanmıştır. Uluslararası ilişkilerde “Balkanlaşma” olarak adlandırılan ve birlik altında yaşamlarını sürdüren farklı kültürlerin çatışmalar çerçevesinde bağımsızlıklarını ilan etmeleri süreci başlamıştır. Avrupa bakış açısı ile bu bölge, ötekileştirme işlevini de görmüştür (Todorova, 2003: 75-76).

Bölgede bulunan Hırvat ve Sırp milliyetçileri, Müslüman Boşnak kimliğini ayrı bir milli unsur olarak görmeyip yapay bulmuş ve Bosna-Hersek’te yaşanan çatışmaların asli unsurlarından biri olduğunu ifade etmiştir. Hırvatlar ve Sırp’lar birbirleri ile çatışma yaşarken diğer yandan da Müslüman Boşnaklarla çatışmaya başlamıştır (Samary, 1995: 43). Toplum içerisinde yayılan farklı milliyetçi fikirler ve yönetime gelen liderlerin konumlarını sağlamlaştırmak için etnik düşmanlığı öne sürmesi savaşa giden süreci hızlandırmıştır (Bora, 1999: 59). Yugoslavya’nın sözünü ettiğimiz içsel problemlerine, Batı Avrupa devletlerinin çıkarları ve SSCB’nin dağılmasından sonra Batı’nın Yugoslavya ile SSCB’ye karşı uyguladığı denge politikası sonucu stratejik rolün azalması gibi dışsal etkenler de eklenmiştir (Kenar, 2005: 122).

Yugoslavya’nın yaşadığı iktisadi sorunlar neticesinde ekonomik durumları daha iyi konumda olan Slovenya ve Hırvatistan, siyasi ve ekonomik bağımsızlık ilan etme mücadelesine girmiştir. Bu iki ülke Batı’ya entegre olma çabası içine girmiş ve AT’ye katılma amacıyla özelleştirme politikası uygulamaya başlamıştır. İktisadi durumları görece iyi olmayan Makedonya, Bosna-Hersek ve Kosova ise Yugoslavya’nın dağılma sürecinden rahatsız olduğunu ve bu birliğin korunması gerektiğini vurgulamıştır (Holland, 1992: 136). Bu süreçte tarihsel anlaşmazlıklar ortaya çıkarken yoksulluk ve savaşa yol açma tehlikesi ile karşı karşıya gelen Yugoslavya, dağılmasının ilk aşamasında AT tarafından tam destek görememiş

ancak 1991’de Hırvatistan ve Slovenya’nın bağımsızlıklarını ilan etmesiyle “Yugoslavya’nın toprak bütünlüğünün” desteklendiği açıklanmıştır.

Ayrıca Eylül 1991’de Makedonya, Kasım 1991’de Bosna-Hersek bağımsızlıklarını ilan etmiş ancak Yugoslavya Sırpların kontrolüne geçerek Sırbistan ve Karadağ’dan oluşan Federasyona dönüşmüştür (Uzgel, 2001: 491). AT ülkeleri 15 Ocak 1992’de Hırvatistan ve Slovenya’yı tanımış ancak Bosna-Hersek’te yaşanan etnik çıkar çatışmaları, etnisite farklılıkları ve etnik grupların ayrılıkları ülkeyi daha çetrefilli bir hale getirmiştir. Bosna Savaşı’nın ortaya çıkarmış olduğu insani felaketler daha çok belirginleşmiş ve burada yaşayan nüfusun büyük kısmı göçe zorlanmasının ardından kültürel yıkım oluşmuştur (Ülger, 2016: 77).

Bosna-Hersek’in başkenti Saraybosna’da çatışmaların artması sonucu BM, Hırvatistan’a askeri güç yardımı yaparken Bosna-Hersek konusunda barış gücü için gerekli şartların oluşmadığı yönünde sebepler öne sürerek 1992’de askeri gücü Saraybosna’ya kaydırmıştır. Avrupa ülkeleri bu süreçte ABD ile olan rekabeti politik güç artırma yoluyla plan yapmaya başlamış ancak Bosna Savaşı’nın durdurulması adına herhangi bir eylem gerçekleştirilmemiştir. Sonuç olarak Batılı devletlerin çelişkili tutumları kapsamında savaş engellenemez bir hal almıştır. Yugoslavya’ya uygulanan ambargo ve yaptırımlar neticesinde Sırp ve Hırvatlar, illegal yöntem ile silah edinme yoluna giderken Boşnak Müslümanlar askeri yaptırımlar neticesinde savunmasız bırakılmıştır (Seyaz, 2012: 31).

Diğer yandan BM’nin bölgeye göndermiş olduğu barış gücü başarılı olamamış ve Sırp yayılcılığına engel olamayarak işgallerin meşrulaşmasını sağlamıştır. Saraybosna’da bulunan BM Barış Gücü, insani yardım ve çatışmaları engellemek yerine “yavaş ve tedbirli ilerleme” politikası uygulamıştır. AT tarafından geliştirilen Vance-Owen Planı (1993) ise Bosna Hersek’in etnik temelli eyaletlere bölünmesi ve ademi merkezîyetçi bir yönetim uygulanması yönünde geliştirilen bir plan olmuştur. Ancak bu plan Sırp ve Hırvatların işgallerini ve etnik grup ayrımcılığı üzerinde yaşattığı baskıyı engelleyememiş diğer yandan etnik milliyetçi anlayışı benimseyen savaş temelli bir görüntü sergilemiştir (Çömlekçi, 2020: 281). Dönemin Bosna-Hersek Cumhurbaşkanı Aliya İzzetbegović ise barış karşıtı görünmemek amacıyla Batı ile bağlantısını koparmamış ancak bu plan sonucunda Sırp, Doğu Bosna’da yeni bir etnik işgaline kalkışmıştır.

AT, Bosna’da yaşanan etnik savaş sonlandırmada yetersiz kalmış ve ABD liderliğinde diplomatik girişim ile Aralık 1995’de Hırvat, Sırp ve Boşnak devletlerin

katılımıyla Dayton Barış Antlaşması imzalanmış ardından iç savaş sona ermiştir. Bu barış antlaşması esasen Avrupa kaynaklı ancak ABD desteği içeren bir antlaşma olmuş ve ABD imkanları uygulandığında başarı sağlanabilmiştir. Bosna-Hersek üzerinde Avrupa devletlerin imajı zedelenirken ABD'nin prestiji artmıştır. Bu antlaşma ile Bosna-Hersek devleti Boşnak-Hırvat Federasyonu ve Bosna-Hersek Sırp Cumhuriyeti (Republica Sırska) olmak üzere iki etnisitenin federe yapılar halinde birleşmesinden oluşmuştur. Eski Yugoslavya'ya yönelik silah ambargosu uygulaması kararı kaldırılmış ve Bosna-Hersek ismiyle tek devlet olarak kalmasına karar verilmiştir (İzzetbegović, 2005: 55).

3.3.3. Türkiye'nin Yugoslavya Bunalımı Sırasında Dış Politikası

Soğuk Savaş'ın sona ermesi ile birlikte Türkiye, Balkanlara karşı daha çok ilgi duymaya başlamış ve aktif dış politika izlemeye karar vermiştir. Yugoslavya'nın dağılması sürecinde yaşanan Bosna ve Kosova Savaşı'nın, Türkiye'nin Balkanlara komşu olması sebebiyle bu bölgeye sıçrama ihtimali doğmuştur. 1990'lı yılların başında Balkanlarda Müslüman ve Türklerin koruyucusu olma görevini kabul ettirme isteği, Türkiye'nin dış politika hedeflerinin en başında gelmiştir (Evert, 1993: 31).

Türkiye ve Yunanistan arasında geçen rekabet, bölgedeki ekonomik ve politik etki alanlarını genişletme açısından tekrar ortaya çıkmıştır. ABD ile ortak tutum sergileyen Türkiye'nin, bölgede istikrarı sağlama ve Balkanlar'da aktif rol üstlenerek bu sürece dahil olması kolaylaşmıştır (Sayari, 2000: 176). Balkanlarda düzen ve istikrarın bozulması neticesinde ortaya çıkan Bosna Savaşı ve Kosova Krizi TDP'nin güvenlik politikalarının en önemli gündemi arasına girmiştir. Türkiye, Yugoslavya'nın dağılma sürecine ve AB'nin engelleyici politika uygulamaması kararına karşı çıkmıştır. Özal, 1991'de Yugoslav Devlet Başkanı ile yaptığı görüşme sonucunda toprak bütünlüğünü desteklediğini açıklamıştır (Uslu, 2006: 336).

Sırp tarafından Müslüman Boşnaklara uygulanan etnik temizlik politikasının belirgin hal alması ve görüntülerin basın tarafından günlük olarak paylaşılması Türk kamuoyunda ciddi bir yankı bulmuştur. Türkiye, bu süreçte Sırlara karşı askeri güç kullanımının gerekliliğini ortaya koymuş ve müdahalenin haklı olacağını açıkça dile getirmiştir (Oran, 2001: 492). Ancak Türkiye'nin Bosna'ya tek başına müdahale etmemesinin sebebi ise başka bölgelerde asker bulundurma zorunluluğu ve askeri müdahaleyi gerçekleştirdiğinde diğer devletlerden tepki alabileceği endişesi ile teknik yetersizlikler olmuştur (Hale, 1993: 241).

Özal, 1989-1993 döneminde Osmanlı mirasını İslam merkezli olarak vurgulayan bir tutum benimsemiş ve Balkanlarla paylaşılan ortak değerler neticesinde aktif dış politika izlemeye karar vermiştir. Türkiye, iç ve dış baskılar çerçevesinde Osmanlı topraklarında yaşayan Müslümanlarla ittifak kurma çabası içine girmiş ve Ağustos 1992’de ortak askeri müdahale planı hazırlayarak NATO’ya sunmuştur. Bosna-Hersek üzerinde uygulanan ambargonun kaldırılması ve uçuşa kapalı hava sahası oluşturulması için teklifte bulunmuştur. Müslüman Boşnakların varlığının korunması, Türkiye’nin Balkanlarda bölgesel güç olma isteği, Batı ile yapılan ticaretin olumsuz etkilenmesi diğer yandan etnik ayrılığa karşı sergilediği tutum neticesinde aktif dış politika yürütme kararı almış ve Dayton Barış Antlaşması sürecinde aktif rol üstlenmiştir (Yavuz, 1998: 24).

Özal’ın dönemi süresince Türkiye, Bosna-Hersek sorununu uluslararası platformda ön plana çıkaran ülkelerden biri halini alırken diğer yandan İslam Konferansı Örgütü’nü toplayarak birçok girişime öncülük etmiştir. Yapılan mitingler aracılığıyla halk, dış politika sürecine dâhil olmuş böylece geçmişten gelen ve benimsenen “halktan kopuk” anlayışı yıkılmıştır (Ataman, 2003: 58).

3.4. Dış Politikanın Dönüşümünde 11 Eylül Saldırılarının Rolü

Soğuk Savaş sonrası değişen dünya konjonktürü ile ABD’ye yapılan 11 Eylül terör saldırısı uluslararası ilişkilerde birçok değişime neden olmuştur. Saldırı sonrası iç ve dış politikası en çok etkilenen ülke Afganistan olmuş ve ABD tarafından saldırının sorumlusu olarak gösterilen El-Kaide örgütünün lideri Usame bin Ladin’in iadesi ya da sınır dışı edilmesi istenmiştir (Byers, 2007: 84). Washington yönetimi, Ladin’in ABD’ye iade edilmemesi sonucunda başlayan kriz neticesinde Afganistan’ı terörizmin savunucusu konumuna getirmiş ve müdahalede bulunma kararı almıştır.

3.4.1. ABD’nin Afganistan Müdahalesi ve Güvenlik Stratejileri

11 Eylül 2001’de dünya finans sektörünün önemli merkezlerinden Dünya Ticaret Örgütü (DTÖ) ve ABD Savunma Bakanlığı’nın merkezi Pentagon’a yapılan saldırı, küresel terörizmin ne denli büyük olduğunu açıkça göstermiştir. İkinci Dünya Savaşı’nda gerçekleşen Pearl Harbour saldırısı sonrasında terör tehdidi hissetmeyen ABD, saldırıya destek veren ve gerçekleştiren teröristlerin ayrı tutulmayacağını ifade etmesi ile izleyeceği politika açıkça göstermiştir (Akkurt, 2005: 97).

Terör saldırılarının sorumlusu olarak gösterilen Ladin’in ABD tarafından iadesinin istenmesi ve buna karşın Taliban yönetiminin Ladin’in suçlu bulunduğu dair kanıt

istemesinden dolayı savaş süreci başlamıştır. Saldırı sonrası ABD ve İngiltere, 7 Ekim 2001’de Afganistan’a karşı BM Güvenlik Konseyi’nin onayını almadan “Kalıcı Özgürlük Operasyonu” adı altında askeri operasyon başlatmış ve bu müdahaleyi BM Antlaşması’nın 51. maddesinde yer alan meşru müdafaa hakkı gereğince yaptığını vurgulamıştır (Halatçı, 2006: 81). Askeri müdahale neticesinde Taliban yönetimi devrilmiş ve ABD’nin Ortadoğu’daki varlığı somut bir şekilde ortaya koyulmuştur.

11 Eylül terör saldırılarından sonra ortaya çıkan post modern terör olgusu, sınırlı etki yerine tüm dünyayı etkileyen terör olarak ortaya çıkmıştır. Bu kavram ile eğitimli, ileri teknoloji imkânı ile saldırıyı gerçekleştiren terörist kavramına geçiş yapılmıştır. ABD uzun bir süre terörle mücadele etmesine karşın 11 Eylül olayları ile terörle karşı karşıya olduğunu ifade etmiş ve temelde uyguladığı politikalar yerine terörle mücadele çerçevesinde ulusal politikaları da içeren yeni bir anlayış benimsemiştir (Yiğittepe, 2017: 85). ABD, 2004’de yayınladığı Ulusal Güvenlik ve Strateji Belgesi ile en iyi savunma sistemine sahip olmanın en iyi savunma şekli olacağını vurgulamıştır (Fukuyama, 2006: 32). Bu belge ile “Global Terörizmi Yenebilmek ve Bizi ve Dostlarımızı Hedef Alan Saldırıları Önleyebilmek İçin Oluşturulacak İttifakı Güçlendirmek” adı altında terörü yok etme amaçlı benimsediği politikalar şunlardır:

- Ulusal ve uluslararası alanda sahip olunan güçleri sürekli biçimde doğrudan kullanarak, kitle imha silahlarını kullanarak uluslararası çapta eylem yapma kapasitesine sahip bazı hükümetlerin desteklenmesi ile oluşan terörist gruplarla mücadele etmek,
- ABD ve Amerikan vatandaşını, yurt içinde veya yurt dışında gelebilecek tehdidi engellemek ve özel-kurumsal kurumları savunma amacıyla gerçekleştirdiği mücadelesinde uluslararası desteği arkasına alarak meşru müdafaa hakkını saklı tutmak,
- Teröre destek veren ve imkân sağlayan devletler için gerekli yaptırımları uygulamak ve durdurmak amacıyla gerektiğinde fikir savaşları başlatmak olmuştur.

3.4.2. Müdahale Sonrası Afganistan sorunu ve ISAF

ABD’nin “Kalıcı Özgürlük” adı altında gerçekleştirdiği operasyon sonrası 2001’de yapılan anlaşma ve BM’nin yetki vermesi sonucu 2002’de İngiltere liderliğinde oluşturulan ISAF (International Security Assistance Force/Uluslararası Güvenlik Destek Gücü) Afganistan’da görev başlamıştır. Kabil ve çevre güvenliğini sağlamakla işe başlayan ISAF, bu

coğrafyada güven ve istikrarı sağlamak, Afganistan'ın destek almadan kendine yetebilecek konuma getirmek ve hükümetin ülke çapında etkin olması sağlanmak istemiştir (Akkurt, 2005: 309). Uluslararası barış ve güvenliğin kalıcı olarak sağlanması amacıyla Afgan Milli Ordusu'nun eğitimini üstlenmiş ve yasadışı silahlı grupların silahsızlandırılmalarını sağlamıştır.

11 Eylül olayları uluslararası alanda güvenlik dönüşümünün yaşandığı temel nokta olmuş ve insan hakları tarihinde de önemli değişiklikler olmuştur. Soğuk Savaş sırasında yapılan insan hakları sözleşmesi ve bu alanda yapılan uluslararası yapılanmalar yön değiştirmiştir. "Hukuk devleti" kavramı hiçe sayılarak toplumsal güvenlik modelinden bireysel güvenlik modeli adı altında kendi menfaat ve güvenliğini korumak isteyen ABD, terörle mücadele yolunda atılan her adımın mubah olduğunu göstermiştir (Saydam, 2010: 114).

ABD, 2002'den itibaren Afganistan'ın yeniden yapılanmasına destek olmak amacıyla 113 milyar dolar yatırımda bulunmuş ve destek olacağını ifade etmiştir. ABD ve Afganistan arasında ikili ilişkilerin güvenli aşamada ilerlemesi ve uzun vadede ortaklık içeren bir anlaşmaya varıldığı da bildirilmiştir. NATO ve uluslararası toplumun büyük bir kesimi ise Afganistan'ı destekleme taahhüdünde bulunmuş ve Ocak 2015'de NATO ve ortakları tarafından tavsiyede bulunma ve eğitim adına yeni bir misyon (Resolute Support) başlatılmıştır (Hamdam, 2016: 4). NATO, 2012'de gerçekleştirilen Chicago Zirvesi'nde ISAF'a 2017 sonuna kadar mali destekte bulunacağını belirtmiş ve günümüzde 2020'ye kadar sürdürülmüştür.

Afganistan'a müdahale edilmeden önce bu bölgede yaşanan iç çatışmalardan dolayı askeri varlıklar işlevsiz hale gelmiş ancak NATO, 2013'de BM'nin kararı ile ISAF'ın komutasını devralmıştır. 2014'de ülke güvenliğini sağlaması ile ISAF, yönetimi Afgan yetkilere devretmiş ve NATO desteği ile birlikte demokrasinin sağlam zemine oturtulması, altyapının yeniden oluşturulması, özgür basın geliştirilmesi ve uluslararası ortamda Afganistan'ın yeniden tanınması adına birçok gelişme güvenlik ortamının sağlanması ile oluşturulmuştur. ABD'nin Afganistan'dan çekilmesine karar verdikten sonra bu ülkenin yaşamış olduğu sıkıntılar ve geleceğinin belirsizliği devam etmiştir.

3.4.3. İkinci Körfez Savaşı-Irak Savaşı (2003) ve TDP'nin Dönüşümü

Global ölçekte güvenliğin dönüşümünde dönüm noktası olarak kabul edilen 11 Eylül olayları sonrası ABD, Afganistan'ın ardından Irak'a müdahale etmiştir. 19 Mart 2003'te ABD

Başkanı Bush, ulusa yaptığı konuşmada Irak'ı Özgürleştirme Operasyonu'nun (Operation Iraqi Freedom) başladığını ve yine 1 Mayıs 2003'te ulusa sesleniş konuşmasıyla operasyonun sona erdiğini belirtmiştir. Ancak Irak'ta bulunan ABD varlığı uzun süre devam etmiştir (Torreon, 2015: 8).

ABD, Irak müdahalesi sırasında elektronik savaş ve siber savaş imkânlarını kullanmıştır. Uluslararası alanda da destek alan ABD, Irak'ın kitle imha silahı bulundurduğunu ileri sürerek müdahaleyi demokrasi amaçlı gerçekleştirdiğini beyan etmiştir. Savaş sona erdikten sonra ABD, uzun yıllar boyunca işgale devam etmiş ve Irak'ta ortaya çıkan iç savaş neticesinde direniş ve terör örgütleri ortaya çıkmıştır (Yenal, 2020: 90). Direniş gruplarının ve terör örgütlerinin uyguladığı yoğunluklu çatışma ve terör faaliyetleri neticesinde ABD ordusu ciddi kayıplar vermiştir.

Türkiye'de dönemin Başbakanı Abdullah Gül ise Irak Krizinin savaşız çözümü için gerekli girişimi başlatmış ve aktif diplomasi neticesinde Irak'ın BM ile tam işbirliği yapması gerektiğini savunmuştur. ABD'nin BM kararının aksine Irak'ı vurması Türkiye'ye zaman kazandırıcı bir aktör olarak etki ederken 27 Ocak 2003'te toplanan MGK (Mili Güvenlik Kurulu) kararıyla Irak'ta Kürt devletinin kurulmaması, Musul ve Kerkük'ün statüsüne sahip çıkılması ve korunması gibi etkenler asli unsur olarak ortaya çıkmıştır (Şahin, Taştekin, 2006: 257).

Körfez krizinin başlamasıyla Türkiye, sorunun çözümü için arabulucu rolü üstlenmiş ve ABD ile Irak tarafından gerçekleştirilen üst düzey ziyaretler sonrasında krizin çözülmesinde Türkiye'nin kilit rol oynayacağı anlaşılmıştır. Türk-Amerikan ilişkilerinde yaşanan yakınlaşma süreciyle Körfez Krizi sonrası Türkiye'nin stratejik öneminin azaldığı yönündeki endişeler ortadan kalkmıştır. Türkiye Soğuk Savaş boyunca SSCB'ye karşı Ortadoğu bölgesinde aktif rol üstlenmiş ve güvenliğini tehdit eden faktörler kuzeyden değil güneyden gelmeye başlamıştır. Doğu-Batı ilişkilerinde yaşanan yumuşama ile BM Güvenlik Konseyi'nin üyeleri arasında sağlanan görüş birliği neticesinde Türkiye, kendi ulusal çıkarlarını korumak amacıyla ABD öncülüğündeki müttefikleri ile işbirliği yapma çabasına girmiştir (Kirişçi, 2004: 85). Türkiye'nin vermiş olduğu karar doğrultusunda Irak'a ekonomik ambargo uygulaması sonucunda Kerkük yumurtalık boru hattı kapatılmış, Kuveyt ve Irak'ın Türkiye'de bulunan mal varlığı dondurulmuş, ithalat ve ihracat durdurulmuştur.

Körfez krizinin başlamasıyla ABD'ye daha çok yaklaşan Türkiye sadece BM Güvenlik Konseyi'nin kararlarını uygulamış ve operasyona ekonomik ve siyasi açıdan destek

vermenin yanı sıra askeri konularda da olumlu tavır takınmıştır. NATO, Türkiye'nin hava savunmasına yardımcı olmak amacıyla Çevik Kuvvete bağlı hava unsurlarını Güneydoğu bölgesine göndermiş ve neticede NATO, ilke kez kriz anında kendisine bağlı askeri gücü görevlendirmiştir. Türk Hükümeti, meclisten aldığı onay ile İncirlik Hava Üssü'nü Irak'a yapılan operasyonlarda kullanması için ABD'ye açmış ve dolaylı yoldan savaşa katılmıştır. Dış İşleri Bakanlığı'nın yaptığı açıklamada ise Irak'tan Türkiye'ye herhangi bir saldırı gerçekleşmediği sürece Türkiye'nin Irak'a müdahalede bulunmayacağı belirtilmiştir.

Türkiye, ABD ile görüşmelerinde Irak'ın toprak bütünlüğünün korunması ve bölgede bağımsız bir Kürt devleti kurulmasının izin verilmemesi şeklinde siyasi güvence isterken savaş sonrası yaşanan gelişmeler neticesinde Türkiye sınırına binlerce Kürt mülteci akın etmiştir. ABD, İngiltere ve Fransa'nın baskısı sonucu Irak'ın kuzeyinde oluşturulacak güvenli bölge ile mültecilerin geri dönmesi ve güvenliğinin sağlanması hedeflenmiştir. Türkiye'nin isteği doğrultusunda oluşturulan askeri yapı yani “Çekiş Güç” Irak'ta yaşanan gelişmeler sonrasında Türkiye açısından tehdit olarak algılanmıştır (Kibaroglu, 2006: 98-99). Nedeni ise Kuzey Irak'ta bulunan hükümetin yok olması sonucu oluşan boşluğun Kürt devleti ile doldurulmak istenmesi ve PKK'nın bu bölgeyi üs olarak kullanmaya başlaması olmuştur.

Sonuç olarak Türkiye, ABD'ye kendi toprakları üzerinde bulunan bölgede konuşlanmasına izin vermiş ve kriz boyunca Batı ile olan ilişkileri değerlendirilmiştir. Türkiye, Batı ile yakın işbirliği içine girmiş ancak bölgesel dengeleri ve bu bölge ile olan kültürel bağlarını göz önünde bulundurmıştır.

3.5. Arap Baharı ve TDP'nin Değişen Güvenlik Algısı

Ortadoğu ve Kuzey Afrika, önemli su yollarının geçiş güzergahında bulunması ile önemli enerji kaynaklarından olan petrol ve doğalgazı bünyesinde barındırmasından dolayı güçlü devletlerin hakimiyet kurma mücadelesine tanıklık etmiştir. Sanayileşmenin artması ile ortaya çıkan ucuz hammadde ihtiyacı, dünya siyasetinde sömürgeciliğin hızla yayılmasına sebep olmuş ve siyasi-askeri girişimlerin bu bölgelerde yoğunlaşmasına neden olmuştur. Bu duruma Körfez Savaşları, Afganistan ve Irak işgalleri ile Arap Baharı örnek gösterilebilir.

Arap Baharı, Kuzey Afrika ve bazı Ortadoğu ülkelerinin demokratik yaşam isteme sebebiyle direnişlerin artması ve ortaya çıkan sürece verilmiş isim olup bu süreçten en çok etkilenen ülkelerin başında Türkiye gelmiştir (Deniz, 2013: 68). Bölge ile gerçekleştirilen ticaret hacminin daralması, siyasi sorunlar, turizm faaliyetlerinde azalma yaşanması, bu duruma tepki gösteren kamuoyu oluşumu, Suriyeli mültecilerin Türkiye'ye sığınması ve

BM’de siyasi aktörlerin arasında yaşanan gruplaşma gibi sorunlar örnek gösterilebilir. Yine çalışmanın konusu bakımından hem bölgeye çok yakın olan Türkiye’nin hem de Arap Baharının gerçekleştiği coğrafyada tarih boyunca hegemonya kurmaya çalışan başta ABD olmak üzere diğer devletlerin dış politikalarını ve güvenlik yaklaşımlarını nasıl şekillendirdiğini analiz etmek gerekir.

3.5.1. Arap Baharı Süreci ve Güvenlik Sorunları

Arap Baharı, Arap dünyasında meydana gelen baskıcı ve otoriter rejimler sonrasında halkın farklı girişimlerde bulunması ile sürecin demokratikleşme dalgası olarak tanımlandığı anonim bir kavram olmuştur. Ortadoğu halkının Aralık 2010’dan günümüze kadar geçen süreçte Kuzey Afrika ve Ortadoğu’nun bazı ülkelerinde yönetim ve rejim değişikliğine karşı, protestoların artması, ayaklanma ve devrim hareketlerini içeren bir Arap halk hareketleri olarak da tanımlanmıştır (Doğan ve Durgun, 2012: 62). Protestolar, işsizlik, ekonomik ve sosyal sıkıntılar, ifade özgürlüğü ve siyasi yozlaşma neticesinde başlamış ancak Tunus’ta ekonomik sıkıntı sebebiyle kendini ateşe veren Muhammed Buazizi’nin ardından benzer sorunlar domino etkisiyle hızla yayılmıştır. Tunus halkı, bu olay sonucunda daha iyi yaşam koşulları istemek adına protestolara başlamış ve sert müdahale ile karşılaştıkları için ayaklanmayı artırmıştır (Kırık, 2012: 90).

Arap dünyasının yaşadığı sıkıntılar Tunus, Mısır, Libya, Yemen, Bahreyn, Cezayir, İran ve birçok Ortadoğu ile Kuzey Afrika ülkelerine doğru yayılma göstermiştir. Arap Baharı süreci, Arap Yarımadası ve Kuzey Afrika ülkelerinde var olan devletlerin Osmanlı hakimiyetinin sona ermesi ve Birinci Dünya Savaşı’nın bitiminde Avrupalı devletler tarafından planlı bir şekilde kurulması, burada bulunan devletlerin savaş yolu kullanmadan Batı’nın yöntemi ile sınırlarının belirlenmesi ve Batı menfaati odaklı olduğunu düşünmeleri iç nedenler arasında gösterilmiştir (Dede, 2011: 23-24).

Dış faktörler değerlendirildiğinde ise 11 Eylül olayları sonrası Bush tarafından bütün Müslümanların tehdit unsuru olarak gösterilmesi, Müslüman ve Arap halkı terörist olarak ilan etmesi ve devamında gelen Irak ile Afganistan işgalleri Arap Baharı sürecinin ortaya çıkmasında etkili olmuştur. Arap rejimlerinin iflas etmesi üzerine Arap siyasetinin sarsılması sonucunda ortaya çıkan ekonomik başarısızlık, halkın fiyat artışı ve ifade özgürlüğünün kısıtlanması kapsamında bu dinamiklerin ortaya çıkardığı bir süreç olmuştur (Bacık, 2011: 17).

Arap Baharı ile yaşanan gelişmeler neticesinde Türkiye, ekonomik, ticari ve kültürel ilişkilerin geçmişten itibaren var olması sebebiyle en fazla etkilenen bölgelerden biri olmuştur. Olayların yaşandığı ülkeler ile yapılan ithalat ihracat ve bu bölgeden gelen turistler düşünüldüğünde Türkiye, ekonomik anlamda ağır kayıplar vermiştir. Ancak Türkiye, Müslüman kimliğe sahip olması, demokratik rejimle yönetilmesi, insani ortak paydalarının bulunması sebebiyle Arap Baharının yaşandığı ülkelere model olmuştur (Buzkıran, Kutbay, 2013: 159).

Ortadoğu bölgesinde meydana gelen Arap Baharı sürecinde Türkiye, bu bölgelerde demokrasinin sağlanması ve reformların yeniden yapılandırılmasını desteklemiştir. NATO ise krize ilişkin olarak ilk kez 8 Mart 2011'de Akdeniz'de AWACS erken uyarı uçaklarının katıldığı bir gözetleme operasyonu başlatmış ve ardından ittifak gemilerinin de destek amacıyla bölgeye yönlendirilmesi kararlaştırmıştır. 19 Mart 2011'de Fransa, Kaddafi güçlerini bombalamış ancak BM Güvenlik Konseyi'nin kararı ya da NATO belgesi olarak Kaddafi'nin doğrudan devrilmesi için kuvvet kullanımını öngörmemiştir. Bu kapsamda NATO, silah ambargosunun artırılması yönünde tutum benimsemiş ancak NATO'ya ait gemi ve uçakların bu bölgede konuşlanamayacağı bildirilmiştir (Kuşoğlu, 2009: 110). NATO Arap Baharında, havadan yürütmüş olduğu operasyonlar ile müdahalede bulunmuş ve Libya'daki iç savaşa dış boyut kazandırmıştır.

3.5.2. Batı'nın Arap Baharı Sürecinde Uyguladığı Dış Politika ve Güvenlik Yaklaşımları

Arap Baharı ile birlikte bölgede artan güvenlik sorunları kapsamında kitle imha silahlarının yaygınlaşması, terörizm tehdidi ve Fransa ile Almanya'da yaşanan AB vatandaşlarına yönelik artan terör saldırıları neticesinde yasadışı göç oranı artmış ve benzeri sorunlar ortaya çıkmıştır. Güvenliği öncelikli tutan AB, amaçları doğrultusunda bölgede bulunan otoriter rejimlerle işbirliği yaparak sorunları ortadan kaldırmak istemiştir (Asseburg, 2013: 58).

AB ülkeleri, ekonomik ve siyasi açıdan çıkarlarının bulunduğu ülkelerde ortaya çıkan halkın isyan hareketlerini otoriter rejimlere verdiği destek ile engellemeye çalışmış ve mevcut durumu koruma gayreti içine girmiştir. Arap Baharı süreci ve sonrasında ilgili bölgelerde devlet ve sivil toplum arasında uzlaşının sağlanmasının demokrasinin ilk adımı olduğunu vurgulayan AB, sosyo-ekonomik hakların önemine dikkat çekmiş ve anayasal reformlar sayesinde temel hak ve özgürlüklerin sağlanması gerektiğini ifade etmiştir (Teti, 2012: 273).

AB, Arap Baharı sonrasında demokrasi ve devlet kurumlarının yeniden faaliyete geçirilmesi, diğer yandan sürdürülebilir bir ekonomik büyüme amacıyla toplumla olan ilişkileri güçlendirilmesini hedeflerken Tunus ve Mısır'da gerçekleşen ayaklanmaya hemen tepki vermemiştir. Ancak Libya'da gerçekleşen ayaklanma sonrası Kaddafi'nin uyguladığı sert politikaya karşılık AB, Libya'ya karşı ambargo uygulamış ve rejimin devrilmesi konusunda aktif olarak rol almıştır. 11 Mart 2011'de yapılan açıklama sonrası Kaddafi yönetiminin sona erdiği belirtilmiştir (Bal, 2014: 68).

Suriye'de yaşanan iç çatışmalar yönelik askeri müdahaleye gerek duymadığını açıklayan AB, son dönemde bu bölgede yaşanan olayları durdurmak ve Esad rejimini destekleyenlerin tutumlarını değiştirmek amacıyla çeşitli yaptırımlar uygulamıştır. Almanya ve Kıbrıs gibi ülkeler başlangıçta yaptırım kararlarına itiraz etmiş ancak Esad rejiminin şiddet boyutunu artırması ve iç savaşı büyümesi neticesinde çekinmelerini kaldırmıştır. Sonuçta alınan kararlar bir bütünlük sağlanıp uygulanamamıştır (Efegil, 2015: 558).

ABD, Libya'yı Avrupa ve Afrika arasında bulunan stratejik öneme sahip ülke olarak değerlendirirken diğer yandan zengin petrol yataklarının bulunması sebebiyle öncelikli tutmuştur. Arap Baharının başlangıcı olan Tunus ve sonrasında Mısır gibi ülkelere göre Libya daha çok çatışmalı bir dönem geçirmiştir. Ülke denetiminin hızla kaybolması üzerine 24 Mart'ta NATO, Kaddafi'nin askeri üslerini hedef alarak Libya'ya müdahalede bulunmuş ancak iç işlerine karışmamayı hedeflemiştir. Hava ve deniz yoluyla müdahale edilmesi sonrasında dönemin ABD Başkanı Barack Obama, ayaklanmanın iç savaşa dönüşmesiyle BM ve NATO gibi örgütleri harekete geçirmiş ancak diğer ülkelerin de ABD'ye destek vermesi gerektiğini savunmuştur (Çubukçu, 2012: 192).

ABD, Soğuk Savaş döneminde SSCB bloğu içinde yer alan Suriye'ye karşı "haydut ülke" tanımlamasını kullanmış ve uluslararası sistemin dışında kalan bir ülke olarak görmüştür. Suriye'de isyan hareketleri öncelikle reform amaçlı başlamış ancak zamanla Esad rejiminin sert müdahalesi sonrası ayaklanma iç savaşa dönüşmüştür. ABD, bu süreçte Esad yönetimine şiddet uygulamaması yönünde ikazda bulunmuş diğer yandan da konuyu BM ile görüşmüştür. Türkiye ve Arap Birliği ülkeleri ile yakın temasa geçen ABD, Suriye konusunda diplomatik çabaların sonuç vereceğini düşünmüştür (Çakmak, 2012: 90).

Obama yönetimi Suriye'de yaşanan iç savaşın Libya'da gerçekleşen olaylardan daha ciddi boyutta olduğunu ve ABD'nin tek taraflı askeri müdahalede bulunmayacağını belirtmiştir. Libya müdahalesi, uluslararası toplumun desteği ve BM Güvenlik Konseyi'nin

onayı neticesinde Arap ülkelerinin katılımıyla gerçekleşmiş ancak Suriye’de yaşanan olayların mezhep ve etnik temelli çatışmalardan dolayı birlik sağlanamaması sonucu ABD, tereddütlü yaklaşmıştır. DAESH, El-Nusra gibi örgütlerin Suriye’de iktidara geçmesinden çekinen ABD yönetimi, BM ve Arap Ligi gibi uluslararası örgütleri harekete geçirmiş ancak arka planda kalarak uluslararası diplomasi ile çözüm arayışına girmiştir. Rusya ve Çin’in Suriye’ye yapılan yaptırımları veto etmesi, etnik ve mezhep çatışması ve bu çatışmanın Ortadoğu’ya yayılma riski, cihatçı örgütlerin Irak gibi komşu ülkelerde tehdit oluşturmasından dolayı ABD, Suriye konusunda dikkatli davranmıştır (Kıran, 2012: 129-130).

İngiltere, 11 Eylül sonrasında ABD’nin Irak’ı işgal etmesine yönelik verdiği destek ile bölgesel ortak olmuş ve Arap Baharı sürecini bölgesel hâkimiyet kurma anlamında yeni bir fırsat olarak görmüştür. AB, ekonomik ve askeri yaptırımlar ile sınırlı kalırken İngiltere, ekonomisinin büyümesine katkı sağlaması düşüncesiyle zengin Körfez ülkeleri ağırlıklı uyguladığı dış politikayı AB ile uyumlu hale getirerek ulusal çıkar düzeyinde bir tavır sergilemiştir (Hollis, 2012: 57). İngiltere, Arap Baharı’nın ilk döneminde Tunus, Suriye ve Mısır’da rejim değişikliğinin yaşanmasına destek vermiş, Yemen’de ortaya çıkan kriz aşamasında AB ile ortak hareket ederek Libya müdahalesinde NATO’da öncü bir rol üstlenmiştir (Aras, 2014: 100). Mısır’da ortaya çıkan ayaklanmanın durması yönünde açıklamalar yapan İngiltere, Suriye’de ortaya çıkan iç savaşın büyümesiyle 2012’de Suriye Büyükelçiliği’ni kapatmış ve Esad rejiminin iktidardan gitmesini savunmuştur. Diğer yandan Suriye’ye yapılacak askeri müdahaleyi oylama sonucunda reddetmiştir (Küçükkeleş, 2013: 17). Arap Baharı sürecinde yeni dengelere göre hareket etmek isteyen İngiltere, maddi yardımlar ve bu kapsamda sosyal amaçların gelişmesi, demokrasinin getirilmesi gibi birçok hedefi açıklamış, ancak bireysel politika izleme kararı almıştır.

Fransa, Kuzey Afrika öncelikli dış politika izleme kararı alırken ticari ve ekonomik çıkarları doğrultusunda hareket etmiştir. Tunus’ta ortaya çıkan ayaklanmalarda Bin Ali’yi destekleyen Fransa, otoriter rejimlerle işbirliği yapmış ve halk hareketlerinin durdurulması yönünde askeri destek verebileceğini vurgulamıştır. Bin Ali’nin iktidarda kalamayacağını anlaması üzerine desteğini halka yöneltmiş ve Mısır ile Tunus’ta gerçekleşen olaylara karşı hareketsiz kalmıştır. Ancak Libya’da yaşanan olaylar karşısında Fransa, NATO müdahalesinde çok aktif rol almıştır. Kaddafi rejimini kınaması üzerine ekonomik ve askeri yaptırımların uygulanmasını sağlarken Libya ile olan coğrafi yakınlık, zengin petrol ve yer altı kaynaklarının bulunmasından dolayı aktif ve saldırgan bir politika izlemiştir (Leech,

Gaskarth, 2015: 146-147). Siyasi çıkarlarının bulunduğu Libya gibi ülkelerde tek taraflı politika benimseyen Fransa, Mısır gibi otoriter rejimlerle iyi ilişkilerinin bulunduğu diğer ülkelerde pasif bir politika izleme kararı almıştır.

Almanya, Arap Baharı sürecinde bu bölgede bulunan ülkelere karşı dış politikasını ekonomik ekseninde oluştururken insan haklarına gerek öncelik verilmemiş ve AB ile ortak hareket etme kararı almıştır. Tunus'ta yaşanan devrim sürecinde halk hareketlerini desteklemiş ve Bin Ali'nin iktidardan gitmesinden sonra Almanya, bu bölgede diğer ülkelere nispeten ekonomik ve teknik açıdan daha avantajlı hale gelmiştir. Almanya, Tunus'un petrol yataklarının bulunması sebebiyle daha zengin konumda olan Libya'ya olan yakınlığı neticesinde stratejik önem taşıdığını vurgulamıştır. Ancak Mısır'da yaşanan rejim değişikliği sonrasında yeni gelecek otoriter rejimin belirsiz olması sebebiyle bu süreç içerisinde Mübarek yanlısı politika izlemiştir. Libya'da Kaddafi'nin devrilmesi için askeri müdahale ile krizin yönetilmesi gerektiğini savunmuş ancak BM Güvenlik Konseyi tarafından yapılan oylamada çekimser oy kullanmıştır (Küçükkeleş, 2013: 22). Batılı müttefiklerin tepkisi çeken Almanya, Suriye'de yaşanan iç savaş konusunda tarafsız ülke konumunda olmaktan çıkmış ve AB ile orta hareket ederek yaptırımlar neticesinde Esad rejiminin kaldırılması amacını hedeflemiştir. TDP'de ana kırılma noktasının 15 Temmuz süreci olduğunu söylemek mümkündür. Bu süreçten sonra TDP'de güvenlik politikalarının nasıl radikal bir şekilde dönüştüğü görülmüştür.

3.6. 15 Temmuz 2016 Sonrası Dönemde TSK Operasyonları ve TDP'ye Yansımaları

TSK, sınır güvenliği ve ülkesinde gerçekleşen terörist faaliyetler neticesinde Suriye üzerinde operasyonlar başlatmış ve güvenli bir bölge oluşturmayı amaçlamıştır. 24 Ağustos 2016'da Suriye'de gerçekleştirilen Fırat Kalkanı Harekâtı ile Türkiye, meşru müdafaa hakkını kullanmış ve bu bölgede bulunup sınır güvenliğini tehdit eden terörist grupları temizleme amacı taşımış ve harekât başarıyla sonuçlanmıştır. Suriye topraklarında oluşturulan güvenli bölgeyi korumak ve ABD'nin harekât ile ilgili yaptığı açıklamalar sonucunda bu bölgede yaşayan vatandaşlarımızı korumak amaçlı 20 Ocak 2018'de Zeytin Dalı Harekâtı düzenlemiştir (Taşdemir, 2018, 27).

9 Ekim 2019'da gerçekleştirilen Barış Pınarı Harekâtı ile Türkiye, mültecilerin güvenliğini sağlamak ve terörist gruplardan güvenlik alanı oluşturduğu bölgeyi tamamen temizleme amacı taşımıştır. Diğer yandan 17 Aralık 2020'de Irak'ın kuzeyine yapılan Pençe Kaplan Harekâtı ve sonrasında güvenlik amacıyla terörist faaliyetleri durdurma çerçevesinde

Pençe Şimşek-Pençe Yıldırım amacıyla TSK'nın gerçekleştirdiği operasyonlar ayrıntılı olarak ele alınmış ve çalışmanın temel tezi kapsamında dış politikada yaşanan değişimlerin güvenlik eksenli açıklamaları yapılmıştır.

3.6.1. Fırat Kalkanı Operasyonu

Türkiye, 24 Ağustos 2016'da Suriye'nin kuzeyinde bulunan Cerablus kentinden başlayarak Suriye'ye karşı bir operasyon düzenlemiştir. Türkiye, yaptığı bu operasyon ile Kıbrıs Barış Harekatı'ndan sonra ikinci kez sınır ötesi operasyon düzenlemiştir (BBC, 30 Mart 2017). MGK'nın yaptığı açıklamaya göre 2 bin 15 kilometrekarelik bir alanda hâkimiyet sağlanırken operasyon 29 Mart 2017'de başarıyla sonuçlanmıştır.

Harekât başladığında amaca ulaşıldığı takdirde sonlandırılacağı düşünülmüş ancak harekât bitmesine rağmen TSK, bölgede kalmaya devam etmiştir. DAESH'in Türkiye'ye yönelik saldırılarının devam etmesi ve Suriye'de yaşanan otorite boşluğu nedeniyle harekâtın bitmesine karşın TSK, bu bölgede DAESH tehlikesinin geri dönme ihtimali ile kontrol sağlamayı hedeflemiştir (Habertürk, 2016). DAESH saldırıları sona ermediği takdirde Türkiye'nin bu bölgede meşru müdafaa hakkı sona ermemiş ve bu harekât, meşru müdafaa hakkının kullanılma yollarından biri olmuştur.

Türkiye'ye, Musul'da bulunan Türk Konsolosluk personelinin rehin alınıp bırakılması kapsamında harekât öncesi meşru müdafaa hakkı doğmuştur. 2 Ekim 2014'de alınan TBMM kararı ile "Türkiye'nin ulusal güvenliğe yönelik terör tehdidi ve her türlü güvenlik riskine karşı uluslararası hukuk çerçevesinde gerekli her türlü tedbiri almak, Irak ve Suriye'deki tüm terörist örgütlerden ülkemize yönelebilecek saldırıları bertaraf etmek..." ifadesiyle bireysel meşru müdafaa hakkını işaret etmiştir. Hükümet 2013 Kararı ile TSK'nın yurt dışına gönderilmesi konusunda verilen iznin süresini bir yıl daha uzatmıştır (Aljazeera, 2017).

28 Eylül 2016'da yapılan MGK basın bildirisine göre Türkiye'nin sınırlarında terör koridorunun oluşmaması için başlatılan Fırat Kalkanı Harekâtının öncelikli amacı sınır güvenliği sağlamak iken diğer etken DEASH ile PYD/YPG gibi terör unsurlarının bütünüyle temizlenmesi ve ülkenin bütünlüğü çerçevesinde Özgür Suriye Ordusunun (ÖSO) desteklenmesi olduğu ifade edilmiştir (Hancılar, 2011: 54). Suriye'nin toprak bütünlüğü esas alınarak kardeş Suriye halkının ve bölgede bulunan vatandaşlarımızın güvenliği için, PKK/PYD unsurlarını terör koridoru oluşturma hedefine izin verilmeyeceği belirtilmiştir. 29 Mart 2017 tarihli MGK Basın Bildirisinde, Fırat Kalkanı Harekâtının sona erdiği ve harekâtın, *"ülkemiz açısından sınır güvenliğini sağlamak, DAESH terör örgütünün ülkemize yönelik tehdit*

ve saldırılarını önlemek, yerinden edilmiş Suriyeli kardeşlerimizin ülkelerine dönüşlerine imkân vermek ve Fırat Kalkanı Harekâtı bölgesinde huzur ve güven içerisinde yaşamlarını sürdürmelerini sağlamak maksatlı” gerçekleştirildiği belirtilmiştir (Terzioğlu, 2018: 607-608).

Başbakanlık Koordinasyon Merkezi harekât hakkında yaptığı basın açıklamasında harekâtın Suriye içerisinde bulunan terör örgütlerini uluslararası hukuktan kaynaklanan meşru müdafaa hakkını kullanarak bertaraf etmek, terör unsurlarını temizlemek ve sınır güvenliği sağlamak, terör örgütlerinin kontrolü altındaki bölgelerde yaşayan ihtiyaç sahibi insanlara yardımların ulaştırılması ve DAESH ile Mücadele Uluslararası Koalisyonuna destek vermek amacıyla yapıldığını bildirmiştir (Yeşiltaş, 2016: 28). Türkiye, Fırat Kalkanı Operasyonunu, ÖSO’dan destek alarak gerçekleştirmiş ve BM Sözleşmesi’nin 51. maddesinde yer alan meşru müdafaa hakkını kullanarak gerçekleştirmiştir.

3.6.1.1. Suriye Krizi ve Sebepleri

Suriye, Başar al-Esed diktatörlüğü altında Baas rejimi tarafında yönetilmekte ve 2011’den itibaren Arap Baharı, bu ülkede şiddetli bir şekilde hissedilmiştir. Esed rejiminin uyguladığı politikalar sebebiyle Suriye halkı ayaklanmış ve Esed’in, bu ayaklanmaları zor kullanma ve silah yoluyla bastırmak istemesi sonucunda isyanlar iç savaşa dönüşmüştür (Ercan, 2014: 28). Suriye’de yaşanan iç savaşın büyümesine sebebiyet veren iç dinamikler, diktatör rejimin baskıları ve ekonomik sıkıntılar iken, dış dinamikler ise Suriye’nin komşuları ile problemlili olması gösterilmiştir.

Ülke içerisinde gerçekleşen isyanlara Rusya ve İran destek vermiş ancak Türkiye ve ABD gibi ülkelerin karşı çıkması sonucu Suriye’de vekâlet savaşı yürüten ülke sayısı artmıştır. 2011’den itibaren devam eden Suriye krizi, Suriye’de yaşanan vekâlet savaşları neticesinde ülkeleri bloklara ayırmıştır. Esed rejiminin Suriye’den gitmesi amaçlı Birleşmiş Milletler Güvenlik Konseyi’nde yapılan oylamada Rusya ve Çin sürekli veto ettiği için, Suriye krizi çerçevesinde Rusya, İran ve Çin karşısında ABD ve AB ülkeler ayrı bir blokta yer almıştır (Pabst, 2017: 29). Türkiye ise çıkarları doğrultusunda bu iki blok arasında gelgit yapmakta ve ulusal güvenliğini korumak amaçlı konumunu sağlamlaştırmıştır.

Suriye krizine yol açan diğer bir etmen de enerji denklemi olmuştur. Enerji, uygarlıkların yükselip ilerlemesi, devletlerin teknolojik ve sosyoekonomik olarak ilerleme kaydedebilmesi açısından gerekli bir maden kaynağı olmuştur (Aksoy, 2016). Türkiye, coğrafi konumundan kaynaklı doğu ve batı arasında “enerjide köprü ülke” olma hedefi

taşıırken, Orta Asya hazar bölgesi ve Ortadoğu'nun, körfez ülkelerinin, Akdeniz'in enerji kaynaklarını bulunduğu coğrafya üzerinden Avrupa'ya taşıma amacını jeopolitik bir gerekçe olarak görmüştür.

Suriye krizinin yaşanması Rusya-AB-ABD ve diğer aktörler bakımından, Doğu Akdeniz'den Avrupa'ya ulaşması hedeflenen enerji boru hatlarının güzergâhı üzerinde gelecek açısından egemenlik kurabilmek için verilen güç mücadelesi olmuştur. Bu sebeple Türkiye, Suriye'nin kuzeyinde dış güçlerin desteklemiş olduğu terör örgütlerinin oluşumunu engellemesi ve güvenliğini koruması maksatlı Fırat Kalkanı Operasyonu düzenlemiştir (Ayata, 2017: 2). Bu bölgede faaliyet gösteren terör örgütleri Türkiye'nin iç güvenliğini tehdit edecek nitelikte olduğu için bu harekât kapsamında Türkiye'nin ikincil önceliği, gelecekte enerjide merkez ülke olma hedefi ile Körfez ülkelerinden ve Doğu Akdeniz'den Avrupa'ya ulaşacak boru hatları üzerinde söz sahibi olmak istemesi olmuştur.

3.6.1.2. Fırat Kalkanı Operasyonuna Batı Medyanın Algısı

Suriye, harekâta yönelik ilk açıklamasında Türk tanklarının Suriye'ye girmesi ile Suriye egemenliğinin ihlal edildiğini belirtmiş, diğer yandan harekâtın uluslararası hukuka aykırı bir işgal olduğunu vurgulamıştır (Posta Gazetesi, 2016). Ayrıca Suriye hükümeti, Türkiye'nin El-Bab'da gerçekleştirdiği askeri operasyonları kınamış ve BM Genel Sekreteri ile Güvenlik Konseyi'ne Türkiye'nin yürütmüş olduğu askeri operasyonların Suriye halkının egemenliğine saldırıda bulunduğunu beyan eden bir mektup göndermiştir.

Rusya, harekâta karşı çıkmamış ancak harekâtın uluslararası hukuka uygun olması gerektiğini vurgulamıştır. Rusya'nın Ankara büyükelçisi Andrey Karlov'un suikast sonucu hayatını kaybetmesi üzerine harekât konusunda, operasyonun başlatılma amacının Türkiye'de düzenlenen terör faaliyetlerinin Suriye halkı içerisinde geldiğini ancak uluslararası hukuk gereği bu tip operasyonların BM ve Güvenlik Konseyi tarafından onaylanması gerektiğini ve Türkiye'nin bu talebi yerine getirmediğini vurgulamıştır (Amerikaninsesi, 2017). Rusya, Türkiye'nin gerçekleştirdiği operasyona karşı olmamakla birlikte meşruiyet şartları olarak BM Güvenlik Konseyi ve Suriye'nin rızasını şart koşmuş ancak meşru müdafaa hakkını yok saymıştır.

İran, temelde harekâta karşı çıkmamış ancak operasyonun Suriye ile işbirliği içerisinde yürütülmesi gerektiğini ifade etmiştir. İran Dışişleri Bakanı sözcüsü Behram Kasimi, Suriye topraklarında bulunan terörist gruplar ile mücadelenin o ülkenin toprak bütünlüğü ve egemenliğine saygı gösterilmesi çerçevesinde merkezi yönetim ile koordineli bir biçimde

yapılması gerektiğini vurgulamıştır (Haberler, 2016). İran da Rusya gibi Türkiye'nin meşru müdafaa hakkını göz ardı etmiştir.

İsrail Büyükelçiliği harekât konusunda terör tehdidinin Türkiye'yi olumsuz yönde etkilediği ve aynı şekilde DAESH terör örgütünün İsrail sınırlarında tehdit oluşturacağı kaygısı ile destek verdiğini ifade etmiştir (Şengül, Zengin, 2016: 84). Türk hükümetinin DAESH tehdidini engellemek adına operasyon düzenlediğini ve meşru müdafaa gerekçesiyle Suriye topraklarında bulunduğunu vurgulamıştır.

Fransa, harekât konusunda uluslararası koalisyon ortağı olan Türkiye'nin DAESH ile olan mücadelesini haklı bulduğunu vurgulamış ve destek vermiştir. Almanya Dışişleri Bakanı sözcüsü Schaefer, Türkiye'nin bu operasyonu terörist faaliyetlere karşı gerçekleştirdiğini ve bu kapsamda meşru müdafaa hakkının bulunduğunu ifade etmiştir (Yeni Şafak, 2016).

ABD, Türkiye'nin yürütmüş olduğu bu operasyonun DAESH ile mücadeleye önemli katkılarda bulunduğunu vurgulamıştır. Ancak TSK savaş uçaklarının Cerablus ve Menbiç arasındaki YPG mevziilerini vurması ve Özgür Suriye Ordusu'nun Cerablus'un güneyinde bulunan Cubel Kusa ve El-Amerne köylerini alması üzerine ABD, DAESH'in olmadığı alanlarda çatışmanın kabul edilemeyeceğini belirtmiştir (Dünya bülteni, 2016). ABD, yürütülen operasyonu desteklemediğini belirtirken Türkiye'nin DAESH'e karşı meşru müdafaa hakkının bulunduğunu kabul eden bir açıklama yapmış ancak YPG'ye karşı bu hakkı desteklemediğini ifade etmiştir.

3.6.1.3. Uluslararası Hukuk Bağlamında Operasyonun Değerlendirilmesi

Fırat Kalkanı Harekâtı, uluslararası hukuk açısından değerlendirildiğinde ilk olarak Türkiye'ye karşı terör saldırılarının yapılması ve bu saldırıların Suriye tarafından değil DAESH terör örgütü tarafından gerçekleştirilmesi ön planda tutulmuştur. DAESH, aynı zamanda Suriye'nin toprak bütünlüğü ve egemenliğine hedef almış bir terör örgütü olmakla birlikte DAESH, Suriye'nin bir bölümünü kontrolü altına almış ve bu bölgelerde Suriye'nin etkin denetimi kalmamıştır (Terzioğlu, 2018: 619). İkinci olarak, DAESH terör örgütünün etkin denetimi altına aldığı bölgeler ile gelişmesi ve saldırıların silahlı saldırı düzeyine ulaşmış olmasıdır.

Uluslararası hukuk kapsamında Türkiye, bu saldırıları engellemek için gerekli tedbirleri alması gerekmiş ve bir devletin ülke içerisinde faaliyet gösteren terör faaliyetlerine karşın mücadele hakkına sahip olduğu gözlenmiştir (Gündüz, 2014: 75). Türkiye, ülkesi

dışından gerçekleştirilen terör saldırılarına karşı kuvvet kullanması gerekmiş ve harekât bir devletin başka bir devletin ülkesinde yaptığı kuvvet kullanma eylemi olarak değerlendirilmiştir.

Harekâtın hedefi, Suriye'nin toprak bütünlüğü ve egemenliği üzerinden değil, Türkiye'ye karşı yapılan terör saldırıları üzerinden değerlendirilmiştir. Suriye uluslararası hukuk kapsamında bu harekâtın Suriye devletinin rızası alınmadan yapıldığı gerekçesiyle uluslararası hukuka aykırı bir davranış olarak desteklemediğini belirtmiştir. Harekât uluslararası hukuk çerçevesinde değerlendirildiğinde ise uluslararası hukuktaki en temel ilkelerden biri olan kuvvet kullanma yasağıdır (Taşdemir, 2016: 28). BM Şartı'nın dördüncü maddesine göre *“devletlerin uluslararası ilişkilerinde gerek herhangi bir başka devletin toprak bütünlüğüne ya da siyasal bağımsızlığa karşı, gerek BM'nin amaçları ile bağdaşmayacak herhangi bir biçimde kuvvet kullanma tehdidine ya da kuvvet kullanılmasına başvurmadan kaçınmaları gerekmektedir”* (mad. 2/4). Uluslararası hukukta kuvvet kullanımı, BM kararları çerçevesinde kuvvet kullanımı ve meşru müdafaa hakkı olarak sınırlandırılmıştır.

Türkiye, Fırat Kalkanı Harekatı'nı uluslararası hukuk kapsamında BM Şartı'nın 51. Maddesi gereğince meşru müdafaa hakkına ve Güvenlik Konseyi kararlarına dayandırmıştır. Türkiye, Başbakanlık Koordinasyon Merkezi'nden yaptığı açıklamada *“Fırat Kalkanı Operasyonu” Birleşmiş Milletler Sözleşmesi'nin 51'inci maddesinde yer alan Meşru Müdafaa Hakkı ile Birleşmiş Milletler Güvenlik Konseyi'nin DAES ile mücadeleye yönelik almış olduğu kararlar çerçevesinde sürdürülmektedir.*” ifadesini savunmuştur (Yeşiltaş, 2016: 36).

3.6.2. Zeytin Dalı Harekâtının Değerlendirilmesi

2003'de kurulan PYD, 2011'de BAAS rejiminin kuzey kesimdeki müttefiki olarak ortaya çıkmıştır. Suriye'nin kuzeyinde, doğusunda Cezire, ortasında Kobani ve batısında Afrin bölgesini kurmuş ve bu bölgelerde yeni bir yönetim oluşturulmuştur (SDAM, 2018). PYD, batıda etkin olarak faaliyet sürdürmüş ve bu süreç, Suriye'de daha aktif bir varlığı benimseyen ABD'nin, PKK'nın Suriye kolu olan PYD'yi kontrol altına alması ile neticelenmiştir.

Türkiye, PYD'nin Suriye'nin kuzeyini BAAS rejiminin müttefiki olarak ele geçirmesi sonucunda uluslararası güçlerin etkisiyle bu bölgede PYD'nin etkinliğini sürdürme çabasını engelleyememiştir. Ancak PYD'nin Menbiç üzerinden Fırat'ın batısına uzanması üzerine Türkiye'nin, duruma filli müdahalede bulunma düşüncesi güç kazanmıştır. Türkiye, ABD

kontrolünde bulunan PYD saldırıları kapsamında Menbiç'e müdahalede bulunmamış ancak meşru müdafaa hakkını Suriye'de faaliyet gösteren DAESH karşıtı uluslararası koalisyonun hedefleri üzerine inşa ederek Fırat kalkanı Operasyonunu gerçekleştirmiştir (Koylu, 2018: 79). Bu harekât ile Türkiye, El-Bab yönetimini Özgür Suriye Ordusu denetimine vermiş ve PYD denetiminde bulunan Menbiç ve Afrin arasında engel koymuştur.

Türkiye, PYD terör örgütünün saldırıları çerçevesinde Afrin operasyonuna hazırlandığını ifade etmekle birlikte ABD'nin, "Suriye Sınır Güvenlik Gücü" adı altında askeri bir yapı kuracağını bildirmesi üzerine harekâtı başlatma kararı almıştır (Diken, 2018). Harekâtın başlaması üzerine ABD'nin, Türkiye'nin meşru güvenlik sebebiyle harekâtı başlattığını ve terörle mücadelede Türkiye'ye destek verdiğini belirtmiştir. "Suriye Sınır Güvenlik Gücü" yapılanmasının yeni bir ordu ve muhafız gücü olmadığını belirten ABD, bu yapılanmanın BM Cenevre sürecine destek olacak bir güvenlik gücü olacağını vurgulamıştır (Milliyet, 2018).

Türkiye, yaşanan gelişmeler neticesinde 20 Ocak 2018'de PYD'nin Afrin bölgesine yönelik olarak harekât başlattığını bildirmiştir. Zeytin Dalı Harekatı'nın sebepleri, Başbakanlık Kamu Diplomasisi Koordinatörlüğü tarafından;

- *"10 bin kilometrekarelik bir alanın, ÖSO nüfuzuna geçmesini sağlamak.*
- *Doğu Akdeniz'e ulaşmayı hedefleyen PKK kuşağını tamamen engellemek.*
- *Türkiye'nin Arap dünyasıyla coğrafi irtibatının kesilme ihtimalini ortadan kaldırmak.*
- *Suriye ile olan sınırlarımızın güvenliğini sağlamak.*
- *PYD/PKK'nın Amanos Dağları üzerinden Türkiye'ye yaptığı sızmaları önlemek.*
- *Terör örgütünün Akdeniz'e ve buradan dünyaya açılmasını engellemek.*
- *Fırat Kalkanı'nın güvenliğini ve devamını sağlamak.*
- *Tel Rıfat bölgesinin kontrolünü ele geçirerek sivillerin evlerine geri dönmesini sağlamak.*
- *ABD'nin terör örgütlerine desteğini önlemek.*

- *Türkiye'nin sınır illerinin güvenliğinin sağlanmasında ve Fırat Kalkanı'nın korunmasında Afrin kritik önemdedir.*

- *Terör örgütlerinin Afrin'de bulunması demek, Kilis ilinin tamamının ve Hatay ilinin büyük bir kısmının terör örgütlerinin ateş menziline girmesi demektir.*

- *Türkiye, Afrin ile Kobani'nin birleşmesini Kürt koridoru" projesinin en önemli ayağı olarak görüyor şeklinde on iki nedene dayandırılmıştır (CNNTURK, 2018).*

Zeytin Dalı Harekatı'nın nedenleri incelendiğinde Özgür Suriye Ordusu, mülteciler problemi ve PKK faaliyetleri ile ilgili olarak sınır güvenliği ve PKK'nın Doğu Akdeniz'e açılması ile ilişkilendirilmiştir. Fırat Kalkanı Harekatı'nın oluşturduğu güvenlik sahası, Türkiye'nin Arap bölgesi ile olan irtibatı ve ABD'nin bu bölgede gerçekleştirdiği faaliyetler ile Kürt koridoruna olan vurgu bölgede yaşanan Kürt faaliyetlerine yönelik olmuştur. Türkiye, bu nedenleri göz önünde bulundurarak bölgenin tamamına yönelik operasyonlara karşı durduğunu ifade etmiş ve Fırat Kalkanı güvenlik sahasına yönelik gerçekleşen tehditlere karşı operasyon hakkı bulunduğunu beyan etmiştir (Hürriyet, 2018). Türkiye gerçekleştirdiği bu operasyon ile kendisini uluslararası güçlerden bağımsız olarak bölgesel bir güç olarak gördüğünü ve bu bölgede yaşanan olaylara karşı müdahaledeki sürekliliğini aktif olarak devam ettireceğini ifade etmiştir.

3.6.3. Barış Pınarı Harekâtının Değerlendirilmesi

Barış Pınarı Harekâtı, 9 Ekim 2019'da TSK ve Suriye Milli Ordusu tarafından Suriye'nin kuzeyinde tek taraflı özerklik ilan eden Suriye Demokratik Güçleri'ne karşı başlattığı sınır ötesi askerî harekâttır. Barış Pınarı Harekâtı, Fırat Kalkanı ve Zeytin Dalı Harekatı'ndan sonra Suriye toprakları içerisinde terörist gruplara karşı gerçekleştirdiği üçüncü askeri operasyon olmuştur. Harekât, BM Sözleşmesi'nin 51. maddesi gereğince meşru müdafaa hakkı ve BM Güvenlik Konseyi'nin terörle mücadele kapsamında uyguladığı kararlar çerçevesinde uygulamaya konulmuştur (SETA, 2019). Harekât çerçevesinde, PKK-PYD-YPG başta olmak üzere bu örgütler ile iş birliği yapmış olan tüm terörist gruplar ve DAESH terör örgütü hedef alınmıştır.

Askerî harekât, Tel Abyad ve Rasulayn'a yönelik DAESH terör örgütünün tasfiye edilmesi durumun PKK/PYD tarafından kurgulanması Türkiye açısından güvenlik tehdidi oluştururken PKK'nın Suriye'de bulunan bazı bölgeleri filli kontrolü altına alması ve petrol kaynaklarını kullanarak finans kaynağı sağlaması ve ABD'nin sağlamış olduğu lojistik ve ağır

silah desteği PKK'yı Türkiye açısından ulusal güvenlik tehdidi haline getirmiştir. Türkiye, askeri operasyon öncesinde ABD başta olmak üzere diğer Avrupa lkeleri ile gerekli diplomatik temasları sağlamış ancak Türkiye adına ulusal güvenlik meselesi haline gelen konuların ABD ve Avrupa lkeleri tarafından ciddiye alınmaması üzerine tek başına inisiyatif kullanma noktasına getirmiştir (SETA, 2019). Türkiye'nin kararlı bir biçimde sürdürmüş olduğu operasyon hazırlıkları ve zorlayıcı diplomasi ABD'nin askeri unsurları sınırdan çekmesi ile sonuçlanmıştır.

Harekâtın başlaması ve yürütülmesi çerçevesinde temel muhatap ABD olurken Türkiye, BM Güvenlik Konseyi ye lkeleri, NATO ve BM Genel Sekreterinin yanı sıra İran ile gerekli diplomatik bildirimlerde bulunmuştur. İspanya harekâta açıkça destek verirken NATO ise Türkiye'nin güvenlik endişelerini dikkate aldığını bildirmiştir (SETA, 2019).

Barış Pınarı Harekatı'nda diğerlerinde olduğu gibi amaç ve hedefler net bir şekilde açıklanmıştır. Türkiye, sınır güvenliğinin sağlanması ve güney sınırında terör devleti kurulmasını engellemek amacıyla bölgede konuşlanan terör örgütlerini etkisiz hale getirmek amacıyla operasyonu başlattığını ifade etmiştir. Fransa, İngiltere, Almanya ve İran gibi devletler operasyonun durdurulması yönünde uyarıda bulunmuş diğer yandan Katar, Azerbaycan ve Pakistan gibi ülkeler destek verdiğini belirtmiştir (Polat, 2020: 77). ABD, en fazla tepki veren ülke olurken Türkiye'ye ağır yaptırımlarda bulunacağını vurgulamıştır.

Harekâtın başlamasından 100 saat sonra 109 kilometrekarelik alan terrdan temizlenmiş ancak uluslararası kamuoyu harekâtın sivillere zarar verdiği yönünde açıklamada bulunmuştur. Ancak TSK, sivillere zarar vermeden sistemli ve kararlı bir şekilde ilerlemiş, bölgeyi büyük lde terör unsurlarından temizlemiştir. Barış Pınarı Harekâtı ile Türkiye, sahada çalışmalarına devam ederken Rusya ve ABD ile Suriye sorununu çözmek adına anlaşmalar imzalamış ve diplomatik alanda da başarı sağlanmıştır (İnce, 2020: 78).

Sonuç olarak TSK ve Suriye Milli Ordusu; Resulayn, Tel Abyad, Suluk dâhil olmak üzere 600 yerleşim bölgesini ele geçirmiştir. M4 Karayolu'nun Fırat'ın doğusunda kalan kısmı kontrol altına alınmış ve 4820 kilometrekarelik alanda hakimiyet sağlanmıştır. Türkiye, bu bağlamda neorealist perspektif açısından incelendiğinde TDP'nin güvenlik boyutunda girişimlerde bulunurken ulusal güvenliği için her türlü aktivasyonunu gerçekleştirme niyeti olduğunu göstermiştir.

3.6.4. Pençe-Kaplan Harekâtı'nın Değerlendirilmesi

Millî Savunma Bakanlığı 17 Haziran 2020'de Pençe Kaplan operasyonunun, Irak'ın Haftanın bölgesinde başladığını açıklamıştır. Haftanın bölgesi, Irak'ın kuzeyinde Kandil Dağlarının uzantısı olarak bilinmekte ve Türkiye'nin Şırnak iline yakın bir bölgedir (NTV, 2020).

Harekât, meşru müdafaa hakkı çerçevesinde, karakol ve üs bölgelerine yapılan taciz ve saldırıları önlemek amacıyla gerçekleştirilmiştir. Türkiye, bu bölgede bulunan yerli halkı ve sınır güvenliğini tehdit etmesi amacıyla PKK ve diğer terörist unsurlarının etkisiz hale getirilmesi amacıyla; Hava Kuvvetleri ve ateş destek vasıtaları ile bölgeye intikal ettiğini açıklamıştır (Timeturk, 2020).

Pençe-Kaplan Harekâtı'nın bitiminde Irak'ın kuzeyine gerçekleştirilen Pençe Şimşek-Pençe Yıldırım Harekâtı 23 Nisan 2021'de başlamış, kara ve hava destekli olmak üzere topçu ateşleri ile terör bölgeleri hedef alınmıştır. Milli Savunma Bakanı Hulusi Akar, TSK'nın yürüttüğü başarılı operasyonlar ile ilgili hedefin teröristler olduğunu, Türkiye'nin bağımsızlığı ve sınır güvenliğinin sağlanması kapsamında başta Irak olmak üzere Türkiye'nin komşularının toprak bütünlüğüne ve sınır güvenliğine saygı duyulduğunu belirtmiştir (NTV, 2021).

3.7. TSK Operasyonları ile TDP'nin Değişimi ve Ulusal Güvenlik Algısı

Her ülke belirlediği dış politikasını, karar ve eylemlerini, geniş anlamıyla dış politika çıktılarını oluşturan karar alma mekanizması ve karar birimlerine sahiptir. Uluslararası ortamda gerçekleşen olaylara her ülke farklı tepkiler gösterirken karar alma mekanizması nasıl bir dış politika uygulanacağına karar verir ve birimler harekete geçerek dış politikayı şekillendirmiştir. Karar alma sürecinde karar biçimlenirken birim ya da karar alıcı diğer unsurlara göre daha etkin konumda olabilmekte ve Türkiye'nin kendine özgü koşulları çerçevesinde TSK, belirleyici konuma sahip olmuştur (Aksu, 2012: 442).

Türkiye'nin koruyucusu ve savunma mekanizması olan TSK, iç politika ve dış politikada özellikle 1960 sonrası dönemde siyasal yaşamda aktif rol oynamıştır. TSK'nın gerçekleştirdiği operasyonlar 2000'li yıllarda dış politikanın uygulanmasında etkin bir rol oynadığı görülmektedir. TSK'nın son dönemde gerçekleştirmiş olduğu bu başarılı operasyonlarda kullanılan yerli silahlarında önemi büyüktür. Bu bağlamda TSK için yerli savunma sanayiye atılan adımların ve geliştirilen silahların ne denli bir güç oluşturduğunu

vurgulamak gerekir. Sonrasında ise TSK'nın saha başarılarının çalışmanın tezi bakımından dış politikadaki yansımalarının neler olduğunu ortaya koymak önem arz etmektedir.

3.7.1. TSK Operasyonlarının Başarısında Yerli Savunma Sanayiinin Etkisi ve Dış Politikaya Yansıması

Türkiye, coğrafi konumu itibariyle politik ve ekonomik potansiyelini uluslararası ölçekte artırma çerçevesinde teknolojik gelişmeleri takip etmek, iç ve dış tehditlere karşı stratejik politikalar üretmek zorunda kalmıştır. Coğrafi konumundan dolayı savunma sanayii politikalarında izlediği yerlilik politikasını milli gelire olan katkısını artırma konusunda öncelikli davranmıştır. Nitekim savunma sanayii ülkeler açısından dış ülkelere olan bağımlılığın son bulması açısından önem arz etmekte ve Türkiye, Cumhuriyet'in ilk yıllarından itibaren bağımsız bir savunma sanayii için uğraş vermiştir. Ayrıca, ülke refahının sağlanmasında rol oynayan savunma sanayii ve bu kapsamda gelişmiş ülkelerin silah ihracatı da önemli bir yer tutmuştur (İris, 2019: 532).

Türkiye'nin savunma sanayii politikaları yeni kurulmuş bir ülke, uluslararası antlaşmalar, dinamikler ve TSK operasyonları çerçevesinde şekillenmiştir. Cumhuriyet'in ilk yıllarında 1950'li yıllara kadar ulusallık (millilik) politikası uygulanmış ve savunma sanayii kuruluşlarının çoğunluğu devlet kuruluşu olmakla birlikte en büyük ulusal savunma sanayii kuruluşu olarak Makine ve Kimya Endüstrisi Kurumu (MKE) oluşturulmuştur. Milli savunma sanayiinin güçlendirilmesi amacıyla teknik eğitimler başlatılmış ve gerekli teknolojik merkezlerin kurulması desteklenmiştir. Bu dönemde ulusal havacılık sanayiinin gelişmesi adına Ankara'da uçak ve motor fabrikası kurulmuş ayrıca test sürüşleri için rüzgâr tünellerinin inşası hızlandırılmıştır (Ziylan, 1999: 2).

Türkiye, 1950'li yıllara geldiğinde NATO'ya katılımı ile savunma sanayiini güçlendirmek amacıyla gerçekleştirdiği devlet politikalarını terk etmiş ve savunma sistemleri yabancı ülkelere satın alma yoluyla güçlendirilmeye çalışılmıştır. Cumhuriyet döneminde uygulanan devletçilik politikası ile milli savunma sanayii güçlendirilmeye çalışılırken NATO üyeliği neticesinde TSK'nın ihtiyaçları, müttefik ülkeler tarafından yardım ve vadeli satış yoluyla gerçekleştirilmiştir. Diğer yandan 1974'de yapılan Kıbrıs Barış Harekâtı sonrasında uygulanan silah ambargosu neticesinde savunma sanayiine yönelik çalışmalar hızlandırılmış ve Kara Kuvvetleri Vakfı tarafından 1975'de Askeri Elektronik Sanayi (ASELSAN) kurulmuştur (İris, 2019: 536). Bu girişimle birlikte savunma sanayiinin devlet politikası olarak öneminin vurgulanması ile 1985'de Özal döneminde Savunma Sanayi Müsteşarlığı

Kanunu yürürlüğe girmiştir. Müsteşarlık, askeri savunma sanayii projelerinin koordinasyonu, yönetimi ve fikir platformu özelliğini taşıması ile dönemin büyük adımlarından sayılmıştır.

2000’li yıllara gelindiğinde TSK’nın mühimmat ihtiyacının karşılanma oranı yüzde yirmi iken, 2014 sonunda alınan verilere göre yüzde altmış seviyesine ulaşarak yerli savunma sanayii ihtiyaçlarının belirlenip uygulamaya konulduğu bir dönem olmuştur. Yüzde altmışlık kısma postal, kamuflaj, tüfek mermisi haricinde helikopter, savaş gemisi (korvet), tank, kısa menzilli balistik füze, İnsansız Hava Aracı (İHA)-Silahlı İnsansız Hava Aracı (SİHA) gibi yüksek teknoloji ile çalışan silahlar da dahil edilmiştir. İHA’ların TSK tarafından kullanımı ve Zeytin Dalı Harekatı’nda başarı sağlanması istihbarat, ateş ve destek, hedef tayin gibi özellikleri sayesinde gerçekleşmiştir. TSK’ya en az personel kaybı ile en çok istihbarat toplama, vurucu güce sahip olması ile İHA-SİHA son yıllarda daha çok önem kazanmıştır (Ziylan, 1999:5-6).

SİHA’nın kullandığı 8+ km menzilli, lazer arayıcı başlıklı ve 50 metreden fazla tahrip gücüne sahip MAM serisi akıllı mühimmat, Orta Menzilli Tanksavar (OMTAS), Uzun Menzilli Tanksavar (UMTAS) gibi Türkiye’nin ürettiği silah ve mühimmatlar neticesinde TSK, operasyon aşamasında dışa bağımlılığını sona erdirmiştir. Türkiye, geleceği savaşlarında belirleyici güç olacak balistik füzeler konusunda üretim sağladığı Çok Kısa Menzilli Balistik Füze (BSRBM) diğer adıyla “topçu roketi” Zeytin Dalı Harekatı’nda vurucu güç olarak kullanılmış ve terör mevzileri yok edilmiştir. ROKETSAN tarafından geliştirilen Çok Namlulu Roketatar (ÇNRA) adıyla bilinen ve geliştirilen füze sistemleri, yüksek isabet oranı ile kullanılmıştır (Özkaya, 2018).

Savunma sanayii kapsamında ülke refah düzeyini yükselten silah satışları, Stockholm Uluslararası Barış Antlaşmaları Enstitüsü (2011-2015) raporuna göre Türkiye, uluslararası silah ticaretinde küresel silah ithalatı ile altıncı sırada yer almıştır. ABD, Rusya, Çin, Fransa, Almanya ve İngiltere gibi ülkeler de en çok silah ticareti yapan ülkeler olmuştur.

3.7.2. Türk Dış Politikasına Yansımaları

Silahlı kuvvetler, bir ülkenin bağımsızlık ve iç-dış düzenini tehditlere karşı korumak ve kollamak, diğer yandan belirli durumlarda kamusal düzeni sağlamak amacıyla düzenlenmiş devlet gücüdür. Ordu, diplomasinin etkinliğini artırıcı öge olmakla birlikte dış politika kararlarının uygulanmasında ağırlıklı bir role sahip olmuştur (Öztürk, 1998: 95). TSK, Türkiye’ye özgü siyasal yaşam ve dolaylı yoldan dış politikada karar alma mekanizmasına sağladığı katılım ile Türklerin tarih boyunca göçebe yaşam süren savaşçı bir millet olmasına,

Cumhuriyet'in ilanından sonra çağdaşlaşma misyonunu benimsemesine kadar her türlü olguda toplumda bir ağırlık kazanmıştır. İç ve dış politikada sosyal ve kültürel etmenler haricinde gerçekleştirilen darbelerin stratejik önemi sayesinde güven ve toplumsal meşruiyetin sağlanmasında dış çevrenin sonucu olarak Türk toplumunda önemli bir yere gelmiştir (Uzgel, 1998: 315).

Türkiye'nin kuruluşunda benimsediği statükocu ve batıcı dış politika eğilimi, yönetimde etkin olmuş ve TDP bugüne kadar güvenlik temelli olarak tek boyutlu olagelmıştır. Ancak Yeni Dünya düzeninde güvenliğin insani güvenlik çerçevesinde terörizm olgusunun ortaya çıkması ile ekonomik güvenliğe kadar birçok tehdit devletlerin güvenlik algısını değiştirmiş ve tek boyutlu olmaktan çıkmıştır (Özcan, 2002: 56).

Türkiye'de askeri sivil ilişkiler kapsamında gerçekleştirilen 27 Mayıs 1960 darbesi ile Milli Güvenlik Kurulu Türk siyasal yaşamına dahil olmuştur. Bu kurum üzerinden uygulanan hegomon güç sayesinde TSK, süreklileştirilerek siyasal yaşamın bir gerçeği olmuştur. İç politikada siyasetin sınırlarını belirlemiş ve aktörlerin bu çerçevede politika yapmasını istemiştir. Diğer yandan TSK, Kürt Sorunu, İsrail ile İlişkiler, Kuzey Irak politikası, Kıbrıs ve Ege gibi sorunları müdahale alanı olarak görmüş ve yetkileri sayesinde dış politikayı şekillendirmiştir. Özal ile Tansu Çiller'in Kıbrıs ve Kürt sorununa, Necmettin Erbakan'ın İsrail ile ilişkiler konusunda geleneksel bakış açısı ile davranması sonucunda TSK ağırlığını koymuştur (Çalış, 2001: 9).

Türkiye, Soğuk Savaş sonrası devlet odaklı oluşan sorunları çözmeye çalışırken diğer yandan Soğuk Savaş sonrasında ortaya çıkan etnik ve bölgesel çatışmalar, aşırı milliyetçilik, silah ve insan kaçakçılığı, göç, uyuşturucu ticareti ve salgın hastalıklar gibi asimetrik tehditlerle karşı karşıya gelmiştir. NATO'nun kanat ülkelerinden biri olan Türkiye'nin güvenlik algısını ve yaklaşımını temelde etkileyen bu tehditler sayesinde Batı Avrupa ülkeleri açısından Ortadoğu, Orta Asya ve Balkanlarda bulunan riskleri Batı Avrupa'ya taşıma ihtimali ortaya çıkmıştır. Batılı devletler tarafından Türkiye, artık güvenlik üreten bir ülke olmaktan çıkmış ve güvenlik tüketen ülke konumuna geçmiştir (Gül, 2016: 315).

SSCB'nin dağılması ile oluşan güç boşluklarının bölgesel güçler tarafından kendi çıkarları çerçevesinde değiştirilmeye çalışılması sonucunda Türkiye'yi çevreleyen bölgelerde istikrarsızlıklar meydana gelmiştir. Birinci Körfez Savaşı sonrasında Kuzey Irak'ta oluşturulan PKK terör kampları ve buradan Türkiye'ye yapılan saldırılar, Suriye'nin Hatay sorununu gündeme taşıması ve topraklarında terör faaliyetlerine izin vermesi, Yunanistan ile

Ege ve Kıbrıs sorunları, Orta Asya’da yaşanan belirsizlik, Yugoslavya’nın dağılma süreci gibi birçok sorun ile karşı karşıya gelen Türkiye, sorunların iç politikaya yansması konusunda endişe duymuştur (Gürkaynak, Yalçiner, 2009: 23). Güç kullanımının meşru hale getirilmesiyle devletlerin ulusal güvenlik sorunu ortaya çıkması sonucunda güvenliğin maksimize edilmesi şart olmuştur.

Diğer güvenlik sorunlarından Dağlık-Karabağ sorunu ise bu bölgenin Ermenistan’a bağlanması amacı ile burada yaşayan Azerbaycan Türklerine karşı yapılan saldırılar sonucu oluşmuştur. Türkiye ilk dönemde tarafsız kalmış ancak Ermenistan’ın Kelbecer’i işgal etmesinin ardından Ermenistan’a sınır kapılarını kapattığını ifade ederek Azerbaycan’ı desteklemiştir. Azerbaycan Elçibey döneminde Batı ve Türkiye odaklı yaklaşım sergilemiş, Türkiye ile stratejik ortaklık kurmak ve ortaya çıkan uluslararası soruna Batı ve Türkiye’nin desteğini sağlamak olmuştur (Koç, 2020: 98).

Azerbaycan, Türkiye ile ortak olup Ermenistan’ı yalnızlaştırma politikası uygulamış ve ardından Türkiye-Azerbaycan ilişkileri güçlenerek ekonomik ilişkiler başlamıştır. Türkiye, işgalin sona ermesi halinde Ermenistan’a kapılarını yeniden açacağını vurgulamıştır. İki ülke arasında yaşanan savaşın ardından Temmuz 2020’de yeniden çatışma başlamıştır. Azerbaycan’ın kontrolü sağlaması ve Ermenistan’a karşı askeri birliklerin çatışmayı kazanması ile sonuçlanmıştır. Türkiye, önemli petrol boru hatlarının bulunduğu ve ikili ilişkilerinin güven aşamasında ilerlediği Azerbaycan hakkında bölgenin toprak bütünlüğünün sağlanması konusunda destek vereceğini bildirmiş ve bu çatışmanın uluslararası toplum tarafından kabul edilmemesi gerektiğini ifade etmiştir (Özdaşlı, 2021: 65). Türkiye, bu süreçte, F-16 uçakları ve İHA’ları göndererek destekte bulunmuş ancak Ermenistan bu duruma tepki vermiştir.

Güvenlik sorunlarının dönüşüm yaşaması ve Türkiye’nin uygulamış olduğu çok yönlü dış politika ile stratejik adımlar atılmakta ve güç dengesi ile çıkarların korunması amaçlanmıştır. Son dönemde ise Türkiye, Batı’nın ortaya koyduğu güvenlik yaklaşımlarından enerji, sağlık, eğitim, çevre, ekonomi gibi sorunları dış politikasının temeline oturtmuş ve bütüncül bir anlayış hâkim olmuştur. Türkiye, yeni dönemde toplumsal ve insani güvenlik açısından demokrasi ve insan hakları ile doğrudan bağlantı kurarak dengesini sağlamaya çalışmıştır. Türkiye’nin kuruluşundan itibaren var olan toprak kaybetme ve terör tehdidi hep var olmuş ve bu oluşan toplumsal sorun ve risklere karşı demokrasiyi güçlendirme yoluna gitmiştir. Komşularla sıfır sorun anlayışı ile kurduğu ikili ilişkilerde güven tesis etmeyi

amaçlayan Türkiye, ticareti artırmış ve karşılıklı bağımlılık ile işbirliği çerçevesinde dış politikasını şekillendirmiştir.

3.7.3. Uluslararası İlişkiler Güvenlik Paradigmasında Türkiye'nin Yeni Konumu

Ulusal güvenlik, iç politikada kamu düzeni oluşturmak amacıyla toplum güvenliğini ve asayişini sağlamak, dış politikada ise ülke ve ülke insanının uluslararası antlaşmalar ve evrensel kriterler sayesinde hak ve çıkarlarının korunması amacını taşımıştır (Baylis, 2016: 59). Güvenlik paradigması, İkinci Dünya Savaşı'nın bitmesinin ardından ortaya çıkan iki kutuplu dünya düzeninden gevşek iki kutuplu dünya sistemi ve bölgesel güçlerin yeni bir tehdit olması açısından dikkate alınması gerektiği bir anlayışa doğru dönüşüm yaşanmıştır (Brauch, 2008: 142).

İki kutuplu dünya düzeninde devletlerin saflarının belirgin olması ve devletler arasındaki çatışma ortamının nispeten öngörülebilir olması özelliği ile daha durağan bir dünya düzeni ortaya çıkmıştır. Güvenlik konusunda ise sınır anlaşmazlıkları, kültürel çatışmalar ile ekonomik çıkar çatışmaları, dinsel nedenlerle yaşanan ayrışmalar ve aidiyet sorunları, çevresel sorunların iç politika ile harmanlandığı bir ortam oluşmuştur. Güvenlik, günümüzde ortaya çıkan tehditler neticesinde sistem, devlet, toplum ve birey odaklı olarak ele alınmasını sağlamış, güvenlik algısı devlet merkezli güvenlik anlayışından küresel alana doğru genişletilmiştir (Birdişli, 2016: 39).

Güvenliğin kapsamı ve boyutunun genişlemesi çerçevesinde ittifaklar ile yapılan bölgesel ve küresel işbirliğinin artırılması, askeri hareketlerin çok uluslu bir yapıya dönüşmesi, devletler arası ortaya çıkan anlaşmazlıkların çözümü için askeri ve diplomatik yöntemlerin bir arada kullanılması, kitle imha silahlarının yaygınlaşması, nükleer silahlar yaşanan tehditleri devletlerin imkanları neticesinde kullanmalarına sebep olmuştur. Böylece iki kutuplu dünyanın sona ermesi ile tehdit algılamaları asimetrik ve uluslararası tehditler olarak değişim yaşamıştır (Balamir, 2014: 52). Bu dönemde Türkiye, NATO müttefiki olarak jeopolitik ve stratejik önemi sayesinde dış politikasında istikrarını devam ettirmesi, bölgesel tehditlerin batılı devletlere geçişine engel olması amacıyla önemli bir konumda yer almıştır.

Türkiye, yeni dünya düzeninde devam ettirdiği statükocu dış politika anlayışı çerçevesinde bir taraftan Batı ile ilişkilerini artırmış, diğer taraftan toplum ve sınır güvenliğini ihlal eden PKK terör örgütü ile mücadele etmiştir. Yunanistan ile yaşanan ada ve karasuları sorunu, Güney Kıbrıs Rum Cumhuriyeti ile yaşanan gerginlik, Arap Baharı kapsamında güneyinde yaşanan Ortadoğu eksenli terör faaliyetleri, Yugoslavya'nın dağılma süreciyle

ortaya çıkan etnik ve mezhepsel sorunlar gibi birçok anlaşmazlık Türkiye'nin ulusal güvenlik politikalarını oluşturmuştur (Booth, 2012: 84). Bu ülkeler ile anlaşmanın sağlanamaması üzerine Batının da etkisiyle komşularla sıfır sorun anlayışı benimsenmiş ve devletlerle barış esaslı demokratik çözüm arayışlarına gidilmiştir.

Türkiye, yeni dönemde geleneksel güvenlikçi paradigmadan uzaklaşmış ve tehditleri öngören ve fırsatları değerlendiren, komşuları ile olan ilişkilerinde proaktif bir yaklaşım ile diplomasi ve yumuşak güç kullanmak suretiyle çok eksenli ve çok boyutlu bir güvenlik paradigması benimsemiştir. Ancak iç politika ve dış politika arasında bir denge arayışında olması nedeniyle NATO ve AB ile olan ikili ilişkilerde hedeflenen amaca ulaşamamış ve önleyici barış diplomasisini yerine getirememiştir (Balcı, 2015: 49).

Güvenlik alanında yaşanan kavramsal ve kuramsal değişime paralel olarak Türkiye, güvenlik anlayışı ve yaklaşımı çerçevesinde uyguladığı dış politikada belirli dönemlerde geleneksel güvenlik anlayışı, bazı dönemlerde de proaktif güvenlik anlayışını benimsemiştir. Özellikle Soğuk Savaş'ın sona ermesi ile birlikte güvenlik meselelerinde dönüşüm yaşanmış ve devletlerarası ilişkilerde bölgesel güç dengeleri ortaya çıkmıştır. Dünya siyasetinde yaşanan değişim sürecinde karşılıklı bağımlılıklar artmış ve Soğuk Savaş boyunca hâkim olan ulus devlet temelli yapı sona ermiştir. Güvenlik, realizme göre devlet temelli iken ortaya çıkan yeni tehditler neticesinde savaş boyutu ekonomik, çevre, enerji, sağlık ve eğitim gibi alanlarını da kapsamış ve sonuç olarak dar ölçekli kuvvet kullanımının öngörüldüğü savaş diplomasisinin ötesine geçilmiştir.

Günümüzde yaşanan güvenlik kaygılarından olan Doğu Akdeniz, farklı etnik yapısı ve kültürel kimliği ile çatışma alanı haline gelmiştir. Bu bölgede anarşik ortamın var olması sebebiyle büyük güçler hâkimiyet kurma çabası içine girmiş ve birimler arasında hiyerarşik sistemin bulunmamasından dolayı devletler, güçlerini maksimize etmeye çalışmıştır. Türkiye, bu süreçte kendi ülkesinin ve Kıbrıs Türklerinin dışlandığı münhasır ekonomik bölgeyi sınırlandırma çalışmaları, hidrokarbonun üretim ve pazarlama projelerinin uluslararası hukuka göre uygun olmayan biçimde yapılandırıldığını vurgulamıştır. Kıbrıs'ta garantör ülke konumunda olan Türkiye, oluşturulan işbirliği neticesinde dengeleme stratejisi ile güç maksimizasyonu sağlamak istemiştir.

Doğu Akdeniz'de bulunan önemli hidrokarbon rezervleri açısından Libya önemli bir ülke olmuş ve Türkiye, yalnızlaşma politikası yerine işbirliği gerçekleştirerek karşıt ittifakları zayıflatma amacı taşımıştır. Türkiye, enerji koridoru olma doğrultusunda doğalgaz fiyatlarının

da artması gibi sorunlar haricinde hidrokarbon kaynaklarının uluslararası piyasalara dağıtılmasında projenin içinde yer almasına izin verilememesi sonucunda tepki göstermiştir.

Neorealist görüşe göre devletler karar alırken sistem odaklı tutum sergilerken Türkiye, Kıbrıs Barış Harekâtı'nda da vatandaşını ve çıkarlarını korumak amacıyla sistem dışı davranmıştır. Türkiye'nin uyguladığı dış politika sonucunda bölgede Türkiye karşıtı politikalar uygulanmış ve sonuç olarak güvenlik ikilemi yaşanmıştır. Dengeleme çabasıyla sistemik dengenin sağlanmaya çalışılması ve ikili ilişkilerde karşılıklı zıt tutumlar sergilenmesi, keşfedilmiş enerji kaynakları konusunda devletlerin öncelikli davranması sonucunda Türkiye, anarşik ortamın yeniden ortaya çıkması ile bu soruna saldırgan realizm çerçevesinde bir dış politika anlayışı ile yaklaşacağını vurgulamıştır.

Güvenlik çatışmalarının yoğun olarak yaşandığı Suriye'den Türkiye'ye ilk göç hareketi 2011'de başlamış ancak 1994 tarihli mültecilerin Türkiye'ye girişinin yasaklandığı temel ilke bu kapsamda uygulanmamıştır. Türkiye, Suriyeli mültecilerin her anlamda temel ihtiyaçlarını karşılayacağına ve sınırlarını açık tutacağına dair bildiride bulunmuştur. Suriyeli mülteciler "misafir" konumunda olup Yabancılar ve Uluslararası Koruma kanununda değişiklikler yapılmış ve Suriyeli mültecilerin eğitim, sağlık, çalışma gibi ihtiyaçlarının karşılanmasının yanı sıra geri göndermeme garantisini de kapsamıştır (Şimşek, 2019: 173). Mülteci sorunu çözülmesi gereken uluslararası bir sorun haline dönüşmüş ve göç ettikleri ülkelerde güvenliklerinin sağlanması neticesinde yeni politikalar benimsenmiştir. Suriyeli mültecilerin göç hareketi, dünya tarihinde en büyük kitlesel nüfus hareketi olarak değerlendirilirken göç ettikleri ülkede aktif olarak katılım sağlamaları amacıyla birçok haktan faydalanmaları sağlanmıştır. Ucuz işgücü sayesinde yerleşik halkın işsizlik oranının artması ve göçmen karşıtlığının başlaması neticesinde güvenlik sorunları oluşmuş ve Türkiye, uyguladığı dış politika ile mültecilerin uyum sürecine katkıda bulunmuştur.

ABD, Afganistan'ı işgalinden sonra 2014'te NATO güçlerinin operasyonları durdurması kararı ile askerini geri çekmeye başlamış ancak güvenlikte eğitim ve destek amaçlı askerlerini bırakmıştır. Ardından 13 Nisan 2021'de ABD Başkanı Joe Biden, 11 Eylül'de tüm birliklerinin Afganistan'ı terk edeceğini belirtmiştir. Ancak Taliban 16 Ağustos 2021'de Kabil başta olmak üzere birçok köy ve kasabanın kontrolünü ele geçirmiş ve 31 Ağustos 2021'de de ABD'nin Afganistan'dan tamamen çekilme süreci tamamlanmıştır. Nitekim ABD'nin çekilme sürecinde ABD güvenlik güçlerine karşı gerçekleştirilen bombalı eylemde 12 ABD askeri ve 60 sivil ölmüştür. Taliban'ın yönetimi yeniden ele geçirmesiyle kadınların sosyal hayatta aktif rol alması kısıtlanmış ve yönetim şekli değiştirilmiştir.

Taliban'a karşı Afganistan'da başlatılan eylemler, hükümet güçleri tarafından zorla bastırılmaya çalışılmıştır (AA, 2021). Güvenlik sorunu ve ekonomik-sosyal hayatın olumsuz etkilenmesi sonucunda isyan hareketleri artırılmıştır.

Sonuç olarak Türkiye, dış politikasında statükodan vazgeçmemiş ancak uluslararası sistemin anarşik yapısı ile devletler arasında güç mücadelesinin artması sonucunda TSK ülke güvenliğini sağlamak amaçlı sınır dışı operasyonlar ile dış politikaya katkıda bulunmuştur. Nitekim Türkiye, yumuşak güç ile devletler arasındaki ilişkilerini güç dengesi çerçevesinde dengede tutmak istemiş ancak diğer devletlerin Türkiye'ye zaman zaman gösterdiği tepkiler neticesinde dış politikada sessiz kalmadığını uluslararası sorunlarda aktif olarak rol alması ile vurgularken TSK operasyonları ile çıkarlarını ve sınırlarını korumak adına müdahalelerde bulunacağını tüm dünyaya göstermiştir.

SONUÇ ve DEĞERLENDİRME

Uluslararası İlişkiler disiplininde tek ya da mutlak bir doğru üzerine temellendirilmiş teori bulunmamakla birlikte her teori, epistemolojik ve metodolojik yönden farklı araçlar ile güvenilirliğini kanıtlamaya çalışmış ve bu yüzden olayları inceleme yöntemleri farklı olmuştur. Çalışmalarda seçilen teorilerin argümanları ve varsayımları üzerinden gidilerek konular analiz edilmektedir.

Uluslararası İlişkilerin her döneminde etkisini sürdürmeyi başaran realist gelenek, özellikle insan doğasının kötü olmasından yola çıkmış ve savaş halinin kaçınılmaz olduğunu ileri sürmüştür. Kaos ortamının devletler ve insanlar arasında hep var olduğu ve olacağını savunan klasik realizm, savaşın barışı mümkün kılabileceğini vurgularken devletin temel aktör olduğunu, devlet dışı aktörlerin ise ikincil konumda olduğunu savunmuştur. Uluslararası ilişkilerde belirgin bir şekilde etkisini sürdüren devlet dışı kuruluşların giderek artan etkisine rağmen devleti her şeyin üstünde kabul etmişlerdir. Realizm, devletlerin çıkarlarının ön planda tutulması gerektiği ve bu çerçevede güvenlik temelli oluşturulan güç ve güç dengesi sistemiyle devletlerin hayatta kalacağını savunmuştur.

Klasik realizmin sadece insan doğası ve devlet temelli çalışmalarını eleştiren neorealistler, uluslararası sistemin açıklanmasının birincil faktör olduğunu savunmuştur. Ancak yalnızca sisteme ve materyal kapasitelere odaklanan neorealizm, savaşın çıkış noktasını realistlerin aksine insan doğasından değil uluslararası sistemin anarşik olmasından kaynaklı olduğunu vurgulamıştır. Neorealizm, deterministik yaklaşımı ile genelleme yaparak aynı sistemsel gelişmeler karşısında farklı tepkiler veren devletleri açıklamakta yetersiz kalmıştır.

Realist ve neorealistler, gücün merkezi önemini kabul ederken ulusal ekonomik kalkınmayı maksimize etmenin devletlerin temel mücadelesi olması gerektiğini savunmuşlardır. İki kutuplu düzenin sona ermesinden sonra realizmden etkilenecek ortaya çıkan neorealizm, belirli noktalarda ayrışsa da ortak noktaları oldukça fazladır. Bir devletin çıkarlarının ekonomik dengeyle nasıl sağlanacağı ve hayatta kalmak için güvenliği sağlama noktasında devletlerin davranışlarının belirlenmesi amacıyla realistler devletleri, neorealistler uluslararası sistemi öncelikli tutmuştur. Klasik realizm, devletin rolünü sınırlı tutarken neorealizm devletin rolünü geniş kapsamlı olarak ele almıştır.

Bu bağlamda neorealist anlayışın içinden çıkan savunmacı/saldırgan realizm yaklaşımları uluslararası ilişkilerde kendine önemli bir alan oluşturmuştur.

Savunmacı/saldırgan realizmin güce ve güvenliğe bakışı birbirinden çok farklı özellikler içermektedir. Savunmacı realistlere göre bir devletin dış politikasında statükoyu korumak birinci sırada yer alırken saldırgan realistlere göre bir güç arayışı ve statükonun dışına çıkmak ilk sırada yer almaktadır. Diğer tüm devletlerde olduğu gibi Türkiye’de dış politikasında dönemselsel olarak her iki yaklaşımın özelliklerini sergilemektedir. Bu çalışmada özellikle TDP’de (neo) realist teori referans alınarak güvenlik temelli yaklaşımlarının nasıl bir değişim ve dönüşüme uğradığı ortaya çıkarılmaya çalışılmıştır.

Realistik çerçevede TDP, Cumhuriyet’in ilk yıllarından itibaren Batıcılık ve statükoculuk çerçevesinde gelişmiştir. Atatürk dönemi dış politikası, ilkeli, rasyonel, milli menfaatleri gözeten, barışçıl, işbirliği ve karşılıklı çıkarlara uygun şekilde diplomatik faaliyetler ile sorunları çözüme kavuşturma, çağdaş ve ulusal bağımsızlığı ön planda tutan aktif bir politika olmuştur. İki savaş arası dönemde MC’ye üye olan Türkiye, revizyonist devletlere karşı Sadabat Paktı ve Balkan Antantında yer almış, Hatay meselesi ve Boğazlar sorununu kendi güvenlik ihtiyaçları neticesinde uluslararası hukuka uygun bir şekilde çözmüştür.

Türkiye’nin Batılılaşma yolunda attığı önemli adımlardan biri olan NATO üyeliği, Türkiye’nin güvenlik yaklaşımlarının ve politikalarının temelini oluşturmuştur. Türkiye’nin NATO üyeliği sonrasında benimsediği dış politika, müttefiklerini her konuda desteklemek olmuş ancak bu durum dış politika ve güvenlik meselelerinde dengesini kaybetmesine yol açmıştır. Kıbrıs meselesinin gündeme gelmesiyle Türkiye, bu meselede NATO ve BM’den beklediği güvenlik dayanışmasını bulamamasından dolayı daha dengeli bir güvenlik yaklaşımı sergilemiştir.

Nitekim Soğuk Savaş’ın bitmesiyle değişen dünya düzeninde Türkiye de dış politikasını yeniden şekillendirmiştir. Soğuk Savaş sırasında SSCB’ye karşı Batı ile işbirliği yapmak isteyen Türkiye, yeni olanakları ortaya çıkarma konusunda sınırlı olsa da dış politikası statüko çerçevesinde şekillenmiştir. SSCB’nin yıkılması ile yeni düzene ayak uydurma çabasına giren Türkiye, Batı dünyasında aktif rol almaya başlamış ve daha güçlü bir rol inşa etme zorunluluğu ile karşı karşıya gelmiştir. Eski statükonun yıkılması ile bu dönemde kurulan yeni statüko, tarihsel süreklilik, jeopolitik konum ve belirlenen temel ilkelerden vazgeçmeden ilerlemek amacıyla oluşturulmuştur.

Küreselleşme süreci ile birlikte yeni aktör ve ikili ilişkilerin ortaya çıkması uluslararası sistemi daha karmaşık bir yapı haline getirmiş ve güvenlik alanlarında yaşanan

değişim ve dönüşümler de evrilmiştir. Devletin ön planda tutulduğu klasik realizm anlayışında güvenlik anlayışı günümüzde ağırlığını korusa da ortaya çıkan yeni risk ve tehditlerin ortada kaldırılması için uygulanan politikalarda farklılık göstermiştir. Güvenlik anlayışı, askeri güç ve sınırların güvenliği çerçevesinde ele alınan ve çatışma riskinin fazla olduğu dönemden yeni ilişkilerin kurulduğu ve güvenlik ikileminin önlendiği bir döneme geçiş yapılmıştır.

Bulunduğu coğrafya nedeniyle stratejik öneme sahip olan Türkiye, toplumsal yapısı ile küresel ve bölgesel dinamikleri sayesinde fırsat ve tehdidi aynı anda barındırmıştır. Liberal ve demokratik değerlere sahip ülke olması, petrol ve doğalgaz bakımından zengin ülkeler ile olan komşuluğu, önemli ticaret yolları üzerinde bulunması, uluslararası örgütlerde aktif olarak rol alması gibi avantajları bulunan Türkiye terör tehdidi, din ve etnik temelli çatışmalar, bölgenin büyük güçler arasında bir rekabet olması, göç ve silah kaçakçılığı gibi risklerin bu bölgelerde yoğunlaşması sınırları açısından büyük bir tehdit olmuştur.

Devletlerin realist çerçevede belirlediği güvenlik temelli dış politika yaklaşımları, farklı yapısal ve davranışsal gelişmeleri beraberinde getirmiştir. 1990'lı yıllarda NATO kapsamında üstlenmiş olduğu görevlerle TSK, dış politikada güvenlik yaklaşımlarını belirlemede önemli rol oynamış ve bu dönemde askeri kapasitesini “caydırıcı” düzeyde tutmuştur. Türkiye uluslararası krizlerin ve çatışmaların yoğunlaştığı ve çeşitlendiği bu dönemde ikili ilişkilerini geliştirirken askeri mücadele konusunda uluslararası müdahalede aktif rol üstlenerek çok uluslu güçlere büyük katkı sağlamıştır.

11 Eylül 2001'de meydana gelen terör saldırıları sonucunda küresel ölçekte yaşanan güvenlik dönüşümü büyük bir kırılmaya sebep olmuş ve terörizm ile mücadele uluslararası anlamda öncelikli hedef haline gelmiştir. Türkiye, teknolojik ve askeri kapasitesini güçlendirmeyi ve yükseltmeyi hedeflemiş, güç parametrelerini yeniden belirlemiştir. Türkiye tarafından komşular ile meselelerini çözme anlayışı, insani güvenlik yaklaşımı, ekonomik kapasitenin artırılması gibi birçok dış politika unsuru hayata geçirilmiştir. Yumuşak güç çerçevesinde proaktif dış politika izleyen Türkiye, güvenlikleştirme yaklaşımından uzaklaşarak özgürlük-güvenlik denklemi üzerinde dış politikasını yeniden şekillendirmiştir.

Önleyici barış diplomasisi yöntemiyle ilerleyen Türkiye, sınır ötesinde gerçekleştirdiği TSK operasyonlar ile dış politikasında savunmacı bir yapıdan daha çok saldırgan realist perspektifinde davranış sergilediğini ortaya koymuştur. Türkiye özellikle ulusal güvenliğini sağlama konusunda dış politikada gerektiğinde güce başvurabileceğini uluslararası

kamuoyuna göstermiştir. Tüm bu proaktif dış politika adımları atılırken de uluslararası hukuk kuralları göz önünde bulundurulmuştur. Çalışmada özellikle Türkiye'nin karşılaşmış olduğu tehditler üzerinden bir aktivizme geçtiği ve güvenlik yaklaşımlarını/politikalarını da bu tehditler etrafında oluşturduğu ortaya konulmuştur. Uluslararası sistemin sürekli değişen yapısı ve küreselleşme ile dünya düzeninde meydana gelen değişikliklerden dolayı Türkiye, yine demokratik reformlar ve ulusal/uluslararası hukuk çerçevesinde dış politikasını her alanda şekillendirmeye devam etmektedir.

KAYNAKÇA

- Ağır, B. S. (2015). “Güvenlik Kavramını Yeniden Düşünmek: Küreselleşme, Kimlik ve Değişen Güvenlik Anlayışı”, *Güvenlik Stratejileri Dergisi*, 11(22), ss. 56-125.
- Akandere, O. (1998). *Milli Şef Dönemi*, İstanbul: İz Yayıncılık.
- Akgül Açıkmeşe, S. (2011). Algı mı, Söylem mi? Kopenhag Okulu ve Yeni-Klasik Gerçekçilikte Güvenlik Tehditleri, *Uluslararası İlişkiler Dergisi*, 8 (30), ss. 25-87.
- Akgün, M. (1994). “Türk Dış Politikasında Bir Jeopolitik Etken Olarak Boğazlar”, *Türk Dış Politikasının Analizi*, İstanbul: Kültür Yayıncılık.
- Akkurt, M. (2005). *Afganistan’ın Yapılanmasında Siyasi ve Ekonomik Stratejiler*, İstanbul: Kültür Sanat Yayıncılık.
- Aksoy, M. (2016). “Doğu Akdeniz Enerji Rekabeti”, *İnsani ve Sosyal Araştırmalar Merkezi*, 12(5), ss. 5-18.
- Aksu, M. (2012). “Türk Dış Politikası Karar Alma Mekanizmasında Türk Silahlı Kuvvetlerinin Etkinliği ve 2003 Sonrası Değişim”, *Süleyman Demirel Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi*, 17(3), ss. 441-465.
- Aktaran, A. L. (1974). “The Structures of the Theoretical Revolution in International Relations”, *International Studies Quarterly*, Cilt 18, Sayı Yok, ss. 15-67.
- Alden, C., Aran, A. (2017). *Foreign Policy Analysis: New Approaches* (2. Baskı). Routledge
- Alkan, N. (2013). Yugoslavya’nın Dağılması, (Der.) B. A. Gökdağ ve O. Karatay, *Balkanlar El Kitabı: Çağdaş Balkanlar*, Ankara: Akçağ Yayınları.
- Aral, B. (2009). Turkey in the UN Security Council: Its election and performance, *Insight Turkey*, 11(4), ss. 140-185.
- Aras, B. (2009). *Davutoğlu era in Turkish Foreign Policy*. SETA Brief No: 32.
- Aras, İ. (2014). “Avrupa Birliği ve İngiltere’nin Arap Baharına bakışları”, A. Gözkaman ve P. Paksoy (Ed.), *Arap Baharı Üzerine Değerlendirmeler*, Ankara: Detay Yayıncılık.
- Arends, J. F. M. (2015). “Homeros’dan Hobbes ve Ötesine: “Güvenlik” Kavramının Avrupa Geleneğindeki Boyutları”, *Uluslararası İlişkiler*, 6(22), ss. 13-54.
- Arı, T. (2008). *Uluslararası İlişkiler ve Dış Politika*, Bursa: Marmara Kitap Merkezi.
- Arıdemir, H., Acar, A. (2018). “Türkiye’nin Orta Doğu Politikasına Yönelik Sürekliliğin I. Körfez Savaşı Bağlamında Değerlendirilmesi”, *Akademik Bakış Dergisi*, Cilt Yok, Sayı 65, ss. 88-92.
- Armaoğlu, F. (1984). *20. Yüzyıl. Siyasi Tarihi 1914-1980*, İstanbul: Kültür Yayınları.
- Armaoğlu, F. (1987). *20. Yüzyıl Siyasi Tarihi 1914-1980*, 4. Baskı, Ankara: Siyasal Kitabevi.
- Artuç, A. ((1990). *Kore Savaşlarında Mehmetçik*, İstanbul: Kültür Yayınları.
- Asseburg, M. (2013). “The Arab Spring And The European Response”, *The International Spectator*, 48(62), ss. 47-62.

- Ataman, M. (2003). Özalist Dış Politika: Aktif ve Rasyonel Bir Anlayış, *Bilgi Sosyal Bilimler Dergisi*, Cilt Yok, Sayı 18, ss. 25-69.
- Ateş, D. (2009). “Uluslararası İlişkiler Disiplininin Oluşumu: İdealizm/Realizm Tartışması ve Disiplinin Özerkliği”, *Doğuş Üniversitesi Dergisi*, 10(1), ss. 6-49.
- Ayata, A. (2017). “*Refugee Crisis of The European Union*”, *Innovation and Global Issues in Social Sciences*, Congress Book, Antalya: Patara Antique City Parliament Building.
- Aydemir, Ş. S. (2000). *İkinci Adam*, Ankara: Bilge Yayınları.
- Aydın, M. (2004). “Uluslararası İlişkilerin ‘Gerçekçi’ Teorisi: Kökeni, Kapsamı, Kritiği”, *Uluslararası İlişkiler Dergisi*, 1 (1), ss. 12-63.
- Aytekin, Z. (1999). “Savunma Sanayii Üzerine”, *ASELSAN Dergisi*, 9(1), ss. 1-9.
- Bacık, G. (2010). “The Rise of Identity Politics in Turkey”, *UNISCI Discussion Papers*, Cilt Yok, Sayı:23, ss. 45-98.
- Bacık, G. (2011). “Arap Baharı’ndan Ortadoğu ve Kuzey Afrika’nın Geleceğine Bakmak” *Müsiad Çerçeve Dergisi*, Cilt Yok, Sayı 57, ss.16-20.
- Baev, P. K. (2006). Thucydides’ Three Security Dilemmas in Post-Soviet Strife, *Journal of Military Ethics*, 5 (4), ss. 280-345.
- Bal, P. (2014). “Avrupa Birliği’nin Arap Baharı’na Bakışı ve Dış Politika Üzerine Bir Değerlendirme”, A. Gözkaman ve P. Paksoy (Ed.), *Arap Baharı Üzerine Değerlendirmeler*, Ankara: Detay Yayıncılık.
- Balamir, C. B. (2014). “Kopenhag Okulu ve Güvenlikleştirme”, *Postmodern Uluslararası İlişkiler Teorileri-2*, Uluslararası İlişkilerde Eleştirel Yaklaşımlar, (der. Tayyar Arı), Bursa: Dora Yayınları.
- Balcı, A. (2015). *Realizm, Uluslararası İlişkilere Giriş-Tarih, Teori, Kavram ve Konular*, İstanbul: Küre Yayınları.
- Başaran, D. (2020). “Atatürk Dönemi Türk Dış Politikasında Savunmacı Realizm Anlayışı ve Üçüncü Dünyacılık”, *Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 2(1), ss. 83-89.
- Battır, O. (2020). “Savunmacı Saldırgan Realizm Ayrımında Türk Dış Politikası Üzerine Bir Değerlendirme”, *Kırşehir Ahi Evran Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi*, 4(1), ss. 120-152.
- Baylis, J. (2008). “Uluslararası İlişkilerde Güvenlik Kavramı”, *Uluslararası İlişkiler Dergisi*, 5(18), ss. 65-92.
- Baylis, J. (2016). *The Globalization of World Politics*, Oxford University Press
- Berridge, G. R. (2009). *British Diplomacy in Turkey, 1583 To The Present*, Martinus Nijhoff Publishers, Danvers.
- Bilgin, M. (2007). “*Britain And Turkey In The Middle East*”, Tauris Academic Studies, New York.
- Bilsel, C. (1948). *Türk Boğazları*, İstanbul: Kaynak Kitabevi.

- Birdişli, F. (2014). *Teori ve Pratikte Uluslararası Güvenlik*, Ankara: Seçkin Yayıncılık.
- Bodur, H. (2013). *Kronolojik 20. Yüzyıl Siyasi Tarihi*, İstanbul: Form Yayınları.
- Booth, K. (2011). *Realism and World Politics*, Routledge Taylor and Francis Group, Londra.
- Booth, K. (2012). *Dünya Güvenliği Kuramı*, Çağdaş Üngör (Çev.), İstanbul: Küre Yayınları.
- Bora, T. (1999). *Bosna Hersek: Yeni Dünya Düzeninin Av Sahası*, İstanbul: Birikim Yayınları
- Börklü, M. (1999). "Tarihsel Boyutu İçinde Afganistan'daki Gelişmeler ve Türk -Afgan İlişkileri", *Avrasya Dosyası*, 4(4), ss. 80-95.
- Brauch, H. G. (2008). "Güvenliğin Yeniden Kavramsallaştırılması: Barış, Güvenlik, Kalkınma ve Çevre Kavramsal Dörtlüsü", *Uluslararası İlişkiler Dergisi*, 5(18), ss. 134-149.
- Burchill, S., Linklater, A. ve Devetak, R. ve Donnelly, J. ve Paterson, M. ve Reus-Smit, C. ve True, J. (Ed.) (2005). *Theories of International Relations*, New York: Palgrave.
- Buzkırın, D., Kutbay, H. (2013). "Arap Baharının Türkiye'ye Olan Ekonomik ve Sosyal Etkileri", *Sosyal ve Beşeri Bilimler Dergisi*, 5(1), ss. 147-162.
- Byers, M. (2007). *Soykırımdan Sonkırıma Savaş Hukuku*, (Çev.) Hasret Dikici Bilgin, İstanbul: Detay Yayıncılık.
- Carr, E. H. (2000). "The Twenty Years' Crisis, 1919-1939: An Introduction to the Study of International Relations", Macmillan, 1962'den aktaran Jack Donnelly, *Realism and International Relations*, Cambridge University Press.
- Cenap, Ç. (2012). *Arap Baharı Sürecinde ABD'nin Dış Politikası*, İçinde Arap Baharı: Ortadoğu'da Demokrasi Arayışı ve Türkiye Modeli, (Ed.) Murat Aktaş, Ankara: Nobel Yayıncılık.
- Çalış, ř. H. (2001). "Ulus, Devlet ve Kimlik Labirentinde Türk Dış Politikası", Der: şaban H. Çalış, İhsan D. Dağı ve Ramazan Gözen, *Türkiye'nin Dış Politika Gündemi: Kimlik, Demokrasi, Güvenlik*, Ankara: Liberte Yayınları.
- Çalış, ř., Özlük, E. (2007). "Uluslararası İlişkiler Tarihinin Yapısökümü: İdealizm-Realizm Tartışması", *Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, Cilt Yok, Sayı:18, ss. 225-256.
- Çavdar, T. (2000). *Türkiye'nin Demokrasi Tarihi 1950-1995*, Ankara: Ülke Yayınları.
- Cevizoğlu, M. H. (1991). *Körfez Savaşı ve Özal Diplomasisi*, İstanbul: Form Yayınları.
- Çıtak, E. (2014). "Uluslararası İlişkilerde Gerçekçilik" içinde şahin, M. ve şen, O. Uluslararası İlişkiler Teorileri: Temel Kavramlar, Ankara: Kripto Yayınları.
- Çiçekçi, C. (2012). *Uluslararası Güvenlik Çalışmaları*, İstanbul: Kriter Yayınevi.
- Çiftçi, K. (2010). *Tarih, Kimlik ve Eleştirel Kuram Bağlamında Türk Dış Politikası*, Ankara: Siyasal Kitabevi.

- Cihan A. R., Karapınar, E. (1993). *İsmet İnönü'nün TBMM'deki Konuşmaları 1920-1973*, Ankara: TBMM Kültür, Sanat ve Yayın Kurulu.
- Çiçek, M. (2020). "Sadabat Paketi ve Balkan Antantının Taraf Ülkelerin Stratejisine ve Güvenliğine Katkısı ve Türkiye'nin Rolü", *Uluslararası Politika Akademisi Dergisi*, 2(4), ss. 2-8.
- Çimen, H. (2018). "Türk Siyasetinde Statükonun Değişim ve Dönüşüm Dönemleri: Söylemsel Siyasetten Eylemsel Siyasete Özal-Erbakan-Erdoğan Dönemi Politikaları" (yayımlanmamış doktora tezi), *İnönü Üniversitesi Dergisi*, 5(12), ss. 50-72.
- Çömlekçi, M. F. (2020). "Yugoslavya'nın Dağılıma Süreci ve Bosna Savaşı Sırasında Türk Basını", *Balkan Araştırma Enstitüsü Dergisi*, 9(2), ss. 279-299.
- Çubukçu, M. (2012). *Yıkılsın Bu Düzen, Arap Ayaklanmaları ve Sonrası*, İstanbul: İletişim Yayınları.
- Davutoğlu, A. (2002). İsrail, Arafat'ı Mandela Yapıyor, N. Güzel (Söy.), *Radikal Gazetesi*, 8 Nisan 2002.
- Davutoğlu, A. (2011). *Küresel Bunalım*, İstanbul: Küre Yayınları.
- Dede, A. (2011). "TheArabUprisings: DebatingtheTurkish Model", *InsightTurkey*, 13(2), ss.23-32.
- Dedeoğlu, B. (2014). *Uluslararası Güvenlik ve Strateji*, İstanbul: Yeni Yüzyıl Yayınları.
- Demiray, M. (2006). "Soğuk Savaş Sonrası Değişen Güvenlik Stratejileri", *Süleyman Demirel Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, ss. 98-134.
- Demiray, M., İşcan, İ. H. (2008). "Uluslararası Sitemde Güvenlik Kavramının Değişimi Ekonomik ve Jeopolitik Arka Planı", *Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 21(3), ss. 110-156.
- Deniz, T. (2013). "Arap Baharı ve Türkiye: Siyasi Coğrafya Açısından Bir Değerlendirme", *Doğu Coğrafya Dergisi*, 18(29), ss. 65-78.
- Doğan, G., Durgun, B. (2012). "Arap Baharı ve Libya: Tarihsel Süreç ve Demokratikleşme Kavramı Çerçevesinde Bir Değerlendirme", *Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 15(3), ss. 61-90.
- Dougherty, J. E., Pfaltzgraff, R. L. (2001). *Contending Theories of International Relations: A Comprehensive Survey*, 5. Baskı, New York, Addison Wesley-Longman.
- Duman, İ. (2011). *What are the Expecations From Turkey in the Middle East*, İstanbul: DÜBAM (World Bulletin Research Desk) Publications.
- Duman, D. (2019). "Kore Savaşı ve Türkiye'de Savaş Karşıtı Bir Örgütlenme: Türk Barışseverler Cemiyeti", *Çağdaş Türkiye Tarihi Araştırmaları Dergisi*, 19(39), ss. 650-680.
- Dunne, T., Schmidt, B. (2011). "Realism", John Baylis vd., der., *The Globalization of World Politics: An Introduction to International Relations*, Oxford University Press, ss. 140-187.

- Efegil, E. (2002). *Körfez Krizi ve Türk Dış Politikası Karar Verme Modeli*, Ankara: Gündoğan Yayınları.
- Efegil, E. (2015). “Avrupa Birliği’nin Arap Baharına Yönelik Kurumsal Politikası”, C. Dinç (Ed.), *Avrupa ve Avrupa Birliği*, Ankara: Savaş Yayınları.
- Elias J., Sutch, P. (2007). *International Relations: The Basics*, New York: Routledge,
- Ekinci, N. (1997). *İkinci Dünya Savaşı’ndan Sonra Batı İttifakına Yönelişi ve NATO’ya Girişi*, İstanbul: Yeni Yüzyıl Yayınları.
- Ekinci, N. (2002). *İnönü Dönemi ve İkinci Dünya Savaşı Yılları*, Genel Türk Tarihi, Cilt: 9, Ankara: Bilge Yayınları.
- Elik, S. (2011). *Iran-Turkey Relations, 1979-2011: Conceptualising The Dynamics Of Politics, Religion, And Security In Middle-Power States*, Routledge.
- Eralp, A. (1996). "Uluslararası İlişkiler Disiplininin Oluşumu: İdealizm-Realizm Tartışması", Atila Eralp (der.), *Devlet, Sistem, Kimlik; Uluslararası İlişkilerde Temel Yaklaşımlar*, İstanbul: Kültür Yayınları.
- Ercan, M. (2014). “Ortadoğu’nun Kanayan Yarası Suriye Krizi; Nedenleri ve Sonuçları”, *Uluslararası Haber Yorum Dergisi*, 2(3), ss. 20-56.
- Erdal, İ. (2010). “Batı Avrupa (İngiltere – Fransa) ile Yugoslavya, Makedonya ve Macaristan Kamuoyunda Balkan Antantı”, *History Studies*, 2(3), ss. 147-162.
- Erhan, Ç. (2010). *Türk Dış Politikasının Güncel Sorunları*, Ankara: İmaj Yayınevi.
- Erkin, F. C. (1968). *Türk-Sovyet İlişkileri ve Boğazlar Meselesi*, Ankara: Sanat Yayınları.
- Eroğlu, C. (1970). *Demokrat Parti (Tarihi ve İdeolojisi)*, Ankara: Sanat Yayınları.
- Erol, M. S. (2007). 11 Eylül Sonrası Türk Dış Politikasında Vizyon Arayışları ve Dört Tarz-ı Siyaset, *Akademik Bakış Dergisi*, 1(1).
- Ertoý, B. (2019). “Uluslararası İlişkilerde Realist Geleneğin Dönüşümü ve Neoklasik Realizm”, *Anadolu Üniversitesi İktisat Fakültesi Dergisi*, 1(26), ss. 1-18.
- Evert, M. (1993). “Turkey’s Strategic Goals: Possibilities and Weaknesses”, *Mediterranean Quarterly*, 4(4), ss. 17-58.
- Feyzioğlu, T. (1984). “Atatürk’ün Dış Politikasının İlke ve Amaçları”, Atatürk Türkiye’inde Dış Politika Sempozyumu, İstanbul: Kaynak Yayınları.
- Fukuyama, F. (2006). *Neo-Conların Sonu*, (Çev.) Hasan Kaya, İstanbul: Profil Yayınları.
- Genel Kurmay Harp Tarihi Başkanlığı (1975). *Kore Harbinde Türk Silahlı Kuvvetlerinin Muharebeleri 1950-1953*, Seri No: 7.
- Goldstein, J. S., Pevehouse, J. C. (2014). *International Relations*, New Jersey: Pearson.
- Goloğlu, M. (1982). *Demokrasiye Geçiş 1946-1950*, İstanbul: Kaynak Yayınları.
- Gök, M. (1984). “Cumhuriyet Dönemi Türk Dış Politikasının İç ve Dış Kaynakları”, *Atatürk Türkiye’inde (1923-1928) Dış Politika Sempozyumu*, İstanbul: Kültür Yayınları.

- Gökçen, S. (2007). “Ankara-Moskova İlişkilerinin Gelişimi ve 1925 Dostluk ve Saldırmazlık Antlaşması”, *Uluslararası Karadeniz İncelemeleri Dergisi*, 2(8), ss. 100-145.
- Gönlübol, M., Kürkçüoğlu, Ö. (1985). “Atatürk Dönemi Türk Dış Politikasına Genel Bir Bakış”, *Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi*, 2(1), ss. 445-479.
- Gönlübol, M. (1996). *Olaylarla Türk Dış Politikası*, 9. Baskı, Ankara: Siyasal Kitabevi.
- Gözen, R. (Ed.) (2014). *Uluslararası İlişkiler Teorileri*, İstanbul: İletişim Yayınları.
- Güder, S., Mercan, H. (2012). “2000 Sonrası Türk Dış Politikasının Temel Parametreleri ve Orta Doğu Politikası”, *İnsan ve Toplum Dergisi*, 2(3), ss. 50-78.
- Güder, S., Çemrek, M., Mercan, H. (2019). “*Geleceğin Türkiye’inde Dış Politika- Eğilimler, Sorunlar ve Çözüm Önerileri*”, İlke İlim, Eğitim ve Kültür Vakfı, Rapor No:24, ss. 2-32.
- Gül, M. (2016). Güvenlikteki Kavramsal Değişim ve Türkiye’nin Güvenlik Yaklaşımı ve Politikalarına Etkileri, Süleyman Demirel Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi, 21(1), ss. 303-320.
- Gündüz, A. (2014). *Milletlerarası Hukuk, Konu Anlatımı, Temel Belgeler, Örnek Kararlar*, (Ed.) Reşat Volkan Günel, 7. Baskı, İstanbul: Beta Yayınevi.
- Gürkaynak, M., Yalçın, S. (2009). “Uluslararası Politikada Karşılıklı Bağımlılık ve Küreselleşme Üzerine Bir İnceleme”, *Uluslararası İlişkiler Dergisi*, 6(23), ss. 18-89.
- Gürsoy, B. (2005). *Soğuk Savaş’tan Günümüze Asimetrik Tehdit*, Ankara: IQ Kültür Yayıncılık.
- Halatçı, Ü. (2006). 11 Eylül Terör Saldırıları ve Afganistan Operasyonunun Bir Değerlendirmesi, *Uluslararası Hukuk ve Politika Dergisi*, 2(7), ss. 65-90.
- Hale, W. (1993). “Turkish Foreign Policy After the Cold War”, *Turkish Review of Balkan Studies*, Sayı:1, ss. 220-249.
- Hale, W. (2003). *Türk Dış Politikası:1774-2000*, (Çev.) P. Demir, İstanbul: Mozaik Yayınları.
- Hamdam, M. S. (2016). “Afganistan’ın Yanında Olmak: Stratejik Seçim”, *NATO Dergisi*, Cilt Yok, Sayı Yok, ss. 1-7.
- Hancılar, Ö. (2011). *PKK Terörizmi ve Türkiye’nin Uluslararası Hukuk Açısından Kuvvet Kullanma Hakkı*, Ankara: Gazi Kitabevi.
- Harris, W. (2000). “Modern Irak’ın Stratejik Konumu”, (Çev.) Alper Şen. *Avrasya Dosyası Irak Özel Sayısı*, 6(3), ss. 50-65.
- Haşimi, N. (2014). “Türkiye’nin Kore Savaşı’na Katılmasının Siyasi Nedenleri ve Sonuçları”, *Batman Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, Yüksek Lisans Tezi, 2(4), ss. 8-32.
- Haytoğlu, E. (2002). “Kore Savaşı ve Denizli Kore Şehitleri ile Gazileri”, *Pamukkale Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 1(11), ss. 78-93.
- Heywood, A. (2011). *Küresel Siyaset*, Ankara: Adres Yayınları.

- Holland, M. (1992). *European Community Integration*, New York.
- Hollis, R. (2012). “No Friend Of Democratization: Europe’s Role İn The Genesis Of The Arab Spring”, *International Affairs*, 88 (1), ss. 81–94.
- İdiz, S. (2011). İsrail ve Suriye için Türkiye En İyi Arabulucu, *Milliyet Gazetesi*, 2 Ocak 2011.
- İnce, G. S. (2020). “Uluslararası Hukuk Bağlamında Fırat Kalkanı, Zeytin Dalı ve Barış Pınarı Harekatları”, *Turgut Özal Üniversitesi İşletme ve Yönetim Bilimleri Dergisi*, 1(1), ss. 65-92.
- İris, M. (2019). “Zeytin Dalı Harekatı’nda Kullanılan Yerli Silahların Medyada Yer Alış Biçimi”, *İstanbul Üniversitesi İletişim Fakültesi Dergisi*, 5(2), ss. 530-542.
- İzzetbegoviç, A. (2005). *Konuşmalar*, (Çev.) Fatmanur Altun ve Rifat Ahmetoğlu, 6. Basım, İstanbul: Klasik Yayınları.
- Kantarıcı, Ş. (2012). “Soğuk Savaş Sonrası Uluslararası Sistem: Yeni Sürecin Adı: Koalisyonlar Dönemi mi?” *Güvenlik Stratejileri Dergisi*, 8(16), ss. 18-72.
- Kara, Ö. (2004). “Sovyet İşgalindeki Afganistan’dan Türkiye Komutasındaki ISAF’a”, *KTÜ Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi (Yayımlanmamış Y. Tezi)*, 2(5), ss. 100-158.
- Karabulut, B. (2011). *Küreselleşme Sürecinde Güvenliği Yeniden Düşünmek*, Ankara: Barış Kitabevi.
- Kenar, N. (2013). “Bosna Hersek Savaşı”, (Der.) B. A. Gökdağ ve O. Karatay, *Balkanlar El Kitabı: Bağdaş Balkanlar*, Ankara: Akçağ Yayınları.
- Keyik, M., Erol, M.S. (2019). “Realizme Göre Güç ve Güç Dengesi Kavramları”, *Uluslararası Kriz ve Siyaset Araştırmaları Dergisi*, 3(1), ss. 5-32.
- Kıran, A. (2012). *Arap Baharı Gölgesinde Türkiye Suriye İlişkileri*, İçinde Arap Baharı: Ortadoğu’da Demokrasi Arayışı ve Türkiye Modeli, (Ed.) Murat Aktaş, Ankara: Nobel Yayıncılık.
- Kırık, A. M. (2012). “Arap Baharı Bağlamında Sosyal Medya- Birey Etkileşimi ve Toplumsal Dönüşüm”, *21. Yüzyılda Eğitim ve Toplum Dergisi*, ss. 87-98.
- Kıbaroğlu, M. (2006). “İran’daki Gelişmelerin Türkiye’nin Güvenliğine Etkileri ve Alınabilecek Tedbirler”, *Sempozyum-Türkiye’nin Çevresinde Meydana Gelen Gelişmelerin Türkiye’nin Güvenlik Politikasına Etkileri*, İstanbul: Harp Akademileri Basımevi.
- Kirişçi, K. (2004). Huzur mu Huzursuzluk mu: Çekiç Güç ve Türk Dış Politikası (1991-1993), Faruk Sönmezoğlu (Ed.), *Türk Dış Politikasının Analizi*, İstanbul: Der Yayınları.
- Knorr, K., Rosenau, J. N. (der.). (1969). “*Contending Approaches to International Politics*”, Princeton University Press.
- Knutsen, T. L. (1992). *A History of International Relations Theory, An Introduction*, Manchester, Manchester University Press.

- Koç, H. (2020). "19. Yüzyıldan Günümüze Ermenistan-Azerbaycan İlişkileri", *Karabük Üniversitesi Uluslararası Politik Ekonomi Dergisi*, 3(2), ss. 88-116.
- Koçak, C. (1986). *Türkiye'de Milli Şef Dönemi*, Ankara: Bilgin Yayınevi.
- Koka, Ş. (2013). "Sosyalist Yugoslavya Dönemi", (Der.) B. A. Gökdağ ve O. Karatay, *Balkanlar El Kitabı: Çağdaş Balkanlar*, Ankara: Akçağ Yayınları.
- Koylu, M. (2018). "Suriye, PYD/YPG Yapılanması ve Zeytin Dalı Harekâtı", *ASSAM Uluslararası Hakemlik Dergisi*, 11(1), ss. 55-96.
- Kuşoğlu, B. (2009). "Libya Arap Baharı'na NATO Katkısı", *Yasama Dergisi*, 22(4), ss. 100-128.
- Kut, Ş. (1998). "Türkiye'nin Soğuk Savaş Sonrası Dış Politikasını Ana Hatları, Gencer Özcan ve Şule Kut (Ed.), *En Uzun On Yıl: Türkiye'nin Ulusal Güvenlik ve Dış Politika Gündeminde Doksanlı Yıllar*, İstanbul: Bora Yayınları.
- Küçükkeleş, M. (2013). "AB'nin Orta Doğu Politikası ve Arap Baharına Bakışı", *Seta Analiz*, 63(1), ss. 10-45.
- Küçüksolak, Ö. K. (2012). "Güvenlik Kavramının Realizm, Neorealizm ve Kopenhag Okulu Çerçevesinde Tartışılması", *Turan Stratejik Araştırmalar Dergisi*, 4(14), ss. 180-241.
- Lee, H. C. (1988). "Türkiye Kore İlişkileri 1950-1960", *Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, Yüksek Lisans Tezi, 8(11), ss. 1-18.
- Leech, P. ve J.Gaskarth (2015). "British Foreign Policy and the Arab Spring", *Diplomacy & Statecraft*, 26 (1), ss. 139-160.
- Lijphart, A. (1974). "The Structures of the Theoretical Revolution in International Relations", *International Studies Quarterly*, Cilt 18, Sayı Yok, ss. 15-78.
- Machiavelli, N. (1984). *The Prince*. New York, Oxford University Press.
- Mearsheimer, J. J. (2001). *Tragedy of Great Power Politics*, New York: W. W. Norton & Company.
- Meral, Z., Paris, J. (2010). Decoding Turkish Foreign Policy Hyperactivity, *The Washington Quarterly*, 33(4), ss. 60-85.
- Meram, A. K. (1945). *İsmet İnönü ve İkinci Cihan Harbi*, İstanbul: Ahmet Saitoğlu Yayınevi.
- Morgenthau, H. J. (1947). *Scientific Man vs. Power Politics*, Londra: Latimer House Limited.
- Morgenthau, H. J. (1997). *Politics Among Nations: The Struggle for Power and Peace*, Beijing: Peking University Press.
- Nye, J.S. (2004). *Soft Power: The Means to Success in World Politics*, New York: Public Affairs.
- Oğuzlu, T. (2007). Soft Power in Turkish Foreign Policy, *Australian Journal of International Affairs*, 61(1), ss. 8-36.

- Oğuzlu, T. (2010). "Turkey and the Europeanization of Foreign Policy?", *Political Science Quarterly*, 125(4), ss. 650-689.
- Okman, C. (2004). "*Turkish Foreign Policy: Principles-Rules-Trends*", (Ed.) İ. Bal, Turkish Foreign Policy in Post Cold War, Florida: Brown Walker Press.
- Oran, B. (1996). Türk Dış Politikası: Temel İlkeleri ve Soğuk Savaş Ertesindeki Durumu Üzerine Notlar, *Ankara Üniversitesi Siyasal Bilimler Fakültesi Dergisi*, 51(4), ss. 352-378.
- Oran, B. (2001). "Yeni Yugoslavya ve Türkiye", *Türk Dış Politikası Cilt II: 1980-2001 Kurtuluş Savaşından Bugüne Olgular, Belgeler, Yorumlar*, (Ed.) Baskın Oran, İstanbul: İletişim Yayınları.
- Oran, B. (2008). Türk Dış Politikası Kurtuluş Savaşından Bugüne Olgular, Belgeler, Yorumlar, Cilt 2, İstanbul: İletişim Yayınları.
- Oran, B. (2009). TDP'nin Kuramsal Çerçevesi. B. Oran (Ed.). "*Türk Dış Politikası: Kurtuluş Savaşından Bugüne Olgular, Belgeler, Yorumlar Cilt 1 (1919-1980)*", (13. Baskı), İletişim Yayınları.
- Oran, B. (2012). *Türk Dış Politikası: Kurtuluş Savaşından Bugüne Olgular, Belgeler, Yorumlar*, İstanbul: İletişim Yayınları.
- Öke, K. (1990). *Unutulan Savaşın Kronolojisi Kore*, İstanbul: Bilişim Yayınları.
- Öksüz, H., Okur, M. (2013). Birinci Dünya Savaşı'nda Balkanlar, (Der.) B. A. Gökdağ ve O. Karatay, *Balkanlar El Kitabı: Tarih*, Ankara: Akçağ Yayınları.
- Öktem, G. (2000). "Türkiye'nin NATO'ya Girişi", *Denizli Üniversitesi Atatürk İlkeleri ve İnkılapları Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi*, 5(12), ss. 62-87.
- Öniş, Z. (2011). "Multiple Faces of the New Turkish Foreign Policy: Underlying Dynamics and a Critique", *Insight Turkey*, 13(1), ss. 32-60.
- Özalp, M. (2018). Türkiye'nin Suriye'ye Düzenlemiş Olduğu Fırat Kalkanı Operasyonu", *Bozok Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi*, 9(18), ss. 12-45.
- Özcan, G. (2002). "Türk Dış Politikasında Oluşum Süreci ve Askeri Yapı", Der: Barry Rubin ve Kemal Kirişçi, *Günümüzde Türkiye'nin Dış Politikası*, İstanbul: Boğaziçi Üniversitesi Yayınevi, ss. 19-62.
- Özcan, G. (2008). Soğuk Savaş Sonrası Dönemde Türkiye'nin Ortadoğu Politikası, H. Çakmak (Ed.), *Türk Dış Politikası 1919-2008*, 7(2), ss. 687-808.
- Özçelik A. (2011). "1960'dan Günümüze Türk Siyasal Hayatı", *Yakın Dönem Türk Politik Tarihi*, (3. baskı), (ed.) Süleyman İnan ve Ercan Hayatoğlu, Ankara: Anı Yayıncılık.
- Özdal, H., Dinçer, O.B. (2009). *Mülakatlarla Türk Dış Politikası*, Ankara: USAK Yayınları.
- Özdaşlı, E. (2021). "İkinci Karabağ Savaşı'nda Ermenilerin Sivillere Yönelik Saldırılarının Uluslararası İnsancıl Hukuk Açısından Değerlendirilmesi", *Giresun Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi*, 7(1), ss. 51-83.

- Özdemir, H. (2002). “Demokrasiye Geçiş ve Menderes Dönemi”, *Türkler Dergisi*, 16(1), ss. 850-902.
- Özdoğan, M. (2019). “Realizm ve Neorealizm Bağlamında Soğuk Savaş Sonrası Güvenlik Anlayışının Değerlendirilmesi”, *Güvenlik Bilimleri Dergisi*, 8(1), ss. 2-36.
- Öztürk, O. M. (1998). “Türk Dış Politikasında Silahlı Kuvvetlerin Konum ve İşlevi Üzerine Gözlemler ve Görüşler”, *Amme İdaresi Dergisi*, 31(2), s. 93-101.
- Pabst, M. (2017). “*Sechs Antworten auf aktuelle Fragen, Der Krieg in Syrien*”, Politische Studien, Hanns-Seidel-Stiftung, Band / Heft, Vol. 68.
- Palabıyık, M. S. (2010). “Sadabad Paktı (8 Temmuz 1937): İttifak Kuramları Açısından Bir İnceleme”, *Ortadoğu Etütleri*, 2(3), ss. 140-186.
- Polat, D. Ş. (2020). “Türkiye’nin Suriye’nin Kuzeyindeki Askeri Harekatının Amaçları ve Sonuçları”, *Güvenlik Stratejileri Dergisi*, 16(33), ss. 53-96.
- Posen, B. (1986), *The Sources of Military Doctrine: France, Britain and Germany between the World Wars*, New York: Cornell Universty Press.
- Roskin, M. G., Berry, N. O. (2012). *Uluslararası İlişkiler: Uluslararası İlişkilerin Yeni Dünyası*, Özlem Şimşek (Çev.), Ankara: Adres Yayınları.
- Samary, C. (1995). *Parçalanmış Yugoslavya Bosna’da Etnik Savaşı*, (Çev.) Bülent Tanatar, İstanbul: Yazın Yayıncılık.
- Sancak, K. (2013). “Güvenlik Kavramı Etrafındaki Tartışmalar ve Uluslararası Güvenliğin Dönüşümü”, *Sosyal Bilimler Dergisi*, Sayı 6, ss. 117-135.
- Sander, O. (1979). *Türk-Amerikan İlişkileri (1947-1964)*, Ankara: Kültür Kitabevi.
- Sander, O. (1998). *Türk Dış Politikası*, Ankara: Bilgin Yayınevi.
- Sandıklı, A., Emekliler, B. (2011). *Güvenlik Yaklaşımlarında Değişim ve Dönüşüm*, “Uluslararası Balkan Kongresi: 21. Yüzyılda Uluslararası Örgütlerin Güvenlik Yaklaşımları ve Balkanlar’ın Güvenliği”, 1(2), ss. 5-39.
- Sandıklı, A., Emeklier, B. (2012). *Güvenlik Yaklaşımlarında Değişim ve Dönüşüm, Teoriler Işığında Güvenlik, Savaş, Barış ve Çatışma Çözümleri*, Ed. Atilla Sandıklı, İstanbul: Bilgesam Yayınları.
- Sarınay, Y. (1988). *Türkiye’nin Batı İttifakı’na Yönelişi ve NATO’ya Girişi*, Ankara: Siyasal Kitabevi.
- Sarınay, Y. (1996). “Atatürk’ün Hatay Politikası I (1936-1939)”, *Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi*, 12(34), ss. 2-8.
- Sarınay, Y. (2000). “Atatürk’ten Günümüze Türk Dış Politikası”, *Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi*, 16(48), ss. 840-897.
- Sayari, S. (2000). “Turkish Foreign Policy in the Post-Cold War Era: The Challenges of Multiregionalism”, *Journal of International Affairs*, 54(1), ss. 160-189.

- Saydam, M. (2010). “11 Eylül Asimetrik Saldırıların Hukuksal Boyutu ve Afganistan Müdahalesi”, *Bolu Abant İzzet Baysal Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, ss. 91-160.
- Seydi, S. (2002). *İngiliz Özel Hareket Birimi'nin İkinci Dünya Savaşı Yıllarında Türkiye'deki Faaliyetleri*, Cilt: 16, Ankara: Sanat Yayınları.
- Seyaz, A. (2012). “The Effect of the European Union on the Post-Dayton Bosnia and Herzegovina, A Democratic Consolidation Example”, *Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi*, 2(4), ss. 169-182.
- Silleli, T. (2005). *Büyük Oyunda Türkiye-Irak İlişkileri*, İstanbul: IQ Kültür Sanat Yayıncılık.
- Sipahi, S. (2007). “Kore Savaşı ve Türk Kamuoyu”, *Dokuz Eylül Üniversitesi Atatürk İlke ve İnkılapları Enstitüsü Dergisi*, Yüksek Lisans Tezi, 5(6), ss. 2-18.
- Soysal, İ. (1983). *Türkiye'nin Siyasal Antlaşmaları*, Cilt:1, Ankara: Sanat Yayınları.
- Sönmezoğlu, F. (1994). “Kurtuluş Savaşı Dönemi Diplomasisi”, *Türk Dış Politikasının Analizi*, İstanbul: Sanat Yayınları.
- Sönmezoğlu, F. (2000). *Türkiye-Yunanistan İlişkileri ve Büyük Göçler, Kıbrıs, Ege ve Diğer Sorunlar*, İstanbul: Der Yayınları.
- Sönmezoğlu, F. (2006). “İkinci Dünya Savaşı'ndan Günümüze Türk Dış Politikası”, İstanbul: Der Yayınları.
- Stearns, J. ve Pettifor, L. (2001). *International Relations: Perspectives and Themes*, Londra, Longman.
- Sterling-Folker, J. (2006). Realism, Sterling-Folker, J. (Ed.), *Making Sense of International Relations*, Colorado: Lynne Reinner Press.
- Şahin, B. (2008). “Türk Dış Politikasında Hatay Meselesi (1936-1939)”, *Kastamonu Eğitim Dergisi*, 16(2), ss. 607-614.
- Şahin, H. (2002). *Johnson Mektubu, Türk-ABD İlişkilerini Değiştiren Olayın Perde Arkası*, İstanbul: Kültür Yayınları.
- Şahin, M. ve Taştekin, M. (2006). *II. Körfez Savaşı*, Ankara: Platin Yayınları.
- Şen, O. (2014). “Klasik Realizmin Güvenliğe Bakışı ve Kökenleri”, *Uluslararası İlişkilerde Güvenlik Dergisi*, Emre Çıtak (Ed), 21(2), ss. 15-46.
- Şimşek, D. (2011). “Süleyman Sami Demirel'in Hayatı ve Siyasi Faaliyetleri” (yayımlanmamış doktora tezi), *Gazi Üniversitesi Dergisi*, 4(7), ss. 50-76.
- Şimşek, D. (2019). “Türkiye’de Suriyeli Mülteci Entegrasyonu: Zorlukları ve Kolaylıkları”, *Ekonomi, Politika ve Finans Araştırmaları Dergisi*, 4(2), ss. 172-187.
- Taflıoğlu, S. (1999). “İslami Direnişten Taliban’a”, *Avrasya Dosyası*, 4(4), ss. 30-45.
- Tang, S. (2010). “Social Evolution of International Politics: From Mearsheimer to Jervis”, *European Journal of International Relations*, 16 (1), ss. 19-65.

- Taşdemir, F. (2016). “*Kuvvet Kullanma Hukuku (Jus Ad Bellum) Açısından IŞİD ile Mücadele*”, Suriye, Çatışma ve Uluslararası Hukuk, (Ed.) Fatma Taşdemir, Ankara: Nobel Yayınları.
- Terzioğlu, S.S. (2018). Uluslararası Hukuk Açısından Fırat Kalkanı Harekâtının Meşruluğu Sorunu, *Türkiye Barolar Birliği Dergisi*, 134(1), ss. 600-645.
- Teti, A. (2012). “The EU’s First Response to the Arab Spring: A Critical Discourse A Mediterranean Analysis of the Partnership for Democracy and Shared Prosperity”, *Mediterranean Politics*, 17(3), ss. 266-284.
- Todorova, M. (2003). *Balkanlar’ı Tahayyül Etmek*, (Çev.) Dilek Şendil, İstanbul: İletişim Yayınları.
- Topal, C. (2013). “Soğuk Savaşın İlk Yıllarında Türkiye-ABD İlişkilerinde Ekonomik Yardımların Etkisi”, *Karadeniz Teknik Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, Sayı:6, ss. 102-135.
- Torreon, B. S. (2015). *U. S. Periods of War and Dates of Recent Conflicts*, New York: Warner Books.
- Tuğtan, M. A. (2014). *Güç, Anarşi, Realizm*, içinde Balta, E. Küresel Siyasete Giriş, İstanbul: İletişim Yayınları.
- Tuncer, H. (2012). *İsmet İnönü’nün Dış Politikası (1938-1950) İkinci Dünya Savaşı’nda Türkiye*, İstanbul: Kaynak Yayınları.
- Türbedar, E. (2013). “Kosova Sorunu”, (Der.) B. A. Gökdağ ve O. Karatay, *Balkanlar El Kitabı: Çağdaş Balkanlar*, Ankara: Akçağ Yayınları.
- Türkmen, F. (2012). *Kırılğan Ortaklıktan Model Ortaklığa Türkiye-ABD İlişkileri*, İstanbul: Timaş Yayınları.
- Tzu, S. (2018). *Savaş Sanatı*, Pulat Otkan ve Giray Fidan (Çev.), İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.
- Uğrasız, B. (2003). “Uluslararası İlişkilerde İki Farklı Yaklaşım: İdealizm ve Realizm”, *Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 5(8), ss. 114-170.
- Ulus Gazetesi, “*Almanya ile Olan Münasebetlerimiz Dün Gece Yarısından İtibaren Kesildi*”, 3 Ağustos 1944.
- Uslu, N. (2006). *Türk Dış Politikası Yol Ayrımında*, İstanbul: Ankara Yayınları.
- Uzgel, İ. (1998). “Türk Dış Politikasında “Sivilleşme” ve Demokratikleşme Sorunları: Körfez Savaşı Örneği”, *Ankara Üniversitesi Siyasal Bilimler Fakültesi Dergisi*, 53(4), ss. 307-326.
- Uzgel, İ. (2001). “*Yugoslavya’nın Dağılması*”, *Türk Dış Politikası Cilt 2: 1980-2001 Kurtuluş Savaşından Bugüne Olaylar, Belgeler, Yorumlar*, (Ed.) Baskın Oran, İstanbul: İletişim Yayınları.
- Uzgel, İ. (2009). “Dış Politikada AKP: Stratejik Konumdan Stratejik Modele”, *Mülkiye Dergisi*, 31(52), ss. 65-89.

- Ülger, İ. K. (1999). “Taliban: Afganistan’da Pax American’ın İslamcı Militanı”, *Avrasya Dergisi*, 4(4), ss. 80-113.
- Ülger, İ. K. (2016). *Yugoslavya Neden Parçalandı: Balkan Dramının Perde Arkası*, Kocaeli: Umuttepe Yayınları.
- Ülman, H. (1968). “Türk Dış Politikasına Yön Veren Etkenler”, *Ankara Üniversitesi Siyasal Bilimler Fakültesi Dergisi*, 23(3), ss. 220-265.
- Ülman, H. (1988). “NATO ve Türkiye”, *Ankara Siyasal Bilimler Fakültesi Dergisi*, 12(4), ss. 120-164.
- Vali, F. A. (1971). *Bridge Across the Baspours the Foreign Policy of Turkey*, London.
- Vasquez, J. M. (1983). *Power of Power Politics: A Critique*, New Brunswick: Rutgers University Press.
- Weisband, E. (1974). *İkinci Dünya Savaşı’nda İnönü’nün Dış Politikası*, (Çev.) M. Ali Kayabal, İstanbul: Millet Yayınları.
- Wohlforth, W. C. (2011). Gilpian Realism and International Relations, *International Relations*, 25 (4), ss. 345-508.
- William, H. (2003). *Türk Dış Politikası, 1774-2000*, İstanbul: Arkeoloji ve Sanat Yayınları.
- Yalçın, S. (2000). *Atatürk’ün Milli Dış Siyaseti*, Ankara: Bilge Yayınları.
- Yalçinkaya, N. (2017). “Arap Baharı’nın Türkiye-Suriye Üzerine Sosyo-Ekonomik Yansımaları”, *Akademik Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 5(43), ss. 54-95.
- Yavuz, M. H. (1998). “Turkish Identity anda Foreign Policy in Flux: The Rise of Neo-Otomanism”, *Critique: Journal for Critical Studies of the Middle East*, 7(12), ss.15-35.
- Yavuz, R. (2018). “Hatay Sorununun Uluslararası Platforma Taşınması ve Türk Basınındaki Yansımaları”, *Uluslararası İlişkiler ve Diplomasi Dergisi*, 1(1), ss. 1-6.
- Yenal, S. (2020). “Savaş Kavramının Dönüşümü: I. ve II. Körfez Savaşı Örneğinde Hibrit Savaşların İncelenmesi”, *Kara Harp Okulu Bilim Dergisi*, 30(1), ss. 80-98.
- Yeşiltaş, M. (2016). *Sınırdaki Düşman Türkiye’nin DAESH ile Mücadelesi*, İstanbul: SETA Yayınları.
- Yıldırımıldal, İ. (2018). Yugoslavya’nın Dağılması Sürecinde Türkiye’nin Uluslararası Örgütleri Krize Yönlendirme Çabaları, *Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 20(3), ss. 417-441.
- Yılmaz, T. (2009). *Uluslararası Politikada Orta Doğu*, Ankara: Barış Platin Kitabevi.
- Yiğittepe, L. (2017). *NATO Güvenlik Politikaları ve Terörler Mücadele Stratejileri*, İstanbul: Cinius Yayınları.
- Yiğittepe, L. (2020). *Uluslararası İlişkilerde Güvenlik: Kavramsal Analiz ve Teorik Yaklaşımlar*, Ankara: Nobel Yayınevi.
- Yücel, M. S. (2002). “Menderes Dönemi 1950-1960”, *Türkler Dergisi*, 16(2), ss. 820-854.

Zengin, G. (2010). *Hoca: Türk Dış Politikasında Davutoğlu Etkisi*, İstanbul: İnkılap Yayınları.

ELEKTRONİK KAYNAKLAR

- Davutoğlu, A. (2011). http://www.mfa.gov.tr/disisleri-bakani-sayin-ahmet-davutoglu_nun-turk-ocaklari_nin-kurulusunun-100_-yilini-kutlama-etkinlikleri-kapsaminda-duzenlenen.tr.mfa. [Erişim Tarihi: 09.05.2021].
- <https://www.aa.com.tr/tr/analiz/abd-istihbaratinin-afganistandaki-basarisizliginin-nedenleri/2359922>. (09.09.2021). [Erişim Tarihi: 09.09.2021].
- <http://www.aljazeera.com.tr/haber/firat-kalkani-bitti>. (30 Mart 2017). [Erişim Tarihi:09.05.2021].
- <https://www.amerikaninsesi.com/a/suriye-bm-nezdinde-turkiye-yi-kinadi/3729327.html>. (17 Şubat 2017). [Erişim Tarihi:08.05.2021].
- <https://www.bbc.com/turkce/haberler-turkiye-39439339> (30 Mart 2017). [Erişim Tarihi: 09.05.2021].
- <https://www.cnnturk.com/turkiye/basbakanlik-acikladi-iste-zeytin-dali-harekatinin-12-nedeni?page=1>. (11 Aralık 2018). [Erişim Tarihi: 12.04.2020].
- <http://www.diken.com.tr/suriyenin-kuzeyinde-30-bin-kisilik-sinir-koruma-gucu-kuruluyor/> (14 Ocak 2018). [Erişim Tarihi: 09.05.2021].
- <https://www.dunyabulteni.net/amerika/abdden-firat-kalkani-operasyonuna-celiskili-tepkiler-h375731.html> (29 Ağustos 2016). [Erişim Tarihi: 09.05.2021].
- <https://www.haberler.com/cerablus-operasyonuna-iran-dan-ilk-resmi-tepki-8729505-haberi/>. (26.08.2016). [Erişim Tarihi:08.05.2021].
- <https://www.ntv.com.tr/turkiye/irakin-kuzeyindeki-pence-simsek-ve-pence-yildirim-operasyonlarinda-teror-hedefleri-vuruluyor,5cdc3cLP9UCDrMviTdJAow>. (25 Nisan 2021). [28.06.2021].
- <https://www.ntv.com.tr/turkiye/pence-kaplan-operasyonu-basladi-komandolar-haftaninde-haftanin-nerede-> (17 Haziran 2020). [Erişim Tarihi: 09.06.2021].
- <https://www.posta.com.tr/firat-kalkani-operasyonu-ikinci-gununde-1222721>. (24 Ağustos 2016). [Erişim Tarihi: 09.05.2021].
- <https://www.timeturk.com/pence-kaplan-operasyonu-nedir-ve-ne-icin-yapiliyor/> (17 Haziran 2020). [Erişim Tarihi: 10.06.2021].
- <http://www.tuicakademi.org/donemler-olarak-turk-dis-politikasi-ve-elestirisi/>. (2012). [Erişim Tarihi:08.05.2021].

- <https://www.yenisafak.com/dunya/firat-kalkanina-ne-dedi-2516723>. (24 Ağustos 2016). [Erişim Tarihi: 08.05.2021].
- Hürriyet, (2018). “Başbakan Yıldırım: Zeytin Dalı Operasyonu Son Terörist Kalıncaya Kadar Devam edecek” <https://www.hurriyet.com.tr/haberleri/zeytin-dali>. [Erişim Tarihi: 02.05.2021].
- Milliyet, (2018). “Son dakika: ABD Geri Adım Attı...”, <https://www.milliyet.com.tr/dunya/son-dakika-abd-geri-adim-atti-suriyede-sinir-gucu-2593009>. [Erişim Tarihi: 02.05.2021].
- Özkaya, A. S. (2018), Milli Askeri Sanayinin Serüveni: Yerli Silahlar, <https://www.aa.com.tr/tr/analiz-haber/milli-askeri-sanayinin-seruveni-yerli-silahlar/1101751>, [Erişim Tarihi: 26.06.2021].
- SDAM, (2018). “Riskler, Tehditler ve Olasılıklar Bağlamında Irak Kürdistanı'nda Bağımsızlık Referandumu”, <http://sdam.org.tr/haber/95-%20riskler-tehditler-ve-olasiliklar-baglaminda-irakkurdistaninda-bagimsizlik-referandumu/> (Erişim Tarihi:02.05.2021).
- Şengül, E. ve Zengin, D. (2016). <https://www.aa.com.tr/tr/dunya/israilden-turkiyeye-cerablus-destegi/635036>. [Erişim Tarihi:08.05.2021].
- Tütüncü, U. (2016). “Türkiye Cumhuriyeti Hükümeti’nden BM’ye Tarihi DAES Mektubu” <https://www.haberturk.com/gundem/haber/1157613-turkiye-cumhuriyeti-hukümetinden-bmye-tarihi-daes-mektubu>, [Erişim Tarihi: 09.05.2021].